

TAMPEREEN YLIOPISTO

Saara-Maria Pulkkinen

JOURNALISMIA JA JOTAIN MUUTA

Tiedotusopin määrittäminen Tampereen yliopistossa
vuoden 2014 pro gradu -tutkielmien perusteella

Tiedotusopin pro gradu -tutkielma

Toukokuu 2016

Viestintätutkimuksessa on perinteisesti kipuilltu alan itseymmärryksen kanssa. Niin tutkimuksen teoria, sen kohde kuin menetelmätkin ovat olleet jatkuvassa murroksessa. Pro gradu -tutkielma kartoittaa viestintätutkimuksen kenttää Tampereen yliopistossa vuonna 2014 valmistuneiden tiedotusopin oppiaineen gradujen perusteella. Sen tarkoituksena on selvittää, miten yliopistossa tiedotusoppia opiskelleet graduntekijät itse hahmottavat tutkimusalaa ja peilata näitä käsityksiä aikaisempaan tutkimuskirjallisuuteen ja viestintätutkimuksen kenttää kartoittaviin tutkimuksiin. Millaisten aihealueiden ja menetelmien opiskelijat kokevat soveltuvan tiedotusopin graduihin, ja mitä heidän valintansa kertovat sekä viestintätutkimuksesta että sen opetuksesta Tampereella?

Tutkielman perusoletuksena on, että tieteellistä kommunikaatiota tarkastelemalla voi hahmottaa tieteen sisällä tapahtuvia keskusteluja ja tutkimusalan kehitystä. Siksi tutkielman empiirisessä osuudessa tutkitaan juuri tätä kommunikaatiota: aineistona on 58 tiedotusopin gradututkielmaa vuodelta 2014. Näitä graduja tutkitaan työssä sekä määrällisesti että laadullisesti. Määrällinen tutkimus edustaa bibliometristä lähdeanalyysiä. Siinä aineiston perusjoukosta on valittu satunnaisotannalla 10 lähdeluetteloa, joiden sisältämät lähdeoteokset on taulukoitu ja luokiteltu muun muassa niiden kielen, iän ja alkuperän perusteella. Vaikka bibliometriikka sisältää omat ongelmansa, tutkimus lähtee siitä, että gradujen lähdekirjallisuus kertoo niiden sisällöstä.

Tutkielman laadullinen osuus on toteutettu analysoimalla aineiston pro gradujen tiivistelmät. Tiivistelmistä on selvitetty sekä gradujen teemoja että niiden tieteellisiä teoriataustoja ja metodeja. Nämä tiedot on kerätty havaintomatriisiin, jonka pohjalta graduja voitiin ryhmitellä laajempiin kokonaisuuksiin esimerkiksi niiden suhteessa teoriaan, sisältöön tai journalistiseen työhön.

Tuloksena havaittiin, että viestintätutkimuksesta Tampereen yliopiston tiedotusopin pro gradujen pohjalta piirtyvä kuva on pitkälti yhteneväinen aikaisempien selvitysten ja alan tutkijoiden käsitysten kanssa. Tutkimusta tehdään monipuolisista aiheista, mutta sitä leimaa usein menetelmällinen ja kontekstuaalinen hajanaisuus sekä teoreettinen keveys. Yleisiä piirteitä tarkastelluissa graduissa ovat muun muassa vahva keskittyminen journalismiin, erityisesti sen sisältöihin, ja laadulliset tutkimusmenetelmät. Tutkielmien lähteet ovat lähes yksinomaisesti joko suomen- tai englanninkielisiä, ja lähdekirjallisuus on iältään suhteellisen tuoretta.

Yksi tutkielman merkittävimmistä havainnoista on journalismin tuotantoa ja journalistiprofessiota koskevan tutkimuksen suuri määrä aineistossa. Journalistisia työkäytäntöjä ja toimittajien itseymmärrystä käsittelevää tutkimusta oli niin paljon, että se nousee omaksi tutkimuslinjakseen, jonka käsittelyyn opiskelijat kuitenkin aineiston perusteella tuntuvat kaipaavan enemmän teoreettisia ja menetelmällisiä keinoja.

Asiasanat: pro gradu -tutkielmat, tieteentutkimus, viestintätutkimus, tieteellinen kirjoittaminen, bibliometriikka

Sisällysluettelo

1. Johdanto.....	3
1.1. Tamperelaisen viestintätutkimuksen – tiedotusopin – historiasta.....	4
1.2. Tutkimuksen problematiikka ja tutkimusote.....	7
1.3. Tutkimuksen rakenne.....	9
2. Vaikeasti määrittyvä viestintätutkimus.....	11
2.1. Instituutiot viestintätutkimusta määrittämässä.....	12
2.2. Nimikysymys: valinnanvara ja vakiintunut käytäntö.....	15
2.3. Hajanaisuus ja moninaisuus: tuskia ja toiveita.....	16
3. Suomalaisen viestintätutkimuskentän lähihistoriaa.....	20
3.1. Suomalaisen viestintätutkimuksen viimeaikaisia tutkimuslinjoja.....	22
3.1.1. Feministinen mediatutkimus – viestintätutkimusta sukupuolinäkökulmasta.....	23
3.1.2. Kansalaisjournalismi – osallistuvaa tutkimusta osallistavasta journalismista.....	24
3.1.3. Yleisötutkimus – tutkimusta viestin vastaanottajista ja aktiivisista julkisoista.....	26
3.1.4. Narratologia – tutkimusta journalismin kertomuksista.....	27
3.1.5. Uusmediatutkimus – tieteidenvälistä verkkotutkimusta.....	28
3.2. Tuoreimpia kuulumisia viestintätutkimuksen kentiltä.....	29
4. Pro gradu -tutkielmat osana tieteellistä kommunikaatiota.....	34
4.1. Pro gradu: elämää suurempi ilmiö vai arkinen kotiläksy.....	34
4.2. Hyvästä yrityksestä uuteen tietoon: monenlaiset graduihanteet.....	36
4.3. Journalistinen tutkielma vastauksena journalistien gradutuskiin?.....	40
5. Analyysin toteuttaminen.....	44
5.1. Tutkielman aineisto.....	45
5.2. Bibliometrinen viiteanalyysi menetelmänä.....	48
5.2.1. Lähdeanalyysin haasteet.....	49
5.2.2. Rajatun analyysin käyttö ja käytännön toteutus.....	53
5.3. Tiivistelmäanalyysi.....	55
5.3.1. Gradutiivistelmät aineistona.....	56
5.3.2. Tiivistelmäanalyysi käytännössä.....	57
6. Tulokset.....	59
6.1. Graduntekijöiden lähteet.....	59
6.2. Gradujen aika- ja paikkaulottuvuus.....	62
6.3. Tutkimusaiheet: journalismin tutkimus vallitsevaa.....	66
6.3.1. Välineet.....	67
6.3.2. Journalismin osa-alueet.....	70
6.4. Lähestymistavat ja menetelmät.....	71
6.5. Teoriapohja ja poikkitieteellisyys.....	73
6.6. Tamperelaisgradujen tutkimuslinjat.....	76
7. Pohdinta.....	78
7.1. Tiedotusopin gradujen ominaispiirteitä.....	78
7.2. Miltä tiedotusoppi näyttää gradujen pohjalta?.....	84

7.3. Yksikkö gradututkimusta tukemassa.....	86
7.4. Tutkimuksen itsekritiikki.....	88
7.5. Aiheita jatkotutkimukseen.....	89
8. Jälkikirjoitus: ”Tiedotusoppia ei enää ole”.....	91
9. Lähteet.....	93

1. Johdanto

”Rouva hyvä, kuinka miellyttää teitä näytelmä?”

”Tuo nainen vakuutti mielestäni liiaksi.”

– William Shakespeare¹

Viestintä ei ole helppo tutkimuskohde. Se tuntuu lipeävän tarkastelijan käsistä tai haihtuvan ilmaan ennen kuin siitä saa kunnon otetta. Tutkijoilla on hankaluuksia edes määritellä viestintää, mikä aiheuttaa väistämättä ongelmia alalle, joka pitää ilmiötä tutkimuskohteenaan². Toista alaa opiskelevan ystäväni mielestä jokainen viestintätutkimusta käsittelevä akateeminen teos alkaakin epätoivoisella ontologisella puolustuspuheella: viestintätutkimus on ihan oikea tiede, johon kannattaa panostaa! Tiedotusopilla on merkitystä! Mediatutkimus kuuluu yliopistoihin!³

Historianopiskelijana ystäväni tuskin joutuu pohtimaan oman alansa tutkimuskohteen olemassaoloa ja alan oikeutusta, tai kokee tarvetta puolustaa alan asemaa tiedeyhteisössä. Viestinnän alan keskustelutyylisiin tottumattomalle jatkuva itsereflektointi voi näyttää huvittavalta tai jopa epäilyttävältä. Jos ystäväni lukisi Shakespearea, hän saattaisi todeta ironisesti ”The lady doth protest too much, methinks.” Viestintätutkijoiden vakuuttelu alkaa helposti kuulostaa itsepetokselta. Voiko alaa todella olla olemassa, kun sen omatkin tutkijat vaikuttavat lopulta niin epävarmoilta?

Pro gradu -työni tarkoituksena ei ole huvittaa ystävääni jälleen yhdellä puolustuspuheella, sillä suhtaudun oppiaineeseen institutionaalisen pragmaattisesti. Olen opiskellut viisi vuotta tiedotusoppia yliopistossa ja törmännyt sinä aikana sekä satoihin alan opiskelijoihin että kymmeniin viestintätutkimuksella elantonsa hankkiviin ammattilaisiin, joten voin intohimottomasti todeta alan olevan oikea tutkimusala ja sen tutkimuksen olevan ihan oikeasti olemassa. Alan (oletetun) olemuksen sijaan haluankin kiinnittää tässä työssä huomioni siihen, mitä viestintätutkimus pitää sisällään, tai tarkemmin, mitä Tampereen yliopiston tiedotusopin oppiaine piti sisällään vuonna 2014. Tutkin tätä tarkastelemalla aineen pro gradu -tutkielmia, joita ei tietääkseni ole aiemmin tutkittu. Oletan, että vuosia yliopistossa viettäneillä gradutason opiskelijoilla on jo näkemystä siitä, mitä tiedotusoppi tutkii, sekä työkaluja tutkia kyseistä aihetta.

1 Shakespeare, William: Hamlet, 3. näytös, 2. kohtaus, suomentanut Paavo Cajander.

2 Esimerkiksi Robert T. Craig (1999) on artikkelissaan hahmotellut seitsemän eri tapaa tai traditiota, jolla viestintää on viestintätutkimuksen piirissä ymmärretty ja myös tarjonnut uusia tapoja, joilla viestintää voitaisiin ymmärtää.

3 Jo tässä törmätään yhteen viestintätutkimuksen ongelmakohtaan: Alasta käytetään montaa eri nimeä ja nimillä saatetaan tarkoittaa monia eri aloja. Tässä gradussa niputan pragmaattisesti, joskin ehkä samalla väkivaltaisesti, kaikki termit saman sanan 'viestintätutkimus' alle, paitsi puhuessani tamperelaisesta viestintätutkimuksesta, josta käytän oppiaineen nimen mukaisesti nimitystä tiedotusoppi. Termiviidakkoa tarkastelen lähemmin luvussa 2.3.

Tiedotusopin tutkimuskenttää olisi helppo tarkastella historiattomasti, vain tutkimuksen nykytilaan peilaten. Mielestäni tämä ei kuitenkaan ole hedelmällinen lähestymistapa, sillä tiedotusoppia ei keksitty vuonna 2014. Jotta voisin hahmottaa tutkimuksen nykytilaa, käyn ensin läpi viestintätutkimuksen historiaa erityisesti Suomessa ja Tampereella. Pohjoismaiseen viestintätutkimukseen perehtyneen Ulla Carlssonin (2005) mukaan viestintätutkimus kärsii historiattomuudesta: pyörä keksitään säännöllisesti uudestaan (ema., 555). Tässä työssä haluan pohtia, tapahtuuko näin kenties myös tamperelaisessa gradututkimuksessa. Lähtöoletukseni on, että tieteenalan historia vaikuttaa nykytutkimukseen. Samalla yritän kuitenkin välttää presentismia, jossa menneisyys typistetään jälkiviisaasti tai tarkoitushakuisesti vain reitiksi kohti nykyisyyttä (Pietilä 1997, 17).

1.1. Tamperelaisen viestintätutkimuksen – tiedotusopin – historiasta

Koska käsittelen gradussani viestintätutkimusta sen tamperelaisen esiintymän pohjalta, on paikallaan silmäätä tamperelaisen tiedotusopin institutionaalista historiaa. Suomalaista ja tamperelaista tutkimuskenttää ja (lähi)oppihistoriaa käsittelen syvällisemmin kolmannessa luvussa.

Tampereen yliopistoa voi pitää suomalaisen viestintätutkimuksen pioneerina, sillä sen edeltäjä Kansalaiskorkeakoulu oli pohjoismaiden ensimmäinen korkeakoulutasoista lehdistöopetusta tarjonnut oppilaitos⁴. Kansalaiskorkeakoulu perustettiin Helsinkiin vuonna 1925, ja yksi sen kolmesta ensimmäisestä tutkinnosta oli juuri sanomalehtitutkinto. Vuonna 1930 oppilaitoksen nimi vaihtui Yhteiskunnalliseksi korkeakouluksi. Korkeakoulu muutti Tampereelle vuonna 1960 ja vuonna 1966 sen nimeksi tuli Tampereen yliopisto.⁵

Viestintätutkimuksen alkupistettä on kuitenkin vaikeampi määritellä kuin toimittajakoulutuksen alkua. Ensimmäinen professuuri perustettiin vuonna 1947, mutta se täytettiin vasta vuonna 1956, kun kirjallisuustieteistä ponnistanut Eino Suova nimitettiin sanomalehtiopin professoriksi (Rantanen 1997, 128–129). Jo ennen 1950-lukua lehdistöhistorian asema oli korostunut suomalaisessa lehdistötutkimuksessa, ja sama linja jatkui Suovan kaudella (Särmä 1992, 244). Arviot Suovan kauden aikaisesta ja sitä edeltäneestä tutkimuksesta eivät ole erityisen mairittelevia. Suomalaisessa alkuvaiheen tutkimuksessa ”sanomalehdistöä koskevaa teoreettista pohdintaa harjoitettiin vähän” ja tutkimus ”oli itse asiassa varsin vaatimatonta” (Pietilä ym. 2004, 1). Kaarle Nordenstreng (1969, 7)

4 Tiedotusopin laitoksen historiaa. Viestinnän, median ja teatterin yksikkö. Saatavissa: http://www.uta.fi/cmt/esittely/tiedotusoppi/jour_historia.html. Noudettu 21.11.2015

5 Tampereen yliopiston vuosikymmenet. Esittely. Tampereen yliopisto. Saatavissa: <http://www.uta.fi/esittely/historia/vuodet.html>. Noudettu 21.11.2015.

jopa arvioi suomalaisen joukkotiedotustutkimuksen alkaneen kunnolla vasta vuonna 1965, kun Yleisradio alkoi rahoittaa yliopistoissa tehtävää viestintätutkimusta. Toisaalta Terhi Rantanen (1997) huomauttaa, että Nordenstreng kumppaneineen tyytyy käsittelemään vain sitä aikakautta, jolloin he itse toimivat aktiivisesti. Rantanen jakaa suomalaisen viestintätutkimuksen historian neljään kauteen, joista ensimmäinen, saksalaisvaikutteinen sanomalehtiopin kausi, alkaa jo 1920-luvulla. (Emt., 126–127.) On joka tapauksessa kuvaavaa, että alan tamperelaisia merkkipäiviä juhliitaan useimmiten *toimittajakoulutuksen* merkkipäivinä sen sijaan, että juhlittaisiin viestintätutkimusta. Kirjoittaessani tätä loppusyksyllä 2015 Tampereella siivotaan vielä Toimittajakoulutus 90 vuotta -juhlaseminaarin jälkiä.

Tampereen yliopiston viestintätutkimuksen profiloituminen toimittajakoulutuksena on siinä mielessä perusteltua, että alan opetus on ollut alusta alkaen käytännönläheistä. On hyvä muistaa, että Yhteiskunnallisen korkeakoulun tarjoama koulutus oli lehtimiesammattiin valmistavaa ammattikoulutusta ja että opiskelijoilta alettiin vaatia ylioppilastutkintoa tai vastaavia valmiuksia vasta 1960-luvulla (Salmelin 1985, 17). Jo 1930-luvulla sanomalehtialan opiskelijalla oli vaihtoehtona joko ammattitutkinto tai yhteiskuntatieteiden kandidaatintutkinto, mutta ero oli lähinnä tekninen (Salmelin 1985, 12). Vaikka ammattitutkinto oli 1990-luvun alkuun asti opetusjaoston alaisuudessa siinä missä sanomalehtioppi taas kuului yhteiskuntatieteelliseen tiedekuntaan⁶, Rantanen (1997, 128) pitää myös sanomalehtitutkinnon yhteiskuntatieteellistä suuntautumista selvänä. Jo vuonna 1927 sanomalehtitutkinnon opiskelijat kävivät läpi käytännön seikkojen (mm. sanomalehden osastot, käsikirjoitusten muokkaaminen, otsikointi ja taitto) lisäksi myös teoreettisempia sisältöjä, kuten lehdistön historiaa, lehdistön suhdetta valtiovaltaan ja yleiseen mielipiteeseen sekä painovapautta (Salmelin 1985, 10).

Tampereella opiskelijat siis ovat alusta alkaen saaneet ja edelleen saavat opetusta niin journalististen mediasisältöjen tuottamisessa kuin niiden tutkimisessa. Käytännön ja teorian suhde ei ole kuitenkaan ongelmaton. Tutkimukseen orientoituneemmat opiskelijat saattavat kokea opetuksen teorian suhteen keveäksi, kun taas ensisijaisesti toimittajan työhön tähtäävät opiskelijat todennäköisesti kokisivat tulewansa toimeen vähemmälläkin teoriaopetuksella. Vastakkainasettelua on pyritty ratkomaan erilaisten räätälöityjen kokonaisuuksien luomisella, mutta edelleen jokainen tiedotusopin opiskelija kohtaa opinnoissaan sekä teoriaa että käytäntöä.⁷ Nykyisellään työn

6 Tiedotusopin laitoksen historiaa. Viestinnän, median ja teatterin yksikkö. Saatavissa: http://www.uta.fi/cmt/esittely/tiedotusoppi/jour_historia.html. Noudettu 21.11.2015

7 Ennen vuotta 2011 pääainepohjaisessa tiedotusopin opiskelussa oli mahdollisuus valita joko journalistinen tai yleinen linja. Yleisen linjan opiskelijoiden tutkintoon sisältyi tällöin huomattavasti vähemmän – jos ollenkaan – käytännön lehti-, radio- tai tv-työtä sekä kandidaatti- että maisteritasolla. Koulutus uudistuksen 2011–2012 jälkeisessä tutkinto-ohjelmopohjaisessa koulutusohjelmassa vastaavanlaista suuntautumista voi vielä harjoittaa kandidaattitasolla, mutta journalistiikan maisteriohjelman erikoistumisopinnot ovat entistä vahvemmin

käytäntöpainotteisuus tuntuu silti korostuvan. Esimerkiksi *Journalistin* haastattelussa Tampereen yliopiston viestinnän, median ja teatterin yksikön johtaja Heikki Hellman kertoo yliopiston keskittyvän käytännön opetukseen. Samassa jutussa haastateltu opiskelija toteaa valinneensa koulutusohjelman juuri käytännön kurssien määrän perusteella ja toivoo, että käytännön opetusta ei ainakaan vähennettäisi.⁸

On kuitenkin hyvä muistaa, että painottuivat tiedotusopin opinnot sitten kuinka paljon tahansa toimittajan käytännön osaamiseen, kaikki koulutusohjelmista valmistuvat eivät päädy tai edes pyri toimittajiksi. Sanomalehtilinjan historiaa tarkastelleen Pentti Salmelinin (1985, 19) mukaan toimittajien lisäksi alaa opiskelleiden joukosta löytyi jo kolmekymmentä vuotta sitten mitä moninaisimpia kohtaloita: ”on tunnettuja kirjailijoita, runoilijoita ja lehtipakinoitsijoita, on opettajia ja kirjastonhoitajia, on sotilaita ja mansikkafarmareita, on ministereitä ja diplomaatin rouvia, mutta on myös deekikselle joutuneita. Sanomalehtilinjalla kulkeneita on moneen lähtöön.” Myös 2000-luvun mediamaiseman muutos ja toimittajien heikentyneet työnäkymät vaikuttanevat alan opiskelijoiden tulevaisuudensuunnitelmiin.

Viimeisin merkittävä muutos tamperelaisen viestintätutkimuksen opetuksessa tapahtui vuosina 2011–2012, kun Tampereen yliopisto luopui laitoksista, tiedekunnista ja pääaineista. Tällöin tiedotusopin laitos lakkasi olemasta, ja oppiaine siirrettiin uuteen viestinnän, median ja teatterin yksikköön. Uuteen yksikköön tulivat tiedotusopin lisäksi mukaan myös puheviestintä, teatterin ja draaman tutkimus ja teatterityö. Uudistuksen toisessa vaiheessa vanhoista pääainepohjaisista opinto-ohjelmista siirryttiin uuteen tutkinto-ohjelmapohjaiseen malliin, jossa teatterityön opiskelijoita lukuun ottamatta kaikki yksikön opiskelijat käyvät läpi yhteisen journalistiikan ja viestinnän kandidaattiohjelman. Maisteriopinnoissa opiskelijat valitsevat omaa suuntaustaan vastaavan ohjelman.⁹

Käytännön tasolla ja tiedotusopin opiskelijan näkökulmasta muutos lienee ainakin alkuun näyttäytynyt hallinnollisena. Tiedotusopin opiskelijat valmistuvat ensisijaisesti yhteiskuntatieteen kandidaateiksi ja maistereiksi. Kansainvälisesti viestinnän ja journalistiikan yhdistäminen samaan laitokseen esimerkiksi draamantutkimuksen kanssa on tavallista (katso esim. Pietilä 1997, 171). Tämän tutkimuksen näkökulmasta koulutusuudistuksella on merkitystä ensisijaisesti aineiston

käytäntöpainotteisia kursseja, joiden pohjalta opiskelija voi ”kehittää journalistista ammattitaitoaan ja soveltaa osaamistaan muuttuvassa työelämässä” (Opinto-opas 2015–2018, kohta JOUJOVTS). Yksikön englanninkielisessä kulttuurintutkimuksen maisteriohjelmassa painopiste on tutkimuksessa, mutta media on vain yksi maisteriohjelman tutkimuskohteista. Katso Opinto-opas 2015–2018, Opinto-opas 2008–2010.

8 Käytäntö edellä. *Journalisti* 3/2016. Saatavissa: <http://www.journalisti.fi/artikkelit/2015/10/kytnt-edell/> (Noudettu 11.11.2015)

9 Koulutusuudistus viestinnän, median ja teatterin yksikössä. Viestinnän, median ja teatterin yksikkö. Saatavissa: <http://www.uta.fi/cmt/opiskelu/oikopolut/koulutusuudistus.html> (Noudettu 11.11.2015.)

rajauksessa, sillä tutkimus on valmistunut uudistuksen siirtymävaiheessa, jolloin tiedotusopin pro gradujen erottaminen muista yksikön graduista ei aina ollut aivan suoraviivaista.

Huhtikuussa 2016 viestintätutkimusta voi opiskella Suomessa ainakin Tampereen, Helsingin, Jyväskylän, Turun, Vaasan, Itä-Suomen ja Lapin yliopistoissa sekä Åbo Akademiassa. Lisäksi alan koulutusta tarjotaan lukuisissa ammattikorkeakoulussa ja opistotasoisissa oppilaitoksissa. Juha Herkman ja Miika Vähämaa (2007, 34–35) toteavat selvityksessään, että Tampereen yliopistossa tuotettiin 2000-luvun alussa 22,7 prosenttia alan suomalaisista tutkimusjulkaisuista, ja silloinen Tampereen tiedotusopin laitos oli suurin mediatutkimusta tekevä yliopistollinen yksikkö. Vaikka Helsingin ja Jyväskylän yliopistojen tutkimusjulkaisujen määrä on selvityksen mukaan Tampereen yliopistoa korkeampi (emt., 34), Tampereen yliopisto tuntuu nauttivan edelleen mainetta suomalaisen viestintätutkimuksen ja toimittajakoulutuksen lippulaivana – näin ainakin omien potentiaalisten opiskelijoidensa mielissä (Kotilainen & Ruoho 2003, 44.).

1.2. Tutkimuksen problematiikka ja tutkimusote

Tutkielmani laajempi problematiikka koskee viestintätutkimuksen nykytilaa sellaisena kuin alan tutkimus toteutuu erityisesti Tampereen yliopistossa. Haluan saada käsityksen siitä, miten yhtäältä tutkijat ymmärtävät viestintätutkimuksen aihealueet ja tutkimuskentän, ja toisaalta millaisena graduntekijät hahmottavat omissa opinnäytetöissään oman oppiaineensa eli tiedotusopin tutkimuskentän. Minua kiinnostaa myös, miten tutkijoiden ja graduntekijöiden näkemykset eroavat toisistaan. Keskeisintä on kysymys siitä, millainen kuva tiedotusopin pro gradujen pohjalta kaiken kaikkiaan piirtyy suomalaisesta viestintätutkimuksesta – tai toisin: millaista viestintätutkimusta tiedotusopin pro gradut ilmentävät.

Lähestyn tutkimusongelmaani sekä oppihistoriallisesti kartoittavalla otteella että tiedotusopin pro gradu -tutkielmiin kohdistuvan empiirisen erittelyn avulla. Jälkimmäisen osalta kohdistan huomioni tutkielmien lähdepohjaan, aiheisiin ja menetelmiin. Täsmennän empiiriset tutkimuskysymykseni viidennessä luvussa.

Tutkimukseni asemoituu osaltaan viestintätutkimuksen sisällöllisiä painopisteitä ja alan tilaa arvioivaan tutkimuslinjaan. Käytän kirjallisina lähteinäni oppihistoriallisia selvityksiä viestintätutkimuksen reviiristä, tutkimusalan sisäisistä rajanvedoista ja tutkimusalan tarkoituksenmukaisuudesta. Erityishuomiota saa viestintätutkimuksen institutionaalinen luonne sellaisena kuin se hahmottuu muun muassa alan institutionalisoitumisen isän Wilbur Schrammin (1959), sekä alaan että sen instituutioihin kriittisesti suhtautuneen John Durham Petersin (1986,

2008) ja alan nykytilaa tutkineiden Peter D. Thomasin ja Juha Koiviston (2010) esityksissä. Lisäksi tarkasteluni kannalta merkittäviä ovat Petersin (2008), Ulla Carlsonin (2005) ja Kaarle Nordenstrengin (2007) näkemykset alan tutkimuksen nykytilasta. Osin rinnasteisena aineistona käytän aiempia kartoituksia viestintätutkimuksesta Suomessa, erityisesti Herkmanin ja Vähämaan (2007) selvitystä.

Tutkielmani kirjallisuusviitteissä olen seurannut ilmeisen yleistynyttä ja nähdäkseni lukijaystävällistä mallia, jossa instituutioiden tai lehtien verkkosivuilta noudettujen havainnollistavien tietojen lähdeviitteet merkitään linkkeineen kokonaisuudessaan alaviitteisiin. Muihin lähteisiin viitataan tekstinsisäisin viittein, ja näiden lähteiden bibliografiset tiedot löytyvät työn lopun kirjallisuusluettelosta.

Koska yksittäisten tutkimuslinjojen yksityiskohtainen kartoitus ei ole tutkielmani ydinsisältöä, en ole pitänyt tarkoituksenmukaisena uppoutumista kovin syvälle oppihistoriallisiin keskusteluihin. Siksi tutkielmassani ovat suuressa roolissa muiden tutkijoiden tekemät oppihistorialliset kartoitukset, joissa puolestaan on viitattu oppihistoriallisesti merkittäviin julkaisuihin. Hakasulkeet tekstinsisäisen viitteen ympärillä tarkoittavat sitä, etten itse ole tutustunut teokseen tai artikkeliin, vaan että alkuperäisjulkaisuun on viitattu lähteessä, johon itse viitataan. Julkaisun bibliografiset tiedot löytyvät tällöin lähteeni kirjallisuusluettelosta. Lisäksi olen kopioinut ne työn lopun kirjallisuusluetteloon oman otsikkonsa alle, jotta tutkielmani lukija pääsee tarvittaessa alkuperäisen lähteen jäljille koukkaamatta oman lähdeokseni kautta.

Konkreettista otetta tutkimusongelmastani haen tarkastelemalla Tampereen yliopistossa vuonna 2014 valmistuneiden tiedotusopin gradujen lähdeluetteloja ja tiivistelmiä (ks. liite 1). Tutkin lähdeluetteloita määrällisesti bibliometriikan näkökulmasta. Bibliometrisessä tarkastelussa lähteet kuvaavat tieteellistä kommunikaatiota tutkijoiden ja tutkimussuuntausten välillä ja kertovat siten, mistä tutkimus saa vaikutteita.

Koska bibliometriikka on menetelmänä rajoittunut ja pystyy vastaamaan vain tiettyihin yleisluontoisiin kysymyksiin lähteiden alkuperästä, lähestyn graduja myös laadullisesti tekemällä tulkinnallisen erittelyn niiden tiivistelmäsivujen sisällöstä. Kiinnitän erittelyssä huomiota muun muassa tutkimuksen aiheeseen ja sen kohdennukseen ja näkökulmaan, tutkimusotteen empiirisyyteen tai teoreettisuuteen sekä lähestymistavan monitieteisyyteen.

Pro gradu -tutkielma edustaa omanlaistaan tieteellisen kommunikaation lajityyppiä ja eroaa esimerkiksi julkaistuista monografioista ja tieteellisten aikakauslehtien artikkeleista. Saadakseni paremman otteen aineistostani hyödynnän tutkielmassani myös gradututkielmia ja tieteellistä

kirjoittamista käsittelevää tutkimuskirjallisuutta sekä erilaisia pro gradua muuten määrittäviä ohjeistuksia ja tekstejä.

1.3. Tutkimuksen rakenne

Tutkimukseni etenee siten, että toisessa luvussa paneudun viestinnän alan tutkimuskirjallisuuteen. Tässä yhteydessä minun on myös sivuttava johdannon alussa mainitun ystäväni naurunaihetta, sillä keskityn tutkijoiden reflektiivisiin analyysihin viestintätutkimuksen roolista ja sen kentästä. Puutun vanhaan keskusteluun siitä, tulisiko viestintätutkimus nähdä ensisijaisesti tutkimusalana tai -kenttänä (engl. *field*) vai itsenäisempänä tieteenalana ja oppiaineena (engl. *discipline*). Pohdin lähdekirjallisuuden kautta, millaisia eri tapoja on hahmottaa viestinnän alan tutkimuskenttää, ja käyn keskustelua myös siitä, mitä alaan usein liitetty hajanaisuus merkitsee yhtenäisen määritelmän luomisen kannalta.

Viestintätutkimuksen kentän hajanaisuutta kuvastaa hyvin myös se, että aiheesta kirjoittava tutkija joutuu pohtimaan, mitä sanaa alasta käyttää. Tässä työssä tarkastelen viestintätutkimusta yleisellä tasolla ja puhun tiedotusopista erityisesti silloin, kun käsittelen tamperelaista viestintätutkimusta. Myös alan käsiteviidakkoa käsittelen laajemmin toisessa luvussa.

Kolmannessa luvussa keskityn tarkastelemaan suomalaisen viestintätutkimuksen kentän historiaa ja nykytilannetta erilaisten oppihistorioiden ja katsausten pohjalta. Rajaen tarkasteluni 1980-luvun jälkeiseen aikaan ja pohdin esimerkiksi ns. kulttuurisen tai kielellisen käänteen vaikutusta viestintätutkimukseen. Hahmottelen tutkimuskirjallisuuteen ja erilaisiin katsauksiin nojautuen suomalaisessa viestintätutkimuksessa viime vuosina vaikuttaneita tutkimuslinjoja tai -trendejä. Lisäksi kolmannessa luvussa tarkastelen suomalaista nykyviestintätutkimusta sellaisena kuin muut tutkijat ovat sitä kartoittaneet.

Neljännessä luvussa käsittelen pro gradua tekstilajina. Tarkastelen graduihin ladattuja merkityksiä ja gradututkimuksille asetettuja kriteerejä. Koska juuri pro gradut ovat työssäni merkittävässä roolissa, pohdin lähdekirjallisuuden pohjalta, missä määrin ja millä tavoin gradut kertovat yhtäältä tutkimusalasta ja toisaalta tieteellisestä kommunikaatiosta yleensä.

Viidennessä luvussa kuvaan tarkemmin tutkimukseni aineiston ja perustelen sen rajauksen. Lisäksi esittelen käyttämäni tutkimusmenetelmät ja arvioin niitä kriittisesti.

Kuudennessa luvussa esitän tulokset vuoden 2014 tiedotusopin pro gradu -tutkielmien erittelystäni, ja hahmottelen tältä pohjalta, millaista viestintätutkimusta tutkielmat ilmentävät tai edustavat.

Seitsemännessä eli alunperin viimeisessä luvussa pohdin tuloksiani muun tutkimustiedon valossa, arvioin niiden merkitystä Tampereen yliopiston viestinnän, median ja teatterin yksikön opetukselle sekä pohdin, antavatko havaintoni aihetta jopa muokata tiedotusopin opetusta. Arvioin myös tutkimukseni onnistumista ja nostan esiin jatkotutkimuksen aiheita.

Huhtikuussa 2016 Tampereen viestinnän, median ja teatterin yksikkö päätti luopua termistä tiedotusoppi oppiaineen nimenä. Tiedotusopin tilalle yksikkö perusti kaksi uutta oppiainetta, journalistiikan ja mediatutkimuksen. Tutkielmani oli päätöksentekovaiheessa viimeisiä viilauksia vaille valmis. Se siis käsittelee tilannetta ennen nimenmuutosta ja arvioi tiedotusopin oppiaineen tulevaisuutta osin vanhentuneesta maaliskuun–huhtikuun 2016 näkökulmasta. Toukokuussa 2016 kirjoitetussa jälkikirjoituksessa tarkastelen muutosta lähemmin ja peilaan sitä tutkielmassa esitettyihin näkemyksiin oppiaineen roolista ja tulevaisuudesta.

2. Vaikeasti määrittyvä viestintätutkimus

Kaikki tutkimusalat, kentät ja laitokset tuskailevat määrittelyn, teorian, metodin, relevanssin, talouden ja tinkimättömyyden kanssa – viestintätutkimuksen ongelma on yksinkertaisesti se, että se tuskailee enemmän.
– Jeremy Tunstall¹⁰

Viestintätutkimusta on usein kuvattu erilaisin kielikuvin. Tunnetuin näistä lienee yhdysvaltalaisen Wilbur Schrammin (1959, 8) metafora risteyksestä, jonka kautta moni tutkija kulkee ja jolle pysähtyy hetkeksi jatkaakseen jälleen eteenpäin. Alan oppihistoriaa luotaavassa teoksessaan Pietilä toteaa, että osuvampi kuvaus viestintätutkimukselle on tori, jolla ”lähtökohdiltaan eri tieteenaloihin ja niiden eri suuntauksiin kiinnittyneet tutkijat ovat voineet asettua kojuihinsa kilpailemaan tarjouksillaan toriväen huomiosta” (Pietilä 1997, 367). Tutkimusta on myös kuvattu hajanaisuudessaan erinäisiksi sammakkolammikoiksi (Rosengren 1993), kirjailija Jorge Luis Borgesia lainaten haarautuvien polkujen puutarhaksi (Pietilä 1989) ja aiemmin mainittuun tienristeykseen kasvaneeksi isoksi tavarataloksi (Väliaverron 2000).

On ymmärrettävää, että tutkijat ovat etsineet vaihtoehtoisia tapoja kuvata viestintätutkimusta. Siitä ei nimittäin laajoista pohdinnoista ja keskusteluista huolimatta (tai niiden takia) vallitse yhtä yhtenäistä käsitystä. Rantasen (1997, 8) mukaan viestinnän tutkimus onkin jatkuvassa käymistilassa, mitä tulee sitten metodeihin tai tutkimuskohteisiin. Käymistila näkyy jokaisessa viestintätutkimuksen historiaa kartoittavassa kirjassa sekä rajanvetojen että yleisten pohdintojen tasolla, se tulee esiin toistuvasti tutkimuskirjallisuudessa ja artikkeleissa, ja aina välillä se pulpahtelee pinnalle erilaisissa juhla- ja teemajulkaisuissa (ks. esim. *Journal of Communication* 1983, 1993, Carlsson 2005). Viestintätutkimus tuntuu elävän ikuisessa ahdistuksessa omasta olemisestaan ja sen tilasta.

Tässä luvussa kohdistan huomioni yhteen viestintätutkimuksen kriisin ikuisuuskysymyksistä eli siihen, mitkä ovat viestintätutkimuksen rajat ja sen rooli yleisellä tutkimuskentällä. Sivuan keskustelua siitä, onko kyseessä oma erityinen tieteenalansa (engl. *discipline*) vaikkapa fysiikan tai historian tavoin, löyhemmin määritelty tutkimusala, -alue tai -kenttä (engl. *field*), joka toimii monella eri tieteenalalla, vai kenties jotain muuta. Tarkasteluni keskiössä on siis se, miten viestintätutkimuksen kenttää määritellään, mitä siihen saa näiden määritelmien mukaan kuulua, ja miten määritelmät vaikuttavat viestintätutkimuksen sisäiseen koherenssiin.

¹⁰ Tunstall 1983, 92. Oma suomennos.

Käsittelen luvussa lyhyesti myös tarkastellusta alasta käytettyjä nimityksiä. Kuten jo toin alussa esiin, viestintätutkimus sanana ei ole täysin ongelmaton, ja vielä erikoisempi sana on tiedotusoppi, josta Tampereella puhutaan. Siksi on hyvä tarkastella myös rakkaan lapsen muita nimiä ja sitä, mitä ne mahdollisesti kertovat itse alasta.

2.1. Instituutiot viestintätutkimusta määrittämässä

Viestintätutkimuksen itseymmärrys on ollut pitkälti sidoksissa instituutioihin. Jo 1900-luvun alussa saksalaiset sanomalehtitieteilijät pyrkivät luomaan alalle akateemista asemaa, jota voisi käyttää rahoituksen perusteena (Pietilä 1997, 95). Akateemisen alan legitimitetti vaati sille erityisen tutkimuskohteen määrittelyä, mikä osoittautui vaikeaksi tehtäväksi ja johti moninaisiin kannanottoihin (emt., 96). Kapeimmillaan sanomalehtitieteen haluttiin tutkivan vain sanomalehteä ja ”sanomalehden olemusta”, mutta osa tutkijoista oli valmiita laajentamaan tutkimuskohdetta muihinkin julkisiin viestintämuotoihin, kuten esimerkiksi radioon, lentolehtiseen ja kirjaan (emt., 97–100). Yhtä mieltä saksalaiset olivat Pietilän (emt., 96) mukaan vain siitä, että sanomalehtitiede todella on itsenäinen tiede.

Yhdysvaltalaisen Mass Communication Research -perinteen (MCR) edustajat esittivät viestintätutkimuksen kohteeksi erityisen välineen, muodon tai sanoman asemesta joukkoviestinnän mallia, jossa viestintä ymmärretään siirtona lähettäjältä vastaanottajalle. Keskittyminen prosessiin korosti ylivälineellisyyttä kiinnittäen huomion erityisesti viestinnän tapoihin. Pietilän (1997) mielestä MCR-perinne ei kuitenkaan päässyt yhteisen teoriapohjan määrittelyssä prosessimallia pidemmälle, mikä väistämättä vaikutti alan itseymmärrykseen. Vaikka empiiris-määrällinen tutkimusote oli peruste perinteen pyrkimyksille tehdä viestintätutkimuksesta vakavasti otettava tieteellinen ala, oman teorian puute sai useimmat MCR-perinteen edustajat kuvaamaan alaa monitieteelliseksi tutkimusalueeksi, ei niinkään tieteenalaksi. (Emt., 16–163.)

Wilbur Schramm on arvioitu yhdeksi keskeisimmäksi viestintätieteen institutionalisoitumiseen vaikuttaneeksi henkilöksi. Schramm johti 1940-luvulla Iowan yliopiston journalistikoulua ja hahmotteli viestintätutkimuksen koulutusohjelman, johon hän yhdisteli muun muassa viestinnän teorioita ja tutkimusmenetelmiä, propaganda-analyysiä, sosiologiaa ja politiikantutkimusta. Vuonna 1948 Schramm perusti Illinoisiin viestinnän tutkimuksen instituutin, jossa hän jatkoi viestintätutkimuksen kentän hahmottelua. (Rantanen 1997, 67.) Schramminkin mielestä ainoa järkevä tapa kuvata viestintätutkimusta oli termillä tutkimusala, ei tieteenala. Tutkimusalan suurmiehet, joiksi hän nimeää esimerkiksi Harold Lasswellin, tulivat Schrammin mukaan omilta

tieteenaloiltaan omine työkaluineen ja näkemyksineen ratkomaan oman tieteenalansa näkökulmasta relevantteja ongelmia ja palasivat sitten takaisin omalle ydinalueelleen. Viestintätutkimus ikään kuin haastoi heidät tarkastelemaan oman tieteenalansa ongelmia viestintätutkimuksen näkökulmasta. (Schramm 1959, 8–9.)

Koska viestintätutkimus ei ollut Schrammille tieteenala, sen menestystä ei voinut mitata yhtenäisen teoriapohjan kehittymisellä tai muilla tieteenalan arvioimiseen sopivilla keinoilla (Schramm 1959, 8–9). Niiden sijaan hän ohjasi kriitikkoja kiinnittämään huomionsa viestintätutkimuksen tuottaman tiedon määrään. Erityisesti institutionaalinen menestys oli merkki tutkimusalan hyvästä tilanteesta. Viestintätutkimuksen kuolemaa povanneille Schramm kuvaili omaa täyttä kalenteriaan ja tapaamisia innokkaiden nuorien opiskelijoiden kanssa osoituksina kukoistavasta tutkimusalasta. Hän jopa vertasi alan tilannetta termodynamiikan toiseen sääntöön: luonnonlakeihin kuuluu, että asiat pyrkivät kohti suurempaa epäjärjestystä. (Ema., 7–8.) Schramm siis ajatteli instituutioiden määrittävän tutkimusalaa, eikä pitänyt itse alan moninaisuutta tai suoranaista ekletismää minkäänlaisena ongelmana.

Viestintätutkimusta on pyritty määrittelemään myös sen näkökulman kannalta. Viestintätutkimus on tällöin kaikenlaista tutkimusta, joka tarkastelee kohteitaan viestinnän ja viestinnällisten ilmiöiden näkökulmasta. Tällaiseen ratkaisuun päätyy esimerkiksi Pietilä oppihistoriaa kirjoittaessaan, kun hän ensin arvioi viestintätutkijoita yhdistävän tietynlaisen 'perheyhtäläisyyden' (1997, 26) ja myöhemmin määrittelee joukkoviestintätutkimuksen alaksi, jonka identiteettiä määrittää ”(joukko)viestinnällisten ilmiöiden tarkastelu väljästi viestinnälliseltä kannalta” (emt., 29, kursivointi alkuperäinen). Tällöin viestintätutkimus näyttäytyy kenttänä, jolla erilaiset toimijat tarkastelevat erilaisia enemmän tai vähemmän viestinnällisiä ilmiöitä (ks. myös Craig 1999).

Viestintätutkimuksen määrittäminen tutkimusalaksi tai -kentäksi näkökulman pohjalta tuntuu lähtökohtaisesti järkevältä ratkaisulta. Vankan teoriapohjan ja tiukkojen rajojen sijaan viestinnällisyyden jonkinlainen väljä määrittely riittää. Vai riittääkö sittenkään? Juha Koivisto ja Peter D. Thomas (2010, 40) kuvaavat viestintätutkimuksen tilannetta ”päättymättömäksi taantumaksi” (engl. *infinite regress*), jossa yksinkertaisimmatkin yritykset määritellä viestintätutkimuksen teoreettinen pohja kaatuvat omaan mahdottomuuteensa. Jopa kompromissi tutkimusalasta tai -kentästä vaatii lopulta yhteisymmärrystä jonkinlaisesta peruskäsitteistöstä ja osoittautuu ennakoitua ongelmallisemmaksi. Koivisto ja Thomas toteavatkin esimerkiksi John Durham Petersiin (1986) viitaten, että viestintätutkimusta ei pidä kasassa yhteinen teoriapohja tai edes yhtenäinen käsitys näkökulmasta (kuten Pietilä tuntuu sanovan), vaan että se määritellään sosiaalisesti ja institutionaalisesti ja se rakentuu eri laitosten ja näiden historioiden pohjalta. (Emt.,

40–41.) Instituutiot siis määrittävät tieteenalaa, määrittely antaa sille legitimizeettiä ja legitimizeetti helpottaa rahoituksen saamista ja näin tukee instituutioita ja vahvistaa niitä edelleen.

Koivisto ja Thomas arvioivat, että jopa instituution käsite itsessään antaa liian vakiintuneen kuvan viestintätutkimuksen tilasta. He hahmottavat viestintätutkimusta dynaamisena kenttänä, jossa erilaiset institutionaaliset ja diskursiiviset voimat käyvät jatkuvaa ja päättymätöntä kamppailua. Viestintätutkimusta parhaiten kuvaavaksi käsitteeksi sopii tällöin Antonio Gramscin 'hegemoninen apparaatti' (emt., 42–46), joka ei toisaalta sulje pois ajatusta instituutioiden suuresta merkityksestä tutkimusalan rajaajina (emt., 43).

Tässä työssä nojaudun siis osaltaan juuri Petersin, Koiviston ja Thomasin viitoittamaan ajatukseen viestintätutkimuksen institutionaalisesta määrittelystä. Ajatuksen mukaan ”jokainen laitos, yksikkö tai yliopisto luo alan uudestaan omaksi kuvakseen” (Peters 1986, 528, oma suomennos).

Tiedotusoppi on tässä suhteessa sitä tutkimusta, mitä tuotetaan Tampereen yliopiston tiedotusoppinimisen oppiaineen alla. Yksikkö itse kuvaa verkkosivuillaan ainetta seuraavasti:

Tiedotusopin painopiste on journalismin teoriassa ja käytännössä. Kyseessä on paitsi ammattiin, myös laajaan yhteiskunnan ja kulttuurin tuntemukseen sekä tieteelliseen sivistykseen tähtäävä koulutusväylä. - - Tiedotusopin keskeisiä tutkimusalueita ovat joukkoviestinnän sekä mediakulttuurin rakenteet, sisällöt ja käyttö; journalismi ja sen asema demokratiassa; journalismin tuotantoprosessit ja esitysmuodot eri medioissa; joukkoviestinnän oikeudellinen ja eettinen sääntely; mediakritiikki; viestinnän teoria ja oppihistoria.¹¹

Katkelmasta voi jo huomata, että Tampereen yliopisto tunnistaa istuvansa koulutuksensa suhteen kahdella pallilla: opiskelijoita valmennetaan kohti ammattia, mutta samaan aikaan tavoitteena on myös vahvistaa näiden tieteellistä sivistystä. Katkelma kuvaa hyvin viestintätutkimuksen moninaisuutta pitkällä luettelollaan tiedotusopin keskeisistä tutkimusalueista, mutta erityisesti journalismin ja sen tutkimuksen rooli tuntuu kaikesta huolimatta korostuvan – journalismi mainitaan katkelmassa kolmesti.

11 Tiedotusoppi. Viestinnän, median ja teatterin yksikkö. Saatavissa: <http://www.uta.fi/cmt/esittely/tiedotusoppi.html>. (Noudettu 18.3.2016.)

2.2. Nimikysymys: valinnanvara ja vakiintunut käytäntö

Viestintätutkimukselle annettuja nimiä on hyödyllistä tarkastella lähemmin, sillä nimien antamisessa ja käytössä on aina kyse myös vallankäytöstä. Esimerkiksi MCR-perinteen edustajat käyttivät työstään termejä *research* ja *study* tehdäkseen eroa aiempaan tutkimukseen, jota he pitivät enemmänkin spekulointina, ajatteluna tutkimuksen sijaan (Pietilä 1997, 161). Eri termit kantavat mukanaan erilaisia merkityksiä, mutta viestintätutkimuksen nimeämisen taustalla on tuntunut useimmiten olevan käytäntö, eikä eri merkityksiä ole arkipuheessa juurikaan problematisoitu.

Suomalaisessa kontekstissa alan alkuvaiheissa viestintätutkimuksesta käytettiin monenlaisia eri termejä, puhuttiin muun muassa lehtimiesopista ja sanomalehtiopista sekä myöhemmin eri välineiden perusteella esimerkiksi radio- ja tv-opista. 1970-luvun puolivälissä Kaarle Nordenstreng kuitenkin kirjoitti, että alaa, ”joka koskee välineestä riippumatta näitä viestinnän lohkoja, on yleisesti totuttu kutsumaan *tiedotusopiksi*.” (Nordenstreng 1978, 299–300, kursivointi alkuperäinen.) Nordenstreng tuntui lähestyvän termiä varsin pragmaattisesti mainiten myös termin viestintätutkimus (emt., 299). Hänelle kyse oli pitkälti tottumuksesta – suhtautumistapa, jonka voi huomata myös tuoreemmassa esipuheessa tiedotusopin peruskurssin lukemistoon (Nordenstreng 2004, ei sivua), jossa Nordenstreng toteaa viestinnän ottaneen osittain tiedotus-termin paikan, mutta että Tampereella voidaan edelleen käyttää termiä joukkotiedotus ”jos se luontevammalta tuntuu”.

Myös Esa Väliaverron näkee tiedotusoppi-sanat käytön perustuvan ensisijaisesti käytäntöön ja perinteisiin, vaikka toteaa alan nimenmuutosten myös kertovan alan vakiintumattomuudesta. Hänen mukaansa tiedotusopin pysyminen Tampereella opetettavan oppiaineen nimenä on pääosin aineen opiskelijoiden vaikutusta: heidän mielestään nimikkeestä on hyötyä työmarkkinoilla, joilla se toimii näyttönä koulutuksesta ja ammatillisesta osaamisesta. Tämä siitä huolimatta, että sana itsessään tuo mieleen ensisijaisesti tiedotuksen, ei välttämättä toimitustyötä. (Väliaverron 2000, 90.)

Tiedotusoppi tosiaan kuulostaa terminä jo vanhanaikaiselta, eikä sillä juuri ole nykykäyttöä yliopistomaailmassa Tampereen ulkopuolella. Turussa opiskellaan mediatutkimusta, Jyväskylässä tutkimuksesta ja opetuksesta vastaa viestintätieteiden laitos. Helsingissä opiskellaan yksinkertaisesti viestintää. Jonkinlaisena vedenjakajana alan kansallisessa termihistoriassa voi pitää vuotta 2008, jolloin vuonna 1978 *Tiedotustutkimus*-nimisenä perustettu lehti vaihtoi nimekseen *Media & viestintä*¹².

12 Tietoa lehdestä. Media & Viestintä. Saatavissa: <http://mediaviestinta.fi/blogi/media-viestinta/>. (Noudettu 18.3.2016.)

Kuten myös Nordenstreng (2004, ei sivua) toteaa, tutkimuksesta käytettävät nimitykset ovat sopimuksenvaraisia. Tähän työhön olen valinnut termin 'viestintätutkimus' sen käytännöllisyyden takia. Viestintätutkimus on laajasti käytetty nimitys, ja esimerkiksi myöhemmässä vaiheessa paljon hyödyntämäni katsaus nykytutkimukseen on nimeltään *Viestintätutkimuksen nykytila Suomessa* (Herkman ja Vähämaa 2007). En kirjoita viestintätieteistä, koska seuraan näkemystä, jonka mukaan viestintätutkimus ei ole tieteenala vaan ennemminkin tutkimusala. Mediatutkimuksen koen konnotaatioineen liian mediumkeskeiseksi sekä tiettyihin yliopistoihin paikantuvaksi, tiedotustutkimus on muuttunut vanhahtavaksi ja pelkkä viestintä taas tuntuu kattavan myös puheviestinnän eikä ohjaa ajatuksia tutkimukseen.

Ehkä täsmällisin nimitys olisi Pietilänkin (1997) käyttämä joukkoviestinnän tutkimus, mutta joukko-etuliite tuntuu putoavan entistä useammin pois (Pietilä itse laittaa sen välillä sulkuihin), ja verkon sosiaalisen median kasvaessa joukkoviestintä vie ajatukset ensin joukkotiedotukseen ja tätä kautta ensisijaisesti perinteisiin medioihin. Viestintätutkimus on siis tässä yhteydessä jonkinlainen kompromissiratkaisu, jota käytän kun nyt en voi tutkimaani alaa perunaksikaan kutsua. Tamperelaisessa yhteydessä vaihdan termin kuitenkin Tampereen yliopiston oppiaineen nimeen, tiedotusoppiin.

2.3. Hajanaisuus ja moninaisuus: tuskia ja toiveita

Mitä viestintätutkimuksen määrittelyvaikeudet ja instituutioiden merkityksen korostuminen sitten merkitsevät tutkimukselle? Alan rajojen vetäminen instituutioiden eikä yhteisen teoriapohjan tai tieteenalakeskustelun perusteella on johtanut siihen, että viestintätutkimus sallii sisällään suhteellisen paljon variaatioita ja moninaisuutta. Onko tämä moninaisuus sitten hyvä vai huono asia? Tutkimuskenttää kartoittaneet ja viestintätutkimuksen roolia arvioineet tutkijat eivät ole tästä(kään) yksimielisiä, eikä kysymykseen tunnu olevan yhtä vastausta. Hyvä esimerkki ovat luvun alussa mainitsemani viestintätutkimusta kuvaavat metaforat ja niiden virittämät mielikuvat. Pietilän vilkas tori voi olla kaupankäynnin ja keskustelun paikka, mutta se voi myös olla ahdistava tungos täynnä rihkamakauppiaita. Haarautuvien polkujen puutarha voi olla kukoistava ja hedelmällinen kuljeskelupaikka tai sotkuinen ryteikkö, jonka poluilta tutkijalla ei enää ole paluuta. Schrammin ajatus risteyksestä on sekin kiehtova, mutta entä jos kyseessä onkin risteys, jonka kulkijat ohittavat vailla kiinnostusta kanssakulkijoihin ja jossa kaahataan aina punaisia päin?

Viestintätutkimuksen ja sitä tekevien tutkijoiden ja instituutioiden määrä on sitten 1950-luvun kasvanut niin merkittävästi, suorastaan räjähdysmäisesti (Koivisto ja Thomas 2010, 13–25), että

ainakin Schrammin silmissä alan tilanne kenties näyttäisi erinomaiselta. Viestintätutkimus on Suomessakin vakiinnuttanut asemansa vanhojen tieteenalojen rinnalla, mutta sen nopea laajentuminen on herättänyt myös pilkkaa, ja arvokkaihin perinneaineisiin verrattaessa viestintätutkimusta on esimerkiksi kutsuttu ”Mikki Hiiri -tutkimukseksi” (Nordenstreng 2007, 211). Lopputuloksena on koettu kehkeytyneen ala, jonka mainetta vakavana tieteenä halventavat ammatilliset missiot, mutta joka juuri näillä ammatillisilla missioilla onnistuu kerta toisensa jälkeen täyttämään luentosalit – siis ala, joka on jatkuvasti sekä hyvässä asemassa että pysyvässä eksistentiaalisessa kriisissä (Park & Pooley 2008, 5).

John Durham Peters (1986) arvioi kolmen vuosikymmenen takaisessa poleemisessa esseessään *Institutional sources of intellectual poverty in Communication Research*, että institutionaalinen menestys on saavutettu viestintätutkimuksen yhtenäisyyden ja teoreettisen perustan kustannuksella. Viestintätutkimuksen institutionaaliset pyrkimykset ovat Petersin mielestä tukahduttaneet sen älylliset tavoitteet. Peters vertaa viestintätutkimusta nationalistiseen käsitykseen kansallisvaltiosta – kuten kansallisvaltion, viestintätutkimuksen kentän olemassaolo perustuu ensisijaisesti valtaan, ei järkeen (ema., 545). Hän arvostelee erityisesti Schrammia, jonka kommentit menestyvästä alasta innokkaine tutkijoihin kuulostavat Petersin korvissa enemmän isänmaallisen valtiojohtajan kuin vakavasti otettavan akateemikon puheelta. Peters arvioi, että viestintätutkimuksen huteraan teoriapohjaan kriittisesti suhtautuvia tutkijoita hiljennetään argumenteilla kentän institutionaalisesta menestyksestä tai sen suhteellisesta nuoruudesta, mikä entisestään hankaloittaa pohjan tukevoittamista. (Ema., 536–538.) ”Ainoa älyllisesti pätevä syy tutkimuskentän olemassaololle on hyvän tutkimuksen edistäminen”, Peters toteaa omana kantanaan (ema., 537. oma suomennos). Kentän itsensä arvovallan kasvua tai institutionaalista vakiintumista ei tältä pohjalta siis voi pitää itseisarvona.

Nykykeskustelussa voi yhä kuulla kaikuja Petersin kritiikistä. Viestintätutkijoiden parissa kentän kasvuun ja institutionaaliseen menestykseen suhtaudutaan vähintään varauksella. Nordenstreng (2007, 212) toteaa, että tutkimuksen määrän kasvua ei voi ensinnäkään juhlistaa merkinä itsenäisen tieteenalan syntymisestä – viestintätutkimuksessa kyse on edelleen tutkimusalasta. Nordenstreng pistää lisää jäitä hattuun todetessaan, että tutkimusohjelmien ja oppiaineiden kirjon moninkertaistuminen on itse asiassa ongelmallista. Tutkimusala hylkää perinteiset teoreettiset yhteytensä perustieteenaloihin, kuten psykologiaan, sosiologiaan ja politiikantutkimukseen, ja tulee riippuvaiseksi empirismistä ja käytännöstä. Kriittinen tutkimus näivettyy, kun instituutiot tekevät entistä enemmän soveltavaa tutkimusta. (Ema. 211–212.) Nordenstreng pelkääkin tutkimuksen

pintapuolistuvan ja muuttuvan surffaamiseksi viestintätutkimuksen aalloilla. Lääkkeeksi hän tarjoaa viestintätutkimuksen tradition parempaa tuntemusta ja tieteenalatutkimusta. (Ema., 219–220.)

Pohjoismaista viestintätutkimusta Nordicom in puheenjohtana pitkään seurannut Ulla Carlsson (2005) käsittelee viestintätutkimuksen nykytilaa Nordenstrengiäkin kovemmin sanankääntein. Hänen mielestään tutkimuksen haasteena on samaan aikaan paradoksaalisesti konformismi ja eklektisyys. Carlssonin mukaan viestintätutkimus on edelleen sen verran nuorta, että alan tutkijat ovat miellyttämisenhaluisia ja muotivirtausten vietävissä. Erikoistuminen eri tutkimuskohteisiin vailla vahvaa teoria- tai metodipohjaa aiheuttaa rikkauden sijaan sekavuutta. Rosengrenin (1993) sammakkolammikkovertausta muistuttavasti Carlsson arvioi, että lopputuloksena tutkimuskenttä pirstaloituu pieniksi ryhmiksi, joilla on kaikilla omat kielensä. Tutkijoiden uskottavuus ryhmien sisällä kasvaa, mutta ryhmät marginalisoivat itsensä laajemmassa tiedeyhteisössä ja pian alan tutkijat putoavat sekä yhteiskunta- että kulttuuritutkimuksen etulinjasta. (Ema., 545.)

Carlssonin tyly varoitus viestintätutkimuksen kestäättömästä nykytilasta kuulostaa tuomiopäivän profetialta. Samaan aikaan Carlsson kuitenkin kutsuu kuulijoitaan myös parannusentekoon, tai ainakin ehdottaa ratkaisuja sekavuuden voittamiseksi: tutkijoiden esittämien kysymysten relevanssin ja saatujen tulosten oikeellisuuden kriittistä arviointia, puntaroidumpia teoreettisia valintoja, menetelmien tieteenfilosofisten perusteiden tunnistamista. Lyhyesti sanottuna Carlsson vaatii tutkimukselta ja tutkijoilta enemmän kunnianhimoa, jottei tieteellinen viestintätutkimus karkaa viestintätutkijoilta muiden alojen asiantuntijoille. (Ema., 545–546.)

Vaikka monitieteisyys ja tempoileminen sinne tänne voidaan nähdä viestintätieteiden heikkoudeksi, näistä piirteistä on alalle myös hyötyä. Esimerkiksi Väliaverron (2000) arvioi tutkimuskulttuurin muuttuneen viimeisen parinkymmenen vuoden aikana niin, että monitieteiset tutkimusohjelmat ovat osittain syrjäyttäneet perinteiset tieteenalajaot. Samalla tutkimus on alkanut kiinnittää aiempaa enemmän huomiota ajankohtaisiin ongelmiin ja niiden ratkaisuihin. Viestinnän roolin kasvaessa kaikilla yhteiskunnan alueilla viestintätutkijoiden rooli on näyttäytynyt selvänä. Lisäksi monitieteisessä tutkimuskulttuurissa viestintätutkijoiden taipumus seurata muiden alojen kehitystä ja ottaa niistä vaikutteita on ainakin ensinäkemältä vahvuus. (Ema., 95.) Toisaalta tähänkään on vaikea olla tyytyväinen: samaan hengenvetoon tutkijat voivat nimittäin pohtia, mitä omaperäistä sanottavaa heillä lopulta on, kun suurin osa teoria- ja menetelmätiedosta on omaksuttu muilta aloilta. Ovatko viestintätutkijat sittenkin vain soveltavan tutkimuksen tekijöitä, jotka eivät kehitä mitään uutta? (Ema., 95–96.) Viestintätutkijoiden piehtarointi alan merkityksettömyydessä vaikuttaa välillä niin ylenpalttiselta, että tuota viestintätutkijoiden ahdistunutta kättenvääntelyä

seuratessaan ulkopuolinen saattaa alkaa nähdä hilpeitäkin yhteyksiä stereotyyppiin maailmantuskaisesta taiteilijasta, joka polttaa ketjussa ja pohtii, onko millään mitään väliä.

Toiveikkaampi näkemys viestintätutkimuksen nykytilasta ja tulevaisuudesta tulee ehkä yllättäen samalta John Durham Petersiltä, joka jo mainitussa vuoden 1986 esseessään kritisoi vahvasti Schrammin ilakointia alan institutionalisoimisesta. Aiempaa esseetään myöhempien kokemustensa valossa kommentoivassa artikkelissaan Peters (2008) suhtautuu armollisemmin sekä oman teorian puutteeseen että institutionalisoitumiseen. Hänen mukaansa perinteisillä tieteenaloilla on tavallisesti varaa olla nurkkakuntaisia, kun taas viestintätutkimus kroonisessa käymistilassaan ja marginaaliasemassaan pystyy toimimaan eri teorioiden kohtaamispaikkana (ema., 158). Peters katsookin, että viestintätutkimuksessa on parhaimmillaan onnistuttu saamaan yhteiskunta-, kulttuuri- ja humanististen tieteiden koko kirjo ”yhteen kotiin”, siis yhteen yliopistolliseen laitokseen tai yksikköön. Selvimmin tämän huomaavat ne ihmiset, jotka eivät välttämättä ilmiön merkityksellisyyttä vielä täysin ymmärrä – professorit tuovat oman aineksensa kattilaan, mutta opiskelijat saavat maistaa koko keittoa. Petersin ehdotus on, että viestintätutkimusta, ainakin sellaisena, kuin se näyttäytyy yliopistoissa, tulisi pitää yhtenä ensimmäisistä postmoderneista tutkimusaloista sen sijaan, että sitä arvioidaan ”kuolleenä syntyneenä modernina” alana. (Ema., 156–157, oma suomennos.)

Petersin ajatus kaikkien tieteenalojen kodista ja sen soppapöydän antimista nauttivista opiskelijoista kuulostaa houkuttelevalta, mutta pätevätkö tällainen aito monialaisuus ja elävä postmodernismi suomalaiseen viestintätutkimukseen ja tamperelaiseen tiedotusoppiin? Omassa tutkimuksessani pyrin selvittämään tätä kysymystä mielessäni erityisesti graduntekijät. Jotta pääsen pohtimaan asiaa heidän kannaltaan, asetelmaa on vielä katsottava hiukan kauempaa ja useammastakin kuin yhdestä suunnasta. Seuraavassa luvussa tarkastelen suomalaisen viestintätutkimuksen sisällä vaikuttavia tutkimusvirtauksia sekä tutkimuksen nykytilaa sellaisena kuin se esiintyy alan tuoreimmissa kartoituksissa.

3. Suomalaisen viestintätutkimuskentän lähihistoriaa

Tiedotusopin historian tarkastelussa [on] lähdettävä liikkeelle muinaisista kreikkalaisista ja roomalaisista
– Kaarle Nordenstreng, 1978¹³

Median ja viestinnän tutkimus [Suomessa] täyttää 50 vuotta!
– Kaarle Nordenstreng, 2014¹⁴

Viestintätutkimuksen historiaa on osittain edellisessä luvussa kuvatus nimis- ja kenttäproblematiikan takia vähintäänkin haastavaa kirjoittaa. Kun alan luonteesta, roolista, tutkimuskohteesta tai tieteellisyydestä ei ole yhtä – tai edes muutamaa – selvää käsitystä, myös tutkimuksen alkua tai sen eri vaiheita on vaikea määritellä tai ajoittaa. Kuten jo mainitsin, esimerkiksi Nordenstrengin (1969, 7; 2014) mukaan suomalaisen alan tutkimuksen syntymä voidaan ajoittaa vasta 1960-luvulle. Tätä ennen meillä ei ilmeisesti harrastettu vakavasti otettavaa viestintätieteellistä ajattelua, ei ainakaan yliopistoissa. Samaan aikaan Nordenstreng (1978, 235) on kuitenkin alun lainauksen mukaisesti varsin valmis sijoittamaan tutkimusalan juuret yleisemmässä mielessä antiikin Kreikkaan ja Platonin filosofiaan, yli 2000 vuoden taakse.

Nordenstreng epäilemättä arvioi kreikkalaisten ajatuksia ja suomalaista tiedotusoppia eri mittareilla korostaen Platonin kohdalla sitä, että viestintätutkimuksella on pitkät filosofiset juuret ja varhaisen suomalaistutkimuksen kohdalla sitä, että lehdistöhistorian selvitykset ja yksittäisten lehtimiesten henkilöhistorian kuvailu eivät vielä ole kovinkaan tieteellistä viestintätutkimusta.¹⁵ Ei silti tarvitse lukea Nordenstrengia kuin piru Raamattua huomatakseen, että viestintätutkimuksen historia ja erityisesti sen eri vaiheiden periodisointi on kaikkea muuta kuin yksiviivaista.

Suomalaisista viestintätutkimuksen historiikeista lienee tunnetuin Veikko Pietilän (1997) järkäle *Joukkoviestintätutkimuksen valtateillä*, joka tosin tarkastelee viestintätutkimusta enimmäkseen angloamerikkalaisessa kulttuuripiirissä. Pietiläkin nostaa esiin periodisoinnin ongelmat, erityisesti rajanvedon tutkimuksen esivaiheen ja ensimmäisen varsinaisen vaiheen välillä (emt., 51). Hän päätyy kiinnittämään joukkoviestintätutkimuksen alun modernin yhteiskunnan problematiikan kehittymiseen 1800-luvun loppupuolella (emt., 58).

13 Nordenstreng 1978, 235.

14 Nordenstreng 2014.

15 Nordenstrengin käsitys suomalaisen viestintätutkimuksen verrattain lyhyestä historiasta ei suinkaan ole ainoa viestintätutkijoiden historiakäsitys, vaan useat tutkijat sijoittavat suomalaistutkimuksen vakiintumisen huomattavasti varhaisempaan aikaan, yleensä kuitenkin 1900-luvulle. Katso esim. Malmberg 2015, Rantanen 1997.

Itse tutkimuksen Pietilä jakaa kolmeen vaiheeseen: Ensimmäinen vaihe alkaa 1900-luvun alusta ja kestää 1930-luvulle. Siihen Pietilä sijoittaa viestinnän, sosiaalisen elämän ja poliittisten kysymysten aihealueet, joita edustavat muun muassa Dewey ja Park sekä Lippmann ja Lasswell, sekä saksalaisen Zeitungswissenschaftin. Toisen vaiheen tutkimuksen keskeisimmässä roolissa on yhdysvaltalainen Mass Communication Research eli MCR-perinne. 1960-luvun lopulla MCR-perinne kriisiytyi, mikä johti Pietilän tarkastelussa viimeisimpään, kolmanteen vaiheeseen. (Pietilä 1997, 53–55.) Kolmannessa vaiheessa viestintätutkimuksen alasta kehittyi Pietilän (emt., 56) mukaan ”sillä tavoin risteilevien ja risteytyvien ajattelu- ja tutkimustapojen ryteikkö, että sen jako yksityiskohtaisempiin suuntauksiin tuntuu toivottomalta”. Kolmannen vaiheen tutkimuksesta hän mainitsee uusvasemmistolaisen viestintätutkimuksen ja sen piirissä syntyneet kriittisen ja tulkitsevan kulttuurintutkimuksen sekä feministisen ja postmodernin tutkimuksen siltä osin, kuin ne huomioivat viestinnän kysymyksiä (emt., 56).

Pietilän selvitys päättyy 1980-luvun loppuun ja tilanteeseen, jossa moninaisuus näyttäytyi viestintätutkimuksen keskeisenä arvona (Pietilä 1997, 369–371). Päätöskohdan voisi tulkita merkitsevän myös kolmannen viestintätutkimuksen vaiheen päättymistä. Ajallisesti kävisi maalaisjärkeen järkeen panna kolmannelle vaiheelle piste siinä vaiheessa, kun se on kestänyt kolmisenkymmentä vuotta, kuten kaksi aikaisempaa vaihetta. Pietilä ei itse ehdota tällaista, ja 1960-luvulla syntynyt ryteikkö on pitkälti samaa ”hajanaista moninaisuutta”, joksi Pietilä (emt., 368) kuvaa 1980-luvun jälkeistä tutkimusta.

Tämän tutkielman maastoa on siis viestintätutkimuksen kolmannen vaiheen yhä levittäytyvä ryteikkö nimenomaisesti suomalaisena maisemana. Tässä luvussa yritän tehdä ryteikköön jotain selkoa kahdella tavalla. Seuraavassa alaluvussa tarkastelen tutkimuskirjallisuuteen nojaten tiettyjä tutkimuslinjoja tai -trendejä, jotka havaintojeni mukaan erottuvat selvästi viimeaikaisessa viestintätutkimuksessa. Näitä ovat feministinen mediatutkimus, kansalaisjournalismi ja sen tutkimus, yleisötutkimus, kerronnallisuuden tutkimus eli narratologia ja uusmediatutkimus. Luvun loppupuolella käyn puolestaan läpi tuoreimpia suomalaista viestintätutkimusta kartoittavia selvityksiä ja raportteja. Tavoitteenani on luoda jonkinlaista kokonaiskuvaa siitä hajanaisesta moninaisuudesta, jonka kuvaamiseen Pietilän suomenkielinen historiikki ei ylety.

3.1. Suomalaisen viestintätutkimuksen viimeaikaisia tutkimuslinjoja

Tässä alaluvussa nostan hetkeksi valokeilaan erilaisia suuntauksia, joita voidaan tunnistaa 1990-luvun ja 2000-luvun alun suomalaisessa viestintätutkimuksessa. Yksittäisten, helposti hyvinkin rajattujen tutkimustrendien esittely ei ole likikään koko kuva viestintätutkimuksen nykytilasta. Sen tarjoamisen sijaan tavoitteenani on antaa maistiaisista suuntauksista, jotka tulevat oletettavasti esille myös gradutason tutkimuksessa. Trendien esittelyt perustuvat pitkälti niitä edustavien tutkimusten ja niiden käsitehistoriaa avaavien teosten johdantoihin – pro gradu -tutkielman rajoissa ei ole mahdollista, eikä työni tavoitteiden kannalta tarkoituksenmukaistakaan, uppoutua yksittäisiin suuntauksiin sen syvemmälle. Olen esimerkiksi päättänyt jättää tarkastelusta pois suuntausten tekemät käsitelmääritykset ja teoreettiset kehittelyt. Näin vaikkapa yleisötutkimusta tarkastellessani sivuutan julkison problematiikan, vaikka kyse on keskeisestä osasta tamperelaisen tiedotusopin profiilia.

Esittelemäni suuntaukset eivät myöskään pyri olemaan tilastollisesti edustavia, vaan olen valinnut ne omaa harkintaani käyttäen. Olen törmännyt niihin toistuvasti opintojeni aikana, ja muutama niistä mainitaan Pietilän oppihistoriateoksessa esimerkkeinä kolmannen vaiheen tutkimuksesta, jolloin niiden syntymä voidaan juontaa osin jo 1960-luvulle. Olen trendejä pohtiessani saanut hyödyllisiä neuvoja myös omalta graduseminaariryhmältäni. Näin erottamani tutkimuslinjat edustavat tietyllä tavalla niitä virtauksia, jotka ovat todennäköisesti useimman maisteriopiskelijan tiedossa ja tässä mielessä tavalla tai toisella vallitsevia viestintätutkimuksessa.

Monen nykyisessä viestintätutkimuksessa merkittävän suuntauksen pohjalla vaikuttaa eräänlaisena megatrendinä yhteiskuntatieteiden suurempi kehityskulku, josta on käytetty termejä kulttuurinen, kielellinen tai diskursiivinen käänne. Kulttuurinen käänne merkitsee eri asioita eri tieteenaloilla ja eri tutkijoiden mielissä, enkä ole kirjallisuuskatsauksenikaan aikana löytänyt sille yhtä selvää, saatika yleisesti hyväksyttyä määritelmää. Ilmiöön törmääkin erityisesti rivien väleistä. Kyse ei niinkään ole yksittäisestä murroshetkestä vaan samanaikaisten, enemmän tai vähemmän toistensa kanssa vuorovaikutuksessa olevien muutosten kokonaisuudesta. Seuraavan kappaleen hahmotelma perustuu niin viestintätieteellisiin kuin yhteiskuntatieteellisiinkin katsauksiin (ks. esim. Carlsson 2005, 544–545; Jokinen 2005; Kuortti ym. 2008).

Tavallisesti kulttuurisella käännteellä viitataan eurooppalaisen ihmistieteellisen tutkimuksen kontekstissa 1960-luvulla alkaneeseen kehitykseen, jossa kielen merkitys ja erilaiset diskurssit

nousivat tarkastelun kohteeksi erityisesti siinä mielessä, miten ne liittyivät valtaan ja yhteiskunnallisten rakenteiden toimintaan. Positivistinen käsitys todellisuuden objektiivisuudesta joutui sosiaalisen konstruktionismin haastamaksi, ja agendalle nousi ajatus todellisuuden muodostumisesta kielellisessä vuorovaikutuksessa. Yhteiskuntatieteisiin kulttuurinen käänne toi humanistisia vaikutteita ja tutkimusotteita muokaten maaperää kulttuurintutkimuksen nousulle. Ideologia, representaatio ja identiteetti nousivat tutkimuksen avainkäsitteiksi. Suomalaiseen viestintätutkimukseen vaikutteet alkoivat levitä vuonna 1964 toimintansa aloittaneen Birminghamin yliopiston Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen (CCCS) ja nimenomaisesti sen mediaryhmän tekemän tutkimuksen kautta 1970-luvun lopulta alkaen (ks. Pietilä 1986; Pietilä 1997, 270). Ruohon (2004, 7) mukaan kulttuurisen käänteen ”teoreettiset keskustelut kielen dialogisuudesta ja sosiaalisuudesta, subjektiudesta ja medioihin liittyvistä diskursiivisista käytännöistä” tulivat osaksi suomalaista tiedotusopillista keskustelua 1980-1990-luvuilla.

3.1.1. Feministinen mediatutkimus – viestintätutkimusta sukupuolinäkökulmasta

1960-luvulla virinneen feministisen naisasialiikkeen ajatukset levisivät ennen pitkää suomalaiseenkin yliopistomaailmaan muodostaen laajan virtauksen, jossa monet eri alat ottivat vaikutteita niin kutsutusta feministisestä projektista ja naistutkimuksesta (Mäkelä ym. 2006, 16; Pietilä 2007, 56). Suomessa viestinnän kysymyksiin keskittyvää feminististä tutkimusta kutsutaan yleisesti nimellä feministinen mediatutkimus. Sen tavoitteena on tarkastella viestintää sukupuolinäkökulmasta sekä tehdä näkyväksi ja purkaa viestintään liittyviä valtarakenteita. Tässä tavoitteessaan feministinen mediatutkimus onkin avoimen kriittistä ja poliittista. (Pietilä 2007, 333; Kyrölä 2008, 73) Feministisesti orientoituneet viestintätutkijat lähestyvät tutkimuskohteitaan henkilökohtaisesti ja aktivistisesti, kuten Katariina Kyrölä (2008, 74) kuvaa: ”Tutkimuksen ei tarvinnutkaan olla yksinomaan etäännytettyä, vaan se saattoi myös maistua elämältä, vereltä, kyyneliltä, intohimolta, selviytymiseltä, ilolta.”

Suomeen feministisen mediatutkimuksen on arvioitu rantautuneen 1970–1980-luvun vaihteessa erityisesti vuorovaikutuksessa poliittiseen feministiseen naisliikkeeseen. Tutkijoiden mukaan feministinen liike aktivoi naisia toimimaan naisten puolesta, jolloin aktivistit, journalistit ja myös tutkijat saivat liikkeestä kukin omanlaisiaan vaikutteita. (Halonen ym. 2007, 12.) Tampereen yliopiston piirissä feministisestä mediatutkimuksesta käytettiin alkujaan termiä *tiedotusopin naistutkimus* (emt., 13).

Suomalaisen viestintätutkimuksen piirissä tehdyn feministisen tutkimuksen on katsottu painottuneen naiskuvan tutkimukseen sekä katseen politiikkaan. Merkittäviä teoreettisia innoittajia suomalaisille tutkijoille ovat olleet sukupuolen performatiivisuutta käsitteellistänyt Judith Butler [1990], mediaa sukupuoliteknologiana tutkinut Teresa de Lauretis [2004] ja katsomiskokemukseen liittyvää mielihyvää käsitellyt Laura Mulvey [1975]. (Ks. Mäkelä ym. 2006, 43.) Lisäksi suomalaisessa tutkimuksessa on tutkittu esimerkiksi naisten asemaa journalistiprofession sisällä (esim. Torkkola ja Ruoho 2009). 1990-luvulta lähtien feministinen keskustelu on laajentunut käsittelemään myös miehen asemaa, seksuaalisia vähemmistöjä (ns. queer-tutkimus) ja sukupuolen kytköksiä muihin eriarvoistaviin rakenteisiin, esimerkiksi ikään tai etnisyyteen (Mäkelä ym. 2006, 16).

Feministinen lähestymistapa on vuosien mittaan saanut jalansijaa suomalaisessa viestintätutkimuksessa, mutta sen suhde viestintätutkimuksen niin sanottuun valtavirtaan koetaan edelleen monimutkaiseksi. Feministinen mediatutkimus kiinnostaa viestinnänopiskelijoita ja feministisestä näkökulmasta tehtyjä tutkimuksia esitellään esimerkiksi Media & viestintä -lehdessä sekä muiden artikkelien ohella että omissa teemanumeroissaan. Silti feministisen tutkimuksen on kuitenkin koettu jäävän marginaaliin ja feminististen mediatutkijoiden ajautuvan ulkopuolisiksi sekä viestintätutkimuksen että naistutkimuksen piirissä (Husu 2007, 273–274; Kyrölä 2008, 75). Lisäksi itse journalismin ja sen roolien sukupuolittuneisuus on koettu jääneen kritiikittä, kun tutkimus on keskittynyt tarkastelemaan diskursseja ja representaatioita journalismin instituution asemesta (Ruoho 2015).

3.1.2. Kansalaisjournalismi – osallistuvaa tutkimusta osallistavasta journalismista

Kansalaisjournalismi on alkujaan yhdysvaltalainen ilmiö, jossa valtajournalismin käytäntöjä pyrittiin uudistamaan tuomalla journalismin tekemiseen mukaan ihmisten arkista kokemusta ja tiedon tarpeita. Yhdysvalloissa kansalaisjournalistisia projekteja alettiin kokeilla 1990-luvulla sekä vastareaktion vallitsevan journalismin elitismille, kyynisyydelle ja pinnallisuudelle että ratkaisuna lehtien levikkien laskuun ja huonoon tilanteeseen. Kansalaisjournalistiseen uudistusliikkeeseen nivoutuu teoreettinen keskustelu osallistuvasta demokratiasta, julkisuudesta ja kansalaisen roolista. (Heikkilä 2001, 165–168. Kansalaisjournalismin historiasta ja teoriataustasta ks. myös [Rosen 1999] ja [Glasser 1999].)

Kansalaisjournalismin aatteet levisivät pohjoismaista ensimmäisenä Suomeen ja nimenomaisesti Tampereen tiedotusoppiin, jonka tutkijoista Heikki Heikkilä ja Risto Kunelius olivat ideoiden rantautumisessa ratkaisevassa roolissa. Suomessa kansalaisjournalismia kokeiltiin erityisesti maakunta- ja paikallislehdissä, vaikka Yhdysvalloissa kansalaisjournalistisia projekteja ja käytäntöjä olivat hyödyntäneet suuret lehdet, joiden yleisöt olivat heterogeenisiä. Koska kansalaisjournalismin käytännöt ja määritelmät kumpuavat yhdysvaltalaiskontekstista, osa tutkijoista ja kriitikoista arvioi sen istuvan keinotekoisesti suomalaiseen mediamaisemaan. (Heikkilä 2001, 170–171.) Toisaalta on arvioitu, että amerikkalaiskäsitys kansalaisjournalismin päämääristä itse asiassa muistuttaa suomalaista sivistysihannetta, ja että suomalaiset tutkijat ja toimittajat voisivat kehittää näitä alkuperäisiä ideaaleja eteenpäin eivätkä vain pyrkiä sovittamaan niitä mekaanisesti Suomen oloihin (Ripatti-Torniainen, 2011).

Suomalaiset kansalaisjournalistiset projektit ovat olleet enimmäkseen ajallisesti rajattuja kokeiluja, jotka on tehty yhdessä viestintätutkijoiden kanssa ja heidän aloitteestaan (Ahva 2003, 25; esimerkkejä projekteista ks. esim. Heikkilä 2001, 205–280; Ahva 2003, 41–99).

Kansalaisjournalismin tutkimuksesta ei voikaan puhua mielekkäästi erillään kansalaisjournalismin tekemisestä. Yksi kansalaisjournalismin tutkija kuvaa omaa toimintaansa suhteessa toimittajan tekemään työhön keskustelukumppanuutena ja erilaisten ehdotusten tekemisenä (Bavard ja Ruusunoksa 2007, 161), mutta tutkijat saattoivat osallistua kansalaisjournalistiseen toimintaan aktiivisemminkin esimerkiksi auttamalla konkreettisesti jutunteossa (Ahva 2003, 45).

Kansalaisjournalismin tutkimusote on siis kokeileva ja toiminnallinen. Tutkijat lähtevät mukaan projekteihin avoimesti sen sijaan, että he seuraisivat niitä etäältä (Ahva 2003, 16). Lusikan työntäminen samaan soppaan on saattanut tutkijat alttiiksi kritiikille: kansalaisjournalismin tutkimus ei ole perinteistä, arvovapaata akateemista tutkimusta, vaan tutkijoiden rooli ja tavoitteet voivat olla itse projektissa merkittävässä roolissa. Lisäksi kansalaisjournalismi on kehittynyt erilaisten kokeilujen kautta, ja käytäntö on edeltänyt teorianmuodostusta. Kuten muutakin viestintätutkimusta, myös kansalaisjournalismin tutkimusta vaivaa yhtenäisen teorian puute. (Emt., 11, 32–33.)

Kansalaisjournalismin ja sen tutkimuksen merkitys korostui erityisesti 1990-luvulla. Sen jälkeen toimittajat ovat omaksuneet kansalaisjournalismin käytäntöjä omiin työtapoihinsa tai ainakin toimitustyön ihanteisiin, ja ilmiö itsessään on arkistunut (Heikkilä 2001, 169).

Kansalaisjournalismista on ikään kuin tullut ”vain juhlallinen nimi työlle, jota kaikkien toimittajien pitäisi tehdä koko ajan” (Bavard ja Ruusunoksa 2007, 158). Toisaalta kansalaisjournalismin käsite on muuttunut häilyväiseksi, kun verkossa tapahtuvan kansalaisten vertaisviestinnän määrä ja merkitys on kasvanut (ema., 160–161) – perinteisestihän kansalaisjournalismin ymmärrettiin

viittaavan nimenomaisesti ammattijournalismiin, joka kyllä kannustaa kansalaiskeskusteluun, mutta jota silti tekevät edelleen toimittajat (ema., 157). Itse ilmiö tuskin on kuitenkaan kadonnut, ja esimerkiksi suomalaista kansalaisjournalismia väitöskirjassaan tutkinut Laura Ahvan osallistuvaa journalismia kartoittava tutkimusprojekti *Osallisuutta lujittamassa*¹⁶ pohtii pitkälti samoja kysymyksenasetteluja kuin kansalaisjournalismin tutkimus, jonka projekteihin hän tiiviisti osallistui.

3.1.3. Yleisötutkimus – tutkimusta viestin vastaanottajista ja aktiivisista julkisoista

Yleisötutkimus keskittyy viestinnän vastaanoton tutkimiseen eri näkökulmista. Suomalaisessa yleisötutkimuksessa yksi hyvin merkittävä toimija on ollut Yleisradio, joka perusti itsenäisen tutkimusyksikön ja alkoi rahoittaa pidempiä tutkimusprojekteja myös yliopistoissa vuonna 1965, josta Nordenstreng laskee suomalaisen viestintätutkimuksen alkaneen (Ruohomaa 2011, 68; Ridell 2011a, 59). Jo tätä ennen Yleisradio oli toki muun muassa seurannut radion yleisömäärien kehitystä. Tutkimusyksikön alkuvaiheessa tekemä tutkimus oli joitakin pilotteja lukuun ottamatta pitkälti MCR-vaikutteista perillemeno- ja vaikutustutkimusta, jonka pohjalta oli tavoitteena myös määritellä yleisradiotoiminnan tehtäviä ja tavoitteita ja tukea näin kansalaisten sivistymistä. (Ruohomaa 2011, 68–69.) 1980-luvun lopulla viestintää alettiin tutkia yleisölähtöisesti eri näkökulmista ja enenevästi myös laadullisella otteella. Määrälliset menetelmät säilyttivät kuitenkin oman asemansa, sillä niitä käytettiin perustelemaan Yleisradion asema mainosrahoitteisten välineiden nousun aiheuttamassa kilpailutilanteessa. (Emt., 72.) Vuonna 2005 yhteinen tutkimusyksikkö lopetti toimintansa, ja yleisötutkimusta on sen jälkeen tehty eri yksiköissä osana asiakaslähtöistä ohjelmatoiminnan kehittämistä (Markkanen & Nieminen 2011, 54; Ruohomaa 2011, 76).

Ridell (2011a) arvioi, että vilkkaan alun jälkeen suomalainen yleisötutkimus eli pitkään marginaalissa. Uusien mediamuotojen kehitys ja niiden vaikutus ihmisten mediasuhteisiin on kuitenkin herättänyt uudelleen kiinnostuksen yleisötutkimuksen teemoja kohtaan. Esimerkiksi fanitutkimus, kansalaisjournalismi, medialukutaito ja käyttöliittymätutkimus ovat tällaisia yleisöyden problematiikkaan kietoutuvia tutkimusalueita. (Ridell 2011a, 58–59.) Yleisemmin puhuen 1980-luvulla yleisötutkimus koki oman kulttuurisen käännteensä ja Suomessa se on saanut vaikutteita paitsi feministiseltä mediatutkimukselta myös kansalaisjournalismilta (emt., 60–61). Kulttuurisessa yleisötutkimuksessa tapahtui 1980-luvun puolivälissä niin kutsuttu etnografinen

16 *Osallisuutta lujittamassa – Consolidating Participation*. Viestinnän, median ja teatterin yksikkö. Saatavissa: http://www.uta.fi/cmt/tutkimus/comet/tutkimus/osallisuutta_lujittamassa/index.html. (Noudettu 15.3.2016.)

siirtymä, jonka seurauksena arkielämä nousi mediaetnografisen yleisötutkimuksen ensisijaiseksi kontekstiksi (Ridell 1995). Äärimmilleen vietynä etnografisesta näkökulmasta joukkoviestinnän tekstit hahmotetaan merkityksettömiksi tarkasteltaessa ihmisten tapoja käyttää mediaa (Hermes [1993a]; ks. Ridell 1995).

Markkanen ja Nieminen (2011) kartoittivat yleisötutkimuksen tilannetta Suomessa vuonna 2011, ja arvioivat sen silloin keskittyvän yhtäältä journalismin tulevaisuuteen ja toisaalta yleisön – tai tässä yhteydessä myös julkison – osallistumiseen sekä sosiaaliseen mediaan. Tutkijoiden mukaan 2000-luvun suomalaisessa yleisötutkimuksessa on usein kansalaisjournalistinen näkökulma tai tavoite, ja tutkimus pyrkii löytämään tapoja, joilla journalismi voisi entistä paremmin vastata ihmisten tarpeisiin tai odotuksiin. Markkanen ja Nieminen mukaan nykyisessä yleisötutkimuksessa on toisaalta havaittavissa suuntausta soveltavaan tutkimukseen, jolla vastataan erityisesti viestinnän alan toimijoiden tarpeisiin (emt., 57). Myös Ridell (2011a, 59) arvioi, että suomalainen yleisötutkimus on eräässä mielessä palannut juurilleen suhteessa rahoittajiin – tosin kun 1960-luvulla yleisötutkimusta rahoitti Yleisradio, nykyään merkittävä osa tutkimusrahoituksesta tulee kaupallisilta mediatoimijoilta. Julkisella rahoituksella on kuitenkin edelleen merkittävä rooli (emt., 59).

3.1.4. Narratologia – tutkimusta journalismin kertomuksista

Viestintätutkimuksen yhteydessä narratologia viittaa suuntaukseen, jossa journalismintutkimukseen haetaan vaikutteita kirjallisuustieteestä, tarkemmin ottaen kertomuksen teoriasta ja sen mallintamisesta (ks. Nissi 2015, 12; Lassila-Merisalo 2009, 54–55). Ensimmäiset avaukset journalismintutkimuksen piirissä tehtiin Tampereella 1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alussa, jolloin kirjallisuustieteilijät ja viestintätutkijat myös väittelivät keskenään siitä, sopivatko esimerkiksi sisäislukijan ja sisäistekijän käsitteet ei-fiktiivisten tekstien tutkimukseen tai kuinka hyvin uutiset ylimalkaan taipuivat tutkittavaksi kertomuksina (Lassila-Merisalo 2009, 55–59). Joidenkin kirjallisuustieteellisten narratologien vastaväitteistä huolimatta narratologian keinoja muokattiin kuitenkin journalismintutkimuksen tarpeisiin (ks. esim. Pietilä 1995). Esimerkiksi Risto Kuneliuksen (2000, 10) mukaan journalismin tarinoista ja kerrontatekniikoista kiinnostuminen oli itse asiassa yksi kulttuurisen käänteen ilmentymä (ks. Lassila-Merisalo 2009, 59).

Vuonna 2015 gradututkielmansa narratologisesta journalismintutkimuksesta tehnyt Anni Nissi arvioi, että tätä nykyä ”narratologia on legitiimi osa suomalaisen journalismintutkimuksen kenttää, eikä sen käyttöä tarvitse puolustaa” (Nissi 2015, 15). Nissi jakaa narratologisen

journalismintutkimuksen kahteen vaiheeseen, joista jälkimmäisen, ”narratologisen nonfiktio tutkimuksen” hän sijoittaa 2000-luvulle. Tämä tutkimus on saanut vaikutteita yhdysvaltalaisesta uudesta journalismista ja sen tutkimuksesta. Nissin katsauksesta viimeaikaiseen tutkimukseen (emt., 19–21) käy ilmi, että kysymykset faktan ja fiktion suhteesta, kertojan asemasta ja kertomuksellisuuteen liittyvästä journalismin etiikasta ovat suomenkielisen nykytutkimuksen keskiössä.

Narratologian monitieteinen ja tieteidenvälinen luonne on sittemmin saanut jalansijaa myös kirjallisuudentutkimuksen piirissä. Yksi esimerkki tästä on Tampereen yliopiston tutkimuskeskus Narrare, joka ”pyrkii tuottamaan uutta teoreettista ymmärrystä alan peruskäsitteistä sekä kehittämään metodologisia työkaluja eri ihmistieteiden piirissä työskenteleville kertomuksen tutkijoille”¹⁷. Keskukseen verkkosivujen tarkastelun perusteella merkittävimmissä rooleissa ovat kirjallisuudentutkimus sekä uusmediatutkimus viestintätutkimuksen loistaessa poissaolollaan sekä keskuksen tutkijoiden että tutkimusprojektien listoilla.

3.1.5. Uusmediatutkimus – tieteidenvälistä verkkotutkimusta

Viestintä- ja mediateknologian yhä läpikotaisemman digitalisoitumisen myötä viestinnän tutkimuskenttä on väistämättä laajentunut. Tämä on muokannut perinteisiä käsitteitä ja ravistellut uusiksi vanhoja hahmotelmia esimerkiksi viestintäprosessin yksisuuntaisuudesta. Uusia välineitä ja alustoja tarkastelemaan on muodostunut myös uusi viestintätutkimuksen suuntaus, jota kutsun tässä työssä uusmediatutkimukseksi (engl. *new media studies*).

Viestintätutkija Carlos Alberto Scolari (2009) on kartoittanut uusmediatutkimusta teoriasuuntausten näkökulmasta todeten, että sekä uusmediatutkimus että itse käsite uusmedia on vakiintumaton ja vaikeasti määriteltävissä. Ensinnäkin niin sanotut uudet mediat ovat uusia vain suhteessa vanhoihin, eikä niiden luonnetta voi tavoittaa yhdellä tai kahdella käsitteellä. Scolari katsoo digitaalisuuden yhdistävän uusia medioita, mutta toteaa, että ainakin hänen artikkelinsa kirjoitushetkellä uusmediatutkimuksen kohdetta ei ollut tarkasti määritelty. Jonkinasteinen semanttinen kaaos on osa uusien tutkimuskenttien kehitystä, mutta uusmediatutkimuksen tapauksessa kaaos ei tunnu rajoittuvan semantiikkaan. (Emt., 945–946.)

Scolarin (2009) mukaan tutkijat lähestyvät uusmediatutkimusta eri näkökulmista. Varsinkin digitalisaation alkumetreillä oli tavallista, että viestintätutkijat sovelsivat jo tuntemiaan joukkoviestinnän teorioita uuteen kohteeseen. Esimerkiksi kanadalaisen mediateoreetikon Marshall

¹⁷ Toiminnan suuntaviivoja. Narrare-tutkimuskeskus. Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö. Saatavissa: <http://www.uta.fi/ltl/narrare/toiminta.html>. (Noudettu 15.3.2016.)

McLuhanin ajatusten nähtiin sopivan digitaalisen viestinnän ja digitaalisen yhteiskunnan tutkimiseen. Tutkijat siis arvioivat, että uutta välinettä varten ei tarvitse keksiä uusia teorioita, vaan McLuhanin kaltaisten vakiintuneiden teoreetikkojen ajatuksia voidaan soveltaa myös uusmediatutkimuksessa. (Emt., 948-949.) Samaan aikaan uusmediasta ovat kiinnostuneita myös monien eri alojen ihmiset, jotka lähestyvät sitä omista suunnistaan soveltaen esimerkiksi esimerkiksi sosiologista tai etnografista viitekehystä (emt., 952). Oma lukunsa ovat tietenkin informaatiotieteiden edustajat, jotka Tampereen yliopistossa tutkivat – usein ensisijaisesti teknologian näkökulmasta – esimerkiksi hypertekstejä ja käyttöliittymiä CIS-, TAUCHI- ja TRIM-tutkimuskeskuksissa¹⁸.

Koska uusmediatutkimusta sen uutuuden vuoksi tutkivat useimmiten ihmiset, joiden oma tausta ei ole uusmediatutkimuksessa, tutkimusalueen luonne on väistämättä monitieteinen. Tästä huolimatta tai juuri tämän takia myös Tampereen yliopiston viestintätutkijat ovat paneutuneet uusmediatutkimukseen, jota on tarkasteltu muun muassa kansalaisviestinnän (Heinonen ym. 2000), kanssakäymisen ja yleisöyden (Ridell 2011b) ja journalismin muutoksen (Heinonen & Domingo 2009) näkökulmista. Tampereen yliopiston yhteydessä toimivan Journalismin, viestinnän ja median tutkimuskeskus COMET aloitti vuonna 2015 yksitoista tutkimusprojektia. Näistä projekteista ainakin neljällä on nimen perusteella jonkinlainen yhteys verkkoon ja uusmediaan. COMETin tutkijat tarkastelevat esimerkiksi datajournalismia ja verkon visuaalisuutta.¹⁹

3.2. Tuoreimpia kuulumisia viestintätutkimuksen kentiltä

Tampereen yliopiston kirjaston informaatikko Eija Poteri on tutkinut suomalaista viestintätieteellistä julkaisutoimintaa tarkastelemalla pohjoismaisen viestintätutkimuksen tiedotuskeskuksen Nordicomien tietokantaan tallennettuja julkaisuviitteitä. Nordicom on Poterin mukaan alkujaan keskittynyt joukkoviestinnän tutkimukseen, mutta myöhemmin se on laajentunut kattamaan myös muita viestintätutkimuksen alueita sulkien kuitenkin ulkopuolelleen esimerkiksi informaatiotutkimuksen. (Poteri 2004, 1.)

Poteri haki tietoa vuonna 2002 tallennetuista tietokantaan tallennetuista viitteistä, joita oli yhteensä 798 kappaletta. Tutkimusten julkaisutyyprien ja muiden bibliografisten tietojen lisäksi hän kartoitti myös viestintätutkimuksen aiheita. Poterin tutkimuksen kirjoitushetkellä Nordicomiin tietoja

18 Tampere Research Centre for Information and Systems (CIS), verkkosivu <http://www.uta.fi/sis/cis/index.html>; Tampere Unit for Computer-Human Interaction (TAUCHI), verkkosivu <http://www.uta.fi/sis/tauchi/index.html>; Tampere Research Center for Information and Media (TRIM), verkkosivu <http://www.uta.fi/sis/trim/index.html>.

19 Käynnissä olevat projektit alkamisvuosittain. Viestinnän, median ja teatterin yksikkö. Saatavissa: <http://www.uta.fi/cmt/tutkimus/comet/tutkimus.html>. (Noudettu 15.3.2016.)

tallentavat informaattikot antoivat jokaiselle julkaisulle asiasanoja, joiden pohjalta voi tehdä päätelmiä niiden sisällöstä. Yleisimmin esiintyneet asiasanat viittasivat tutkimuskohteisiin: lehdistö, elokuva ja televisio olivat listan kärjessä, ja heti niiden jälkeen tuli asiasana ”journalismi, toimittajan ammatti”. Lisäksi yleisiä asiasanoja olivat ”diskurssit, kieli”, ”lapset, nuoret” ja ”sukupuolinäkökulma”. Asiasanojen mukaan internetiin liittyviä julkaisuja oli jo vuonna 2002 merkittävän paljon: asiasanana ”internet” on neljänneksi käytetyin 86 käyttökerralla, ja sitä käytettiin huomattavasti enemmän kuin esimerkiksi radiota (33) tai valokuvaa (59). (Emt., 5.)

On hyvä huomata, että asiasanat eivät sulje toisiaan pois, ja että niitä on annettu vaihtelevasti eri julkaisuille. Koska Nordicomin asiasanat ovat kuitenkin luokittelun ammattilaisten antamia, ne todennäköisesti kuvaavat julkaisujen sisältöjä tarkemmin kuin esimerkiksi graduntekijöiden tiivistelmiinsä liittämät asiasanat.²⁰ Niiden pohjalta voidaan siis väittää esimerkiksi, että kielen ja diskurssien merkitys viestintätutkimuksessa on huomattava, minkä puolestaan voi tulkita kertovan kulttuurisen käänteeseen lyöneen läpi viestintätutkimuksessa. Samoin voi todeta, että sukupuolinäkökulmasta viestintää hahmottava tutkimus eli siis feministinen mediatutkimus on määrällisesti merkittävä viestintätutkimuksen suuntaus. Poterinkin (2004, 6) mielestä kielellisen analyysin ja sukupuolinäkökulman suuri osuus asiasanoissa on merkille pantavaa.

Ehkä kattavin suomalaista viestintätutkimusta kartoittava uudehko selvitys on Helsingin yliopiston Viestinnän tutkimuskeskuksen CRC:n raportti *Viestintätutkimuksen nykytila Suomessa* (Herkman ja Vähämaa 2007). Selvitys on osa laajempaa tutkimushanketta, jossa kartoitettiin viestintätutkimuksen nykytilaa kuudessa eri maassa (ks. Koivisto ja Thomas 2010). Suomessa hanke toteutettiin sekä haastattelemalla viestintätutkimuksen asiantuntijoita että analysoimalla määrällisesti viestintätutkimuksellisia julkaisuja²¹. Viestintätutkimus määriteltiin selvityksessä humanistiseksi ja yhteiskunnalliseksi tutkimukseksi, ja pelkästään teknologiaan, puheviestintään tai informaatiotieteisiin liittyvä tutkimus suljettiin alan ulkopuolelle. Vaikka tutkimuksen haastatteluosuudessa viestintätutkimuksen kenttää selvitettiin myös viestintätutkimusta tekevien yritysten näkökulmasta, määrällisen tutkimuksen aineisto oli pääosin akateemista (aineiston koostumuksesta ks. emt., liite 2). Selvityksen aineiston koonnissa viestintätutkimus on kaikesta päätellen määritelty institutionaalisesti, sillä viestinnän teemoja käsittelevää tutkimusta etsittiin lähtökohtaisesti niistä yliopistollisista yksiköistä, ”jotka ovat vakiinnuttaneet asemansa” alan

20 Omassa tutkimuksessani päätin jättää gradujen asiasanat tarkastelun ulkopuolelle juuri tästä syystä. (Katso luku 5.3.)

21 Käytän tässä yksinkertaista sanaa 'julkaisu' kaikista selvityksen aineistoon sisällyneistä artikkeleista, tutkimuksista, monografioista ja opinnäytetöistä siitä huolimatta, että esimerkiksi opinnäytetyöt saattavat olla myös julkaisemattomia. Herkman ja Vähämaa käyttävät aineistonsa yksiköistä vaihdellen muun muassa termejä 'tutkimus', 'julkaisu', 'tutkimukset ja julkaisut' ja 'tutkimusjulkaisu'.

tutkimuksessa (emt., 52). Jopa puolet aineistosta koostui erilaisista opinnäytetöistä. Näin raportti osuu sekä tutkimusalan määrittelyn että sen aineiston suhteen hyvin lähelle oman tutkimukseni tarkastelupiiriä.

Viestintätutkimuksen nykytila -raportissa tutkijat pyrkivät selvittämään alalla vallitsevia trendejä julkaisujen nimien perusteella. Julkaisut luokiteltiin niiden ensi- ja toissijaisen aiheen perusteella 11 eri luokkaan (luokista ks. Herkman & Vähämaa 2007, 54–56). Ykkösaiheiden perusteella suosituimmaksi osoittautui mediakulttuurin ja populaarikulttuurin tutkimus, joka kattoi lähes kolmanneksen (29,8 %) tarkastelluista julkaisuista. Journalismin tutkimus oli toiseksi yleisin ykkösaihe (16,4 % tutkimuksesta). Näiden jälkeen eniten tutkituiksi aiheiksi osoittautuivat organisaatioviestintä sekä yhteiskunnallinen ja poliittinen viestintätutkimus. Raportin tekijät pitävät mediakulttuurin ja populaarikulttuurin suurta edustusta erityisesti journalismiin verrattuna yllättävänä, mutta toteavat, että journalismin tutkimus on kuitenkin yleisintä viestintätutkimusta suurimmissa tutkimusyksiköissä, eli Helsingin, Tampereen ja Jyväskylän yliopistoissa. (Emt., 54–57).

Tutkijat luokittelivat aihevalinnaltaan journalistiset julkaisut edelleen alaluokkiin sen perusteella, tutkittiinko niissä journalismin sisältöjä, visuaalista journalismia vai journalistista työtä. Tarkastelluista julkaisuista yli puolet eli 56,8 prosenttia käsitteli journalismin sisältöjä, mutta myös journalistista työtä tutkittiin runsaasti (37 %). Journalismiaiheisista julkaisuista 5,7 prosenttia käsitteli visuaalista journalismia. (Herkman & Vähämaa 2007, 60–61.)

Tutkimuksen aiheiden lisäksi raportissa tarkasteltiin myös suomalaisen viestintätutkimuksen käyttämiä menetelmiä. Julkaisut luokiteltiin jälleen nimen perusteella kolmeen luokkaan sen mukaan, olivatko ne teoriapainotteisia, empiirisiä vai teoriaa ja empiriaa yhdistäviä. Tarkastelussa selvisi, että viestintätutkimuksen julkaisuista 66,7 prosenttia eli kaksi kolmannesta oli empiirisiä, eli niiden sisältämä tutkimus ”keskittyy aineiston kuvaamiseen ja ymmärtämiseen” ja tutkimuskohdetta lähestytään aineistoon nojaten. Empiriaa ja teoriaa yhdistäviä tutkimuksia oli 26,8 prosenttia ja puhtaasti teoreettisia 6,2 prosenttia aineistosta. (Emt., 63–64.) Viestintätutkimus on siis raportin perusteella vahvasti empiiristä tutkimusta.

Oman tutkimukseni aihepiirin kannalta erityisen mielenkiintoisia ovat selvityksen Tampereen yliopistossa tehdystä tutkimuksesta saamat tulokset. Viestintätutkimuksen trendien perusteella Tampereen yliopiston maine toimittajakoulutuksen lippulaivana ei ole tuulesta temmattu. Maanlaajuisesti Tampereen yliopisto tuottaa määrällisesti eniten sekä journalismin tutkimusta että media- ja populaarikulttuurin tutkimusta, kun taas Helsinki on ykkönen yhteiskunnallisessa ja

poliittisessa mediatutkimuksessa. Myös yliopiston sisällä journalismin tutkimus on merkittävimmissä roolissa: 33,5 prosenttia Tampereen yliopiston tekemästä viestintätutkimuksesta on journalismin tutkimusta. Media- ja populaarikulttuurin tutkimus tulee heti sen kannoilla 29,1 prosentin osuudella. Seuraavaksi tutkituimmat aiheet ovatkin sitten jo osuudeltaan selvästi vähäisempiä: yhteiskunnallinen ja poliittinen mediatutkimus edustaa vajaata kymmentä, yleisö-, kulutus- ja vastaanottotutkimus seitsemää, ja median rakenteiden ja talouden tutkimus kahdeksaa prosenttia Tampereen yliopiston viestintätutkimuksesta. Vaasassa (25,5 %) ja Helsingissä (22,3 %) suosittu organisaatioviestintä kattaa tamperelaistutkimuksesta vain runsaat neljä prosenttia. (Emt., 57–58.) Herkmanin ja Vähämaan raportin perusteella onkin perusteltua tiivistää, että tamperelainen viestintätutkimus tarkastelee ensisijaisesti perinteisten joukkotiedotusvälineiden ja medioiden tuottamaa joukkotiedotusta ja siihen liittyviä ilmiöitä.

Kuten toin esiin, *Viestintätutkimuksen nykytila Suomessa* kartoitti tutkimusalan piirteitä ja trendejä määrällisen analyysin lisäksi myös haastatteleamalla viestintätutkimuksen asiantuntijoita. Näissä haastatteluissa kävi ilmi monia seikkoja, joilla on merkitystä myös tämän tutkimuksen kannalta. Ensinnäkin haastateltujen mielestä suomalaista tutkimusta leimaa laadullinen menetelmäpainotus, jonka taustalla monet näkevät kielellisen käänteen ja sen myötä yleistyneen konstruktionistisen ajattelun. Laadullisten menetelmien merkityksen arvioidaan korostuvan myös opetuksessa. Menetelmäopetuksen painopisteen siirtyessä laadulliseen suuntaan määrällinen tutkimus vähenee sekä opinnäytevaiheessa että sen jälkeen. Samalla teksti-, diskurssi- ja media-analyttinen tutkimus kasvattaa suosiotaan. Osa haastateltavista toivookin määrällisen tutkimusotteen vahvistumista sekä opetuksessa että tutkimuksessa. (Herkman & Vähämaa 2007, 74.)

Haastatteluissa viestintätutkimuksen tutkimusaiheita pidettiin monipuolisina ja kirjavina. Selviä tutkimuslinjoja ei tunnistettu. Suomalaisen viestintätutkimuksen yhdistäväksi piirteeksi nousikin jonkin kansallisen linjan sijaan yleisempi kotimaisuus, siis suomalaisten ja suomalaisille läheisten aiheiden tutkiminen. Ne haastateltavat, jotka olivat seuranneet tutkimusta pidempään, arvelivat tutkimuksen kansainvälisyyden heikentyneen, vaikka tutkimusta tekevillä laitoksilla olikin yhteyksiä ulkomaisiin tutkijoihin ja laitoksiin. Myös empiirisyys ja historiattomuus koettiin suomalaiselle tutkimukselle tyypillisinä piirteinä. Printtimedian rooli tutkimuskohteena nähtiin edelleen vahvaksi, vaikka kansainvälisesti sähköisiä viestimiä tutkitaan nykyään printtimediaa enemmän. (Herkman & Vähämaa 2007, 75–77.)

Tutkimusalan arvioitiin pysyvän tulevaisuudessakin kansallisesti hajanaisena, vaikka haastatellut sinänsä kaipasivat enemmän tutkimuslaitosten keskinäistä yhteistyötä. Myös kansainvälisiin tutkimusprojekteihin osallistuminen koettiin tärkeäksi. Erilaiset näkökulmat, teoriat ja

kysymyksenasettelut – niin kansalliset kuin kansainväliset tai tieteenalakohtaiset – koettiin tutkimusta rikastuttaviksi elementeiksi, mutta samaan aikaan niissä nähtiin tutkimuksellinen haaste: tutkimuksellisia valintoja ei odoteta perusteltavan tieteenalan teoreettisella perinnöllä, vaan perustelut tulee hakea tutkimusaiheeseen liittyvistä lähteistä. Oppialarajojen oletettiin tulevaisuudessa menettävän merkitystään yhä enemmän. (Herkman & Vähämaa 2007, 84–85.)

Poterin ja Helsingin yliopiston Viestinnän tutkimuskeskuksen havainnot puhuvat samaa kieltä aikaisemman tutkimusalaan käsittelevän kirjallisuuden kanssa. Vaikuttaa todella siltä, että viestintätutkimusta määrittelee ensisijaisesti sen sirpaleisuus ja moninaisuus. Onkin mielenkiintoista, missä määrin Poterin ja *Viestintätutkimuksen nykytila* -raportin havainnot suomalaisen viestintätutkimuksen tilasta nousevat näkyviin tamperelaisessa gradu-tutkimuksessa.

Huomattakoon, että Tampereen yliopistossa tehtyjä tiedotusopin pro gradu -tutkielmia ei ole tietääkseni aiemmin juuri tutkittu. Poikkeuksen tekee Ullamaija Kivikurun ja Kaarle Nordenstrengin (2008) organisaatioviestinnän artikkelikokoelmaan kirjoittama selvitys Tampereen, Helsingin ja Jyväskylän yliopistojen sekä Svenska social- och kommunalhögskolanin viestintätutkimuksen graduista. Kivikuru ja Nordenstreng halusivat hahmottaa toimitusorganisaatioita koskevaa tutkimusta, ja gradujen yleinen läpikäynti jäi heillä enimmäkseen otsikkotasolle. Tästä huolimatta he pystyivät arvioimaan, että Tampereen yliopisto erottautui muista opinahjoista konservatiivisuudellaan. Tällä he tarkoittivat sitä, että tiedotusopin gradut olivat ”journalismin perustuotantoa, erittäin runsaasti tapaustutkimuksia ja kohdennusta paikallisjournalismiin mutta myös katastrofeihin, vammaisten asemaan ja naisiin journalismissa”. Samaan aikaan joukossa oli ”muodikkaita aiheita”, ja kansalaisjournalismi vaikutti kiinnostavan tamperelaisia enemmän kuin muita. (Emt., 305.)

Ennen kuin alan tutkia tamperelaisia tiedotusopin graduja vuodelta 2014, tarkastelen seuraavassa luvussa pro gradu -tutkielmaa omanlaisenaan tutkimuskirjallisuuden muotona ja tekstilajina.

4. Pro gradu -tutkielmat osana tieteellistä kommunikaatiota

Tutkielman tekijän on tehtävä sellainen tutkielma, jonka hän kykenee tekemään.
– Umberto Eco²²

Koska käytän tutkielmani aineistona tiedotusopin pro gradu -tutkimuksia, on paikallaan pohtia hetkisen verran sitä, millaisia merkityksiä graduihin yliopistollisina opinnäytteinä liitetään. Pro gradu -tutkimuksella on oma merkityksensä niin tiedeyhteisön kuin opiskelijoiden kannalta, ja ne edustavat omanlaistaan kirjoitetun tieteellisen kommunikaation lajityyppiä. Tämän luvun tarkoitus on tarkastella gradujen luonnetta sekä yleisemmin tieteellisessä yhteisössä että Tampereen yliopistossa ja tiedotusopissa. Vaikka käyttämäni lähteet ovat runsaan kahdenkymmenen vuoden takaa, gradunteko ei erilaisista visioista ja suunnitelmista huolimatta ole nähdäkseni tässä ajassa juuri muuttunut. En myöskään ole löytänyt tuoreempaa gradua tekstilajina käsittelevää kirjallisuutta. Se, että parikymmentä vuotta vanhat lähteet ovat vielä hyödyllisiä, kertonee jotain graduinstituution perinteikkyydestä.

Tieteellinen kommunikaatio jaetaan formaaliin ja informaaliin kommunikaatioon. Vaikka informaali kommunikaatio – käytäväkeskustelut, sähköpostilistat tai muut epämuodolliset tilanteet – on merkittävä osa tiedeyhteisössä tapahtuvaa viestintää, yliopistomaailman näkyvin viestintämuoto on formaali eli muodollinen kommunikaatio. Esimerkiksi tieteelliset monografiat, artikkelit tieteellisissä lehdissä ja konferenssiesitelmät edustavat säänneltyä kommunikaation muotoa. (Forsman 2005, 24.) Akateemisina opinnäytteinä tohtorinväitöskirjat, lissensiaatintyöt ja pro gradu -tutkielmat ovat niin ikään osa formaalia tieteellistä kommunikaatiokenttää.

4.1. Pro gradu: elämää suurempi ilmiö vai arkinen kotiläksy

Pro gradu -tutkielma on maisterintutkintoon kuuluva laajahko tieteellinen tutkielma. Maaliskuussa 2016 sen laajuus Tampereen yliopiston viestinnän, median ja teatterin yksikössä on 40 opintopistettä, mikä vastaa suunnilleen kuuden kuukauden täysipäiväistä opiskelua. Gradu on maisteriopintojen lopputyö, ja sitä voidaan pitää opintojen huipentumana: se vastaa kolmasosaa maisterintutkinnon opintopisteistä, on todennäköisesti laajin opiskelijan yliopistossa tekemä

²² Umberto Eco (1989) Oppineisuuden osoittaminen eli miten tutkielma tehdään. [1977] Italian kielestä suomentanut Pia Mänttari. Tampere: Vastapaino.

kirjoitelma ja jää useimmiten viimeiseksi yliopistosta saatavaksi opintosuorituksiksi. Jos tutkinto jää kesken, syynä on usein gradun roikkuminen. Ilmaisu ”gradua vaille valmis maisteri” luonnehtii monen suomalaisen työntekijän koulutustaustaa.

Valmis pro gradu arvioidaan aikaisempia opintosuorituksia tarkemmin ja siitä kirjoitetaan lausunto. Se siis joutuu tieteellisen kritiikin kohteeksi toisessa mielessä kuin muut yliopistolliset harjoitustyöt. Opiskelijalle gradu on ensimmäinen (ja varsin usein myös ainoa) kurkistus tieteen maailmaan (Ylijoki 1993, 19). Siihen liittyy paljon tunteita, joiden muoto ja intensiteetti tosin vaihtelevat aloittain. Graduun saatetaan suhtautua pelonsekaisella kunnioituksella, mutta on myös mahdollista, ettei mittavan tieteellisen kirjoitelman toteuttaminen herätä opiskelijassa sen suurempia intohimoja.

Ylijoki (1993) on tutkinut Tampereen yliopiston opiskelijoiden suhtautumista graduntekoon. Hän havaitsi, että gradu voidaan hahmottaa kahdella eri tavalla. Ensimmäinen, varsin yleinen tapa suhtautua graduun on kokea sen muuttavan koko opiskelun luonnetta. Myyttinen gradukokemus rinnastetaan lapsen synnyttämiseen, suureen seikkailuun tai viimeiseen tuomioon. Gradu on itsenäinen, muista opinnoista erillinen ja niitä tärkeämpi oma kokonaisuutensa. Graduntekoon myyttisenä ilmiönä suhtautuvilla opiskelijoilla suoritukseen liittyy tavallisesti kynnys, sillä viimeiseen tulikokeeseen ei voi siirtyä ellei siihen sitoudu ja kypsy. (Ema., 19–20.)

Toinen suhtautumistapa on nähdä gradu suorituksena muiden opintosuoritusten joukossa. Tällöin gradu on luonnollista jatkoa muihin opintoihin, eikä sillä ole juuri muuta eroa aikaisempiin harjoitustöihin kuin sen laajempi mitta. Gradunteko ei ole juhlallista uusiin salaisuuksiin vihkiytymistä, vaan se on arkista työtä, jonka päämääränä on valmistuminen ja työpaikka. Opiskelijat, joille gradu on suoritus, eivät tunnista ajatusta gradukynnyksestä. (Ylijoki 1993, 20–21.)

Ylijoki arvioi toisistaan poikkeavien gradukäsitysten juontuvan erilaisista opiskelumotivaatioista ja oppiainekulttuureista. Käsitys siitä, onko opintojen tarkoitus ensisijaisesti tutkinnon saavuttaminen vai opiskeltavien tietosisältöjen haltuunotto, vaihtelee sekä yksilöittäin että koulutusohjelmittain ja vaikuttaa myös gradusuhtautumiseen. Välineellisesti motivoituneet opiskelijat suhtautuvat helpommin välineellisesti myös graduun, eivätkä tällöin samastu gradumyyttiin. Ylijoki havaitsi opiskelijoita haastatellessaan, että esimerkiksi sosiaalitieteilijät toistivat gradumyyttiä, kun taas tietojenkäsittelyohjelmien opiskelijat suhtautuivat graduun mutkattomasti suorituksena. Muiden Ylijoen tarkastelemien koulutusohjelmien opiskelijat sijoittuivat graduajattelussaan näiden kahden välimaastoon. (Ylijoki 1993, 21.)

Ylijoki ei haastatellut tutkimustaan varten tiedotusopin opiskelijoita. Heidän ajatuksiaan gradunteosta selvitti kyselytutkimuksella 1980–1990-lukujen vaihteessa Luostarinen (1991a), jonka mukaan pro gradu -työ koetaan ”ongelmallisena, mutta kitisten toimivana instituutiona” (ema., 54). Luostarisen tulokset ovat Ylijokeen verrattuna ensisilmäyksellä yllättäviä, mutta ehkä lähempänä tiedotusopin opiskelijoiden arkikokemusta. Luostarinen nimittäin havaitsi, että suurimmaksi taakaksi gradun kokevat ne opiskelijat, jotka ovat vahvimmin ammatillisesti orientoituneita – siis juuri ne opiskelijat, joiden Ylijoki arveli suhtautuvan graduntekoon ensisijaisesti välineellisenä suorituksena ja näin selviytyvän siitä ilman suurempia tunnekuohuja. Toisaalta Luostarisen tutkimuksessa ammatillisesti orientoituneet graduopiskelijat olivat niitä, jotka auvoisina aikoina ennen opiskelujen aikarajojen käyttöönottoa olivat kenties olleet jo pitkään konkreettisesti päivätöissä. Mutkattomimmin graduntekoon suhtautuivat ne opiskelijat, joille gradu oli kiinteä jatko muille opinnoille, aivan kuten Ylijoenkin tutkimuksessa. (Ema., 54.) Ammatillinen orientaatio ja mahdollinen välinemotivaatio eivät siis välttämättä ole takeita siitä, että gradu nähdään suorituksena suoritusten joukossa tai ettei sen tekoon liittyisi korkeaa kynnystä. Myös gradumyyttiin yhdistyvää rimakauhua esiintyi tiedotusopin graduopiskelijoiden keskuudessa (ema., 42).

4.2. Hyvästä yrityksestä uuteen tietoon: monenlaiset graduiahanteet

Vaikka – tai koska – useimmilla yliopistossa opiskelevilla tai työskentelevillä on jonkinlainen tunneside graduinstituteen, sen lopullisen luonteen hahmottaminen ei ole yksinkertaista. Gradut ovat itsenäisen tieteellisen työskentelyn lopputuloksia, ja siksi ne saattavat poiketa toisistaan merkittävästikin. Graduile ei erilaisten tutkintovaatimuksissa määriteltyjen teknisten vaatimusten lisäksi tunnu löytyvän täysin yhteneviä arviointikriteerejä tai ihanteita, vaan niiden arvioinnissa voi havaita aineksia kahdesta erilaisesta mallista, jotka Ridell (2014) on nimennyt kisälli- ja tutkijusmalleiksi.

Kisällimalliksi voidaan tulkita käsitys, jonka mukaan gradun tehtävä on olla ensisijaisesti opinnäyte. Gradussa ei tuoteta varsinaisesti uutta tietoa tai luoda uutta teoriapohjaa, vaan sen tavoitteena on ohjata opiskelijaa tutustumaan tieteellisen tutkimisen ja kirjoittamisen peruskäytäntöihin ja omaksumaan ne (mm. Talja 2009, 2.) Opiskelijaa ikään kuin perehdytetään talon tavoille. Yksi esimerkki talon tavoista ovat jokaiselle opinnäytteeseen valmistautuvalle opiskelijalle suunnatut hyvän tieteellisen käytännön osaamistavoitteet (Yliopistopalvelut 2014). Vastavalitun opiskelijan ei vielä oleteta osaavan hyvää tieteellistä käytäntöä, vaan odotukset

sisäistetään tutkinto tutkinnolta ja niiden käytännön hallinta rakentuu yliopistouran aikana.

Esimerkiksi maisterin tutkinnon suorittaneelta edellytetään, että hän ”pystyy kestävään tieteelliseen päättelyyn ja hallitsee tieteellisen argumentaation” (ema.).

Luostarisen (1991b) mukaan opinnäytteille erityistä on niiden luonne meritoitumisteksteinä, joiden tavoitteena on osoittaa oppineisuutta mittaavien kriteerien täyttö. Arviointikriteereissä painotetaan tieteellisen kielen ja tekstirakenteen osaamista. Tämä heijastuu opinnäytteiden tyyliin tavalla, jota Luostarinen kutsuu pätevyysretoriikaksi. Opiskelija yrittää kirjoittaa tekstinsä niin, että se vaikuttaa tieteelliseltä ja uskottavalta. Teksti pyrkii harmoniaan ja suoraviivaiseen menestykseen, ja ristiriidat, vaikeudet sekä myös uudet, prosessin aikana yllättäen tulleet ideat lakaistaan maton alle.

Pätevyysretoriikka ei tällöin ole positiivinen ilmiö, vaan se rakentaa monimutkaisesta ja epämääräisestä matkasta näennäisen loogisen kertomuksen. (Ema., 9–11.) Vaikka Luostarisen mukaan kyse on osittain tieteellisten tekstien luonnollisistakin piirteistä, oppineisuuden osoittamisen ihanteeksi saattaa pätevyysretoriikan myötä muodostua ”'jumalan käden' pyyhkäisemä teksti, jossa vain esityksen rautalankaiset konventiot peittävät kirjoittajan oman epävarmuuden siitä, mitä oikein on tekemässä” (ema., 12). Toinen opinnäytteiden rakenteen ominaispiirre on etupainoisuus: aiemmalle tutkimukselle ja teoriataustalle annetaan enemmän painoarvoa kuin muissa tieteellisissä teksteissä (ema, 10).

Tutkijuusmalli poikkeaa kisällimallista siinä, miten se hahmottaa graduntekijän roolin suhteessa laajempaan tiedeyhteisöön. Kun kisällimallin graduntekijä on vielä nimenmukaisesti talon tavoille opetteleva kisälli ja ensisijaisesti oppija, tutkijuusmallin graduntekijä on jo vahvemmin tiedemaailman jäsen ja tutkija itsekkin. Tämä näkökulma on selkeästi esillä esimerkiksi Jyväskylän yliopiston taideaineiden graduoppaassa (Joensuu ym., ei vuotta), jossa todetaan kaikkien tutkielmien, ovat ne sitten kandidaatintutkielmia, graduja tai väitöskirjoja, olevan ”avauksia, siirtoja tai kannanottoja, osa tiedeyhteisössä tapahtuvaa dialogia” (emt., ei sivua). Opiskelijan ei siis niinkään oleteta tutustuvan uuteen vesistöön hujuttelemalla varpaita laiturinnokassa vaan hyppäämällä järveen muiden uimarien seuraksi ja mieluusti vielä kehittelevän omanlaisensa uimatyylin.

Gradunteossa – ja useimmissa graduoppaissa – on aineksia sekä kisälli- että tutkijuusmallista, eivätkä mallit välttämättä ole keskenään ristiriidassa. Selvin ero kahden mallin välillä on niiden suhteessa uuteen tutkimustietoon. Keskeinen on tällöin kysymys siitä, tarvitseeko graduntekijän lopputuloksessaan tuoda esille jotain tuoretta ja uutta tietoa, ja jos tarvitsee, kuinka merkittävää tämän tiedon tulee olla. Kisällimallissa puhe on ensisijaisesti tieteellisistä valmiuksista – urauurtavat saavutukset sopii jättää myöhemmäksi. Tampereen yliopiston informaatiotutkimuksen

graduoppaassa asia sanotaan suoraan: ”Pro gradu -tutkielman tavoitteena ei ole tuottaa uutta tieteellistä tietoa, muodostaa merkittäviä uusia hypoteeseja tai kehittää uusia teorioita - - tutkielma on ennen muuta opinnäyte.” (Talja 2009, 2.) Graduntekijäkisälli tavoittelee tieteellisten konventioiden haltuunottoa ja harjoittelee tutkimuksen tekemisen perustaitoja. Hän vasta pohtii oman tutkimuksensa suhdetta alansa tutkimuskenttään (Hakala 1996, 207).

Omassa graduprosessissani olen kohdannut runsaasti tällaista opiskelijan näkökulmasta lempeää ajattelua, vaikka suoraa vastausta tutkielmalle asetetuille tiedollisille vaatimuksille on välillä ollut vaikeaa saada. Ei nimittäin ole tavatonta, että jo gradun odotetaan antavan jotain uutta ja merkityksellistä laajemmalle tieteelliselle yhteisölle. Näin on erityisesti tutkijusmallin mukaisissa pro graduissa. Tämän mallin näkökulmastahan tutkimukset ovat osa tieteellistä dialogia ja tutkimusta, ja koska ”[t]utkimuksen tehtävänä on tuottaa julki uutta tietoa tai uusia näkökulmia entiseen tietoon” (Joensuu ym., ei vuotta), on luontevaa odottaa myös gradujen tarjoavan uutta tutkimustietoa. Esimerkiksi Jyrkiäinen (1995, 63) vaatii jo kandidaattitasoiselta opinnäytetyöltä omaperäisyyttä: ”Siinä olisi keksittävä tai oivallettava jotain sellaista, mitä muut eivät ole vielä huomanneet.” Umberto Eco (1989) toteaa tutkielmantekoa käsittelevässä klassikkoteoksessaan *Oppineisuuden osoittaminen*, että tutkimuksen tulee sanoa jotain, mitä ei ole ennen sanottu tai ainakin löytää uusi näkökulma jo tiedettyihin seikkoihin. Aiempaa tutkimusta kokoava kompilaatiokin voi Econ mukaan olla tieteellisesti merkityksellinen teos, mutta vain jos se on alansa ensimmäinen. (Emt., 44.)

Omaperäisyys ja tuoreus näyttäytyvät graduntekijälle arvoina, joiden tavoittelemista voi pitää jonkinlaisena itsestäänselvyytenä. ”Mikä sai sinut valitsemaan tämän aiheen?” on yleensä graduseminaarissa ensimmäisten kysymysten joukossa, ”Tätä aihetta ei ole ennen tutkittu” on yleensä yksi vastauksista. Opiskelijaa kannustetaan perustelemaan oman tutkimuksensa merkitystä ja oikeutusta viimeistään tutkielman johdantoluvussa. Harva opiskelija edes haluaisi tehdä merkityksetöntä tutkimusta tai toistaa jo keksittyjä huomioita, ja edes viitteellisesti samantyyppisestä aiheesta löydettyä jo tehtyä gradua saatetaan pitää isonakin tragediana. Missä vaiheessa tuoreen näkökulman tavoittelusta sitten siirrytään uuden tieteellisen tiedon vaatimukseen? Esimerkiksi edellisen kappaleen lainaus Jyrkiäiseltä vaatii graduntekijältä varsin paljon, vaikka konditionaali lieventääkin vaatimusta ja vaikka Jyrkiäinen jatkaa: ”Merkittävien oivallusten tekeminen on usein pitkän työn takana.” (Jyrkiäinen 1995, 63.) Uutta tietoa tai merkittäviä oivalluksia voisi kenties pitää opinnäytetyön ihanteena tunnustaen samalla, että monikaan gradu ei täytä ihannetta. Ihannepuhe on mielestäni kuitenkin jokseenkin petollista: ihannegradu tarkoittaa

helposti ylimmän arvosanan gradua, jolloin *ihanteet* muuttuvat synonyymiksi *ylimmän arvosanan gradun vaatimuksille* ja niitä pidetään lopulta jollakin tasolla saavutettavina kaikille graduille.

Gradulle asetettuja ihanteita ja vaatimuksia voi tarkastella arviointikriteerien²³ perusteella.

Tampereen yliopistossa gradut arvostellaan viisiportaisella asteikolla, jolla alin hyväksytty gradu saa arvosanan välttävä (1) ja ylin arvosana on erinomainen (5). Gradun luonne opinnäytteenä tulee selkeimmin esille asteikon alapäässä: esimerkiksi välttävä gradu määritellään työksi, joka on ”ainakin tietyiltä osin toimiva opinnäyte”. Ykkösen saa siis tutkielmasta, joka vastaa tiedeyhteisön tapaa kirjoittaa ainakin sen verran, että sen voi graduksi tunnistaa. Kisällimalli näkyy vielä asteikon ylemmissä kohdissa, sillä esimerkiksi hyvä gradu (3) vaatii kirjoittajan osoittavan paneutuneensa taustoitukseen ja keskeisen tutkimuskirjallisuuden selvittämiseen, mitä voidaan pitää tutkimusyhteisön yleisten pelisääntöjen hallintana. (Pro gradu -tutkielman arviointiperusteet 2013.)

Keskivertogradun jälkeen arviointikriteerien painopiste tuntuu siirtyvän kisällimallista tutkielmamalliin. Asiantuntevuuden ja aiemman tutkimuksen synteisin edellyttäminen ovat merkkejä siirtymisestä opiskelijan omasta kehityksestä jo laajempaan tiedeyhteisön sisäiseen dialogiin. Myös suhde uuteen tietoon muuttuu: Jo kiitettävän (4) tutkielman odotetaan saavuttaneen ”tutkimusprosessin jollakin osa-alueella uutta tietoa” ja erinomaisen (5) työn mahdollisten empiiristen tulosten tulee olla ”uutta luovaa” – mainitaan jopa, että työn aineksia edelleen työstämällä gradun pohjalta voisi mahdollisesti kirjoittaa artikkelin tieteelliseen lehteen. (Pro gradu -tutkielman arviointiperusteet 2013.)

Arviointikriteerien perusteella voi ounastella, että yksin kisällimallilla ei saavuteta tiedotusopissa asteikon ylimpiä arvosanoja riippumatta siitä, että esimerkiksi oman graduseminaarivuoteni ryhmien yhteiskokouksissa todettiin, että ”uuden ja käänteentekevän tiedon tuottaminen ei [ole gradunteon] varsinainen päämäärä” (Heikkilä ym. 2015). Vai pitäisikö gradun arviointikriteerien ja ohjauksen keskinäisen ristiriitaisuuden perusteella pikemminkin ajatella, että keskivertoa parempien gradujen tuottaminen ei ole yksikön varsinainen päämäärä?

Leena Ahrio (1994) hyödynsi omassa gradussaan kolmen eri oppiaineen yliopisto-opettajien teemahaastatteluja graduihin ja niiden arviointiin liittyvistä aiheista. Ahrio havaitsi, että opettajat keskustelivat keskenään vain harvoin hyvän gradun kriteereistä, mutta että tästä huolimatta he ovat hyvin yksimielisiä yhtenäisen arvioinnin pohjasta ja nostavat esiin samantyyppisiä vaatimuksia. Hyvässä gradussa on esimerkiksi johdonmukaisesti pohjustettu tutkimusongelma, joka on rajattu ja täsmennetty onnistuneesti. Lisäksi suuri osa opettajista vaatii hyvältä gradulta jotain uutta tai

23 Viestinnän, median ja teatterin yksikön johtokunnassa 24.1.2013 hyväksytyt pro gradu -tutkielman arviointiperusteet. Saatavissa: <http://www.uta.fi/cmt/opiskelu/kaytannot/gradu.html>. (Noudettu 18.3.2016.)

'omaa', joka voi opettajan vaativuudesta riippuen kattaa lähes mitä tahansa massasta erottautumisesta aina uuteen tutkimustyöhön saakka. Kuten myös viestinnän, median ja teatterin yksikön gradukriteereistä voi havaita, Ahrion tutkimuksen mukaan graduissa rima on matalalla, mitä hyväksymiseen tulee, mutta korkeammat arvosanat vaativat gradulta suhteessa jo huomattavasti enemmän. (Emt. 19–21.) Arviointikriteerit siis kiristyvät asteikon yläpäässä nopeammin kuin sen alapäässä, mikä ei sinänsä ole numeroarviointille tavatonta.

4.3. Journalistinen tutkielma vastauksena journalistien gradutukseen?

Tampereen yliopistossa tiedotusopin alaan kuuluvia pro graduja on tehty vuodesta 1941 alkaen. Jo tätä ennen, vuodesta 1927, opiskelijat tekivät tutkielmia sanomalehtitutkintoa ja toimittajatutkintoa varten yhteiskunnallisessa opetusjaostossa. (Tutkielmaluettelo 1927–1995.) Pro graduilla ja niihin rinnastettavissa olevilla tutkielmilla on siis pitkät perinteet myös tiedotusopissa.

Kuten jo mainitsin, gradu voidaan kokea hankalaksi osaksi opintoja. Usein opiskelijan valmistuminen tyssää juuri graduntekoon. Näitä ongelmia on myös tiedotusopissa, jossa toimittajiksi haluavat opiskelijat saattavat kokea elävänsä kaksoisroolissa. Opiskelijan tavoitteena on valmistuminen käytännön ammattiin, journalistiksi, joka toki hakee tietoa, soveltaa sitä ja tuottaa siihen liittyvää tekstiä. Samaan aikaan opiskelijaa kuitenkin ohjataan myös tutkijaksi, joka niin ikään hakee tietoa, soveltaa sitä ja tuottaa tekstiä. Toimittajan työn lopputuloksena voi olla journalistinen esitys, kun taas tutkija tekee työtään yhtenä tavoitteenaan formaali tieteellinen julkaisu. Voi väittää, että toimittajaopiskelijalla nämä kaksi tekstin lajityyppistä tuottamisen tapaa ovat opinnoissa enemmän rinnakkaisia kuin muiden alojen opiskelijoilla, joille kirjoittaminen useammin tarkoittaa juuri tieteellistä kirjoittamista. Riippuen tiedotusopin opiskelijan valinnoista hän saattaa hyvinkin opintojensa aikana tuottaa määrällisesti enemmän journalistista tekstiä kuin tutkimustekstiä, eikä häntä myöskään kouluteta erikseen tieteellisen kirjoittamisen tapoihin. Oman yksikön kielenhuollon kurssit käyneen tiedotusopin opiskelijan ei esimerkiksi tarvitse käydä useimmille muille yliopisto-opiskelijoille pakollista tieteellisen kirjoittamisen kurssia. Tällöin journalististen tekstien tuottaminen saattaa tuntua toimittajan ammattitaidon kehittämisen kannalta mielekkäältä ja tutkintovaatimusten mukainen tieteellinen pro gradu -tutkielma ärsyttävältä kompastuskiveltä matkalla työelämään.

Koska ammattikäytäntöjen ja tieteellisen yhteisön vaatimusten välillä ammottava kuilu helposti vähentää opiskelijan motivaatiota ja näin hidastaa valmistumista, Tampereen yliopistossakin on

pohdittu vaihtoehtoja perinteiselle pro gradu -tutkielmalle. Itse lopputyön tarpeellisuutta ei useinkaan kyseenalaisteta, mutta sen muodolle oin kaivattu joustavampia vaihtoehtoja (Luostarinen 1991a, 51). Tampereen yliopiston tiedotusopin opetuksessa vaihtoehtona kokeiltiin ns. journalistista tutkielmaa (Jyrkiäinen 1995), jota alettiin tarjota vuodesta 1993. Journalistisessa tutkielmassa opiskelija suoritti graduvaatimukset kaksiosaisella prosessilla: Hänen tuli tehdä journalistinen tuotos, joka saattoi olla niin tv-ohjelma, artikkelisarja kuin vaikkapa julkaisun ulkoasusuunnitelma. Journalistisen teoksen lisäksi opiskelijan tuli tehdä tämän teoksen tieteellinen erittely. Tutkielman tieteellinen osuus oli varsinaista pro gradua suppeampi, mutta sitä arvioitiin samoilla kriteereillä kuin gradua. (Jyrkiäinen 1995, 59–60.)

Kaikesta päätellen journalistiset tutkielmat jäivät kuriositeetiksi. Jyrkiäisellä (1995) oli tutkielmia tarkastelleen artikkelin kirjoitushetkellä käytettävissä seitsemän journalistista tutkielmaa. Yhteensä niitä on graduluetteloihin (Tutkielmaluettelo 1927–1995, Tutkielmaluettelo 1996–2015) merkitty 44 kappaletta, ja viimeisin löytämäni journalistinen tutkielma on vuodelta 2007²⁴. Tämän tutkielman kirjoitushetkellä journalistista tutkielmaa ei tarjota gradun suoritusvaihtoehdoksi. Opiskelija voi halutessaan tutkia gradussaan itse tuottamiaan journalistisia sisältöjä, mutta näitä sisältöjä ei arvioida erikseen, eikä niiden tekemistä lasketa osaksi graduprosessia. Journalistinen tutkielma muun muassa Jyrkiäisen kuvailemana kuuluu siis tiedotusopin menneisiin kokeiluihin, mutta se on ilmiönä mielenkiintoinen ilmentäessään perinteiseen graduun tiedotusopissa liitettyjä ongelmia ja ollen yksi esimerkki näihin ongelmiin haetuista ratkaisuista. Tästä syystä tarkastelen journalistisia tutkielmia seuraavassa hieman lähemmin.

Jyrkiäisen (1995, 62) mukaan journalistisissa tutkielmissa on paljon hyvää sekä opiskelijan motivaation ja erinäisten käytännön seikkojen että tiedeyhteisön intressien kannalta. Hänestä journalistiset tutkielmat tekevät opinnäytteestä enemmän kuin vain tutkimustyön harjoituksen: niiden luonne tukee työn aikatauluttamista, ne auttavat opiskelijaa tutustumaan erilaisiin journalistisiin käsityksiin ja ne antavat arvoa opiskelijan omalle puheelle ja näkemykselle. Samalla journalistiset tutkielmat ovat hyödyllisiä myös tiedeyhteisölle, joka pysyy näin tiukemmin kiinni yliopiston ulkopuolisessa todellisuudessa. Lisäksi tutkielmat ”avaavat uusia tietoavaruuksia”. (Emt., 62–63.) Journalistiset tutkielmat tarjoavat mahdollisuuksia koko journalistisen käytännön kehittämiseksi ja tutkimiseksi, viestinnän teorianmallien koettelulle ja laitoksen yhteistyösuhteiden

24 Luetteloiden perusteella saadut vuosimäärät poikkeavat Jyrkiäisen tilastoista. On siis todennäköistä, että tutkielmia on valmistunut enemmänkin kuin luetteloissa mainitut 44. Huippuvuosi luetteloiden mukaan oli 1997, jolloin 28 gradusta 12 kappaletta oli journalistisia tutkielmia. Vuonna 2007 ilmestynyt, ilmeisesti viimeinen tutkielma on Sanni Salosen *Toden ja tulkinnan naimakauppa. Avioliittoalbumien sisällönanalyysi lajityypillisestä näkökulmasta. (Journalistinen pro gradu)*, jossa Salonen toteutti eri lajeja yhdistelevän dokumentin ja tarkasteli näiden lajien roolia merkityksen rakentumisessa.

lisäämiselle (emt., 64–65). Jyrkiäisen mukaan tuolloisella tiedotusopin laitoksella käytiin myös keskusteluja, joissa esitettiin journalistisen tutkielman soveltuvan hyvin kandidaatin tutkielmaksi, artikkelin kirjoitushetkellä kun niin sanottujen välitutkintojen paluu oli tuore uudistus (emt., 58–59, 63).

Journalistisiin tutkielmiin liittyi siis paljon lupausta, mutta jostain syystä ne eivät koskaan vakiinnuttaneet asemaansa. Jyrkiäinen (1995, 65) arvioi, että journalistiset tutkielmat vaativat paljon ohjaajilta: journalistiseen tutkielmaan tarvittiin laaja-alaista ohjausta sekä käytännön journalismista että tieteellisestä tutkimuksesta, mikä herätti kysymyksen myös opettajien työnjaosta ja valmiin työn arvostelijoista. Jyrkiäinen päätyy valmiiden töiden arvostelulausuntojen perusteella toteamaan, että journalistisissa tutkielmissa törmättiin samoihin perusongelmiin kuin perinteisissä graduissa. Käytännön ja teorian yhteen sitominen ei ollut helpompaa, vaikka tutkielma olisi ollut journalistinen. (Emt., 66.)

Jyrkiäinen vetoaa journalististen tutkielmien yhteydessä tiedotusopin erikoispiirteisiin: ”Voidaan arvioida, että tiedotusoppi on tällä hetkellä avoin tiede ja tutkimusala, jossa monen etsiminen on mahdollista. Monet metodologiset kysymykset ovat avoimia. Journalistinen tutkielma rikastuttaa tällaista kehitysvaihetta.” (Jyrkiäinen 1995, 64.) Jyrkiäinen yhdistää alan häilyvän luonteen gradujen moninaisuuteen ja jopa tuntuu kannustavan graduntekijöitä ehkä epäortodoksisiksiinkin ratkaisuihin. Viestintätutkimuksessa kaikki on mahdollista, ja graduntekijälläkin olisi mahdollisuuksia moneen, hän tuntuu viestittävän.

Oli kyse sitten tiedotusopin oletetusta erityisyydestä tai ei, tästä luvusta käynee selville, että pro gradu -tutkielmat tekijöineen ovat kirjavaa joukkoa. Opiskelijoiden oma suhtautuminen graduuihin joko kiinteänä osana opintoja, myyttisenä lopputyönä tai pakollisena koetinkivenä vaikuttaa väistämättä tutkielmatyön tulokseen. Gradujen kunnianhimoisuus tai -himottomuus, korkealentoisuus tai arkipäiväisyys vaihtelevat riippuen siitä, millaisena graduntekijä on itse gradunsa nähnyt. Gradulle ja graduntekijälle asetetut monenlaiset vaatimukset ja ihanteet heijastuvat valmiisiin graduuihin. Ensijaisesta akateemiseen diskurssiin koulivaksi kisällintyöksi ajateltu gradu on todennäköisesti erilainen kuin gradu, jota tekijä, ohjaaja tai arvioija pitää lähes valmiina tiedelehdessä esitettäväksi. On graduja, jotka ovat arvion mukaan ylittäneet kaikki odotukset ja saavuttaneet graduiahanteen, ja on graduja, jotka ainakin tunnustetaan graduiksi niiden puutteista huolimatta. Esimerkiksi lukuvuonna 2014–2015 hyväksytyistä tiedotusopin graduista 11 sai korkeimman mahdollisimman arvosanan ja 12 vastaavasti arvosanan tyydyttävä (heikointa arvosanaa 1 ei annettu kyseisenä lukuvuonna yhdellekään gradulle)²⁵.

25 CMT:n gradupalkinnot 2015. Viestinnän, median ja teatterin yksikkö. Saatavissa:

Lopulta jäljelle jää virtuaalinen hyllyrivillinen teoksia, jotka tiedotusopin tapauksessa ainakin viestinnän, median ja teatterin yksikkö instituutiona on hyväksynyt osaksi tiedotusoppia koskevaa formaalia tieteellistä kommunikaatiota ja niin osaksi myös oman tutkielmani aineistoa. Tätä tekstilajia lähden nyt tarkastelemaan.

<http://www.uta.fi/cmt/ilmoitus.html?id=108761>. (Noudettu 7.1.2016.)

5. Analyysin toteuttaminen

Tutkielmani empiirinen osuus perustuu oletukselle, jonka mukaan tieteellisen tutkimuksen sisällöistä ja suunnista voi tehdä päätelmiä tutkimuskirjallisuuden ja tieteellisen kommunikaation pohjalta (ks. esim. Kärki & Kortelainen 1996, 1). Oletan, että tiedotusopin pro gradu -tutkielmia tarkastelemalla on mahdollista sanoa jotakin myös siitä, mitä tämän niminen tutkimusala pitää sisällään. Pyrin siis tuottamaan käsityksen siitä, millaisena tutkimusalan tiedotusoppi hahmottuu, kun sitä tarkastellaan empiirisesti hyödyntämällä tutkimusaineistona tiedotusopin pro gradu -tutkielmia. Tutkimuskohteeni on näin yhdellä kertaa sekä pro gradu -tutkielmat että tiedotusopin ala yleisemmällä tasolla.

Tässä luvussa kuvaan miten olen muodostanut tutkimusaineistoni ja esittelen sen erittelyssä hyödyntämäni menetelmät. Menetelmien osalta keskustelen myös niihin sisältyvistä rajoituksista. Tavoitteeni on tehdä tutkimusprosessini vaiheet näkyviksi ja siten mahdollistaa tulosteni ulkopuolinen arviointi.

Yhdistän tutkimuksessani sekä määrällistä että laadullista otetta. Määrällisenä menetelmänä käytän informaatiotutkimuksesta peräisin olevaa bibliometristä lähdeanalyysiä, jonka avulla pystyn tarkastelemaan miten tiedotusopin gradututkimus kiinnittyy muuhun tutkimukseen. Tavoitteenani on selvittää, millaisista lähteistä graduntekijät hakevat tietoa sekä millaisiin maantieteellisiin ja ajallisiin konteksteihin tutkimus kiinnittyy. Toteutan lähdeanalyysin rajoitetussa muodossa: olen kerännyt lähdeluetteloiden merkinnöistä bibliografisia tietoja muun muassa lähteiden ilmestymisvuosista ja kustannuspaikoista.

Lähdeanalyysi antaa perustietoja tutkimuksesta, mutta sen käytössä on myös ongelmia ja se on varsinkin tieteentutkimuksen menetelmänä varsin karkea. Siksi tarkastelen graduaineistoa myös laadullisesti. Käytännössä toteutan laadullisen analyysin gradujen tiivistelmien aineistolähtöisenä sisällönerittelynä. Teemoittelemalla ja tyypittelemällä pyrin löytämään gradutiivistelmistä niissä toistuvia kategorioita ja vallitsevia trendejä. Sisällönerittelyssä tarkastelen niin pro gradu -tutkielmien aiheita ja teemoja kuin niiden tekijöiden tekemiä menetelmällisiä ja teoreettisia valintoja.

Tiivistettynä tutkimukseni empiirisessä osassa pyrin siis etsimään vastauksia seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

- 1) Millaisia ovat graduntekijöiden tutkimuksessaan käyttämät lähteet?
- 2) Mistä aiheista Tampereen yliopiston tiedotusopissa tehdään graduja?
- 3) Millaisia menetelmiä opiskelijat käyttävät gradututkimuksessaan ja millaisiin teoreettisiin konteksteihin gradututkimus sijoittuu?

5.1. Tutkielman aineisto

Tutkimukseni perusaineiston muodostavat vuonna 2014 valmistuneet Tampereen yliopiston tiedotusopin oppiaineen suomenkieliset pro gradu -tutkielmat. Tutkimusaineiston rajaaminen oli kuitenkin monimutkaisempaa kuin ensinäkemältä saattaisi olettaa.

Aloitetaan ajankohdasta. Halusin siis selvittää tiedotusopin nykytilaa, joten päätin rajata tarkastelemani ajanjakson vuoteen 2014. Vaikka yliopiston lukuvuosi alkaa syyskuussa ja päättyy elokuussa, pidin mielekkäänä rajata tutkimani ajankohdan kalenterivuoden mukaan. Esimerkiksi Tampereen yliopiston Tampub-tietokanta, joka tallentaa ja luetteloii valmistuneet pro gradu -tutkielmat, on päätyntä käyttämään kalenterivuotta lajitteluperusteena lukuvuoden asemesta. Koska aloitin aineiston keruun joulukuussa 2015, vuosi 2014 oli myöhäisin vuosi, jonka aikana valmistuneet gradut olivat kaikki käytettävissäni.

Kuten jo johdannossa mainitsin, tutkimuksen tekohetkellä Tampereen yliopiston tuolloinen koulutus uudistus eli siirtymäaika. Käytännössä tämä merkitsi sitä, että pääaine pohjaisesta koulutuksesta oltiin siirtymässä tutkinto-ohjelmiin perustuvaan koulutukseen. Itse en esimerkiksi enää opiskele pääaineenani tiedotusoppia, vaan sen sijaan opiskelen tiedotusopin oppiainetta journalistiikan maisteriohjelmassa. Lukijalle ero todennäköisesti kuulostaa kosmeettiselta, ja sitä se tiettyssä mielessä onkin. Opiskelijan näkökulmasta koulutus uudistus muutti käytännössä hyvin vähän, mutta johti joka tapauksessa tilanteeseen, jossa oma asema yksikössä saattoi tuntua hiukan epämääräiseltä. Vuonna 2014 opiskelija saattoi kokea opiskelevansa pääaineenaan tiedotusoppia, johon hänet oli todennäköisesti viitisen vuotta aiemmin pääsykokeessa valittu. Tai sitten opiskelija saattoi asemoida itsensä journalistiikan opiskelijaksi, mihin yksikön uusi nimistö häntä kannusti. Opiskelija oli myös saattanut pyrkiä suoraan ”uuteen” journalistiikan maisteriohjelmaan, jolloin hän tuskin edes tunnisti tiedotusoppi-nimitystä. Tai sitten saattoi olla niin, että opiskelija teki samoja asioita kuin aina ennenkin miettimättä erityisemmin sitä, mikä hänen opiskelusuuntaansa,

oppiaineensa tai koulutusohjelmansa nimi oli. Vielä nyt, kun siirtymäaika on yksittäisten kurssien suorituksiin annettua armonaikaa lukuun ottamatta loppunut, kysyttäessä yksikön opiskelijalta saa vähintäänkin kirjavia vastauksia siitä, mitä tai missä hän oikeastaan opiskelee.

Rajauksen toinen ongelma koskee kysymystä aineiston graduista juuri *tiedotusopin* graduina. Olen tehnyt jo selväksi, että tutkimuksessani määrittelen tiedotusopin institutionaalisesti: tiedotusoppi on se ala, jota opetetaan tiedotusopin oppiaineessa. En siis aineistoa rajatessani halunnut puuttua gradujen sisältöihin vaan kiinnittää huomiota vain siihen instituutioon, jonka osana ne on tehty. On kuitenkin hyvä muistaa, että vuonna 2014 yksikön opiskelija saattoi opiskella mediakasvatuksen tai mediakulttuurin maisteriohjelmissa, joita ei enää suomenkielisinä ole olemassa. Tavallisesti näiden maisteriohjelmien opiskelijat opiskelivat eri kursseja ja sisältöjä sekä kokoontuivat omiin seminaareihinsa. Samaan aikaan visuaalisen journalismin opiskelijatkin kävivät omia kurssejaan ja istuivat yleensä eri seminaareissa, mutta opiskelivat kuitenkin tiedotusoppia ja kuuluivat siis samaan instituutioon. Lisäksi mediakulttuurin siirto omaan maisteriohjelmaansa oli vielä varsin tuore ilmiö: vuoden 2008–2010 opinto-oppaassa se oli visuaalisen journalismin lailla asetettu tiedotusopin alle yhdeksi erikoistumissuunnaksi, siinä missä sama opas kutsuu mediakasvatusta ”opintokokonaisuudeksi”. ”Vanhaan” tiedotusoppiin siis tuntui kuuluvan tiedotusopin lisäksi myös mediakulttuuri ja visuaalinen journalismi, mutta mediakasvatuksesta saatettiin vielä kiistellä.

Jos lukijan pää ei vielä ole tarpeeksi pyörällä, lisätään soppaan tieto siitä, että viestinnän, median ja teatterin yksiköllä ei ole yhtenäisiä graduohjeita. Ennen viimeisintä uudistusta tehdyissä ohjeissa vielä neuvotaan lisäämään kansilehdelle ja tiivistelmään oppiaineen nimi, johon ohjeissa tarjotaan vain sanaa tiedotusoppi, mutta muita, tuoreempia tai muihin oppiaineisiin sopivampia ohjeita graduille ei ole mainittu. Yhdistetään tämä yksityiskohta yksikköuudistuksen nimistösekaannukseen ja kysymykseen siitä, kuka lopulta on tiedotusopin opiskelija, ja lopputuloksena on melkoinen kirjo graduja, joissa tunnistetietona on milloin yksikön nimi, milloin vanha ja tuttu tiedotusoppi, milloin mediakulttuuri, milloin visuaalinen journalismi, suurimmaksi osaksi riippumatta siitä, mitä ainetta tai missä yksikössä opiskelija virallisesti opiskeli.

Lopulta olinkin alussa niin suoraviivaiselta vaikuttaneen aineistovalintani kanssa aikamoisissa ongelmissa. Jos tavoitteena on määritellä aineisto instituution perusteella, instituution tulisi olla suunnilleen selvillä, mutta kuten edeltä käy ilmi, tiedotusopin oppiaineen instituutio ei tuntunut ainakaan siirtymävaiheessa olevan selvillä opiskelijoille eikä – osin tästä johtuen – oikein kenellekään. Esimerkiksi Tampub nojaa luetteloinnissaan opiskelijoiden itse ilmoittamiin yksikkö- ja oppiainetietoihin, joten sitäkään ei voi pitää lopulta täysin luotettavana lähteenä. Yksiköt turvaavat kuitenkin Tampubiin: esimerkiksi viestinnän, median ja teatterin yksikön omien

verkkosivujen tutkielmaluettelot päättyivät vuoteen 2011²⁶. Sattumalta löysin kuitenkin Viestinnän, median ja teatterin yksikön kirjaston pöydältä yksikön painetun (joskin julkaisemattoman) tutkielmaluettelon (Tutkielmaluettelo 1996–2015), johon oli luetteloitu ”Tiedotusopin laitoksella ja 2011 jälkeen viestinnän, median ja teatterin yksiköllä valmistuneet tiedotusopin pro gradu -tutkielmat” aina syksyyn 2015 asti. Turvasin lopulta tähän luetteloon olettaen, että siihen on valittu kaikki *yksikön* mielestä selvästi tiedotusopin alaa edustavat pro gradu -tutkielmat ja että tehtäväkseni jäisi lähinnä poistaa joukosta vieraskieliset tutkielmat ja pohtia, mitä tekisin mahdollisesti mukaan päätyneille mediakasvatuksen tutkielmille. Puheopin ja teatterintutkimuksen gradut puuttuivat luettelosta jo lähtökohtaisesti kokonaan.

Vuoden 2014 kohdalla luettelossa oli 65 pro gradu -tutkielmaa (joista yksi oli luetteloitu erehdyksessä kahteen kertaan, merkintöjä siis yhteensä 66). Rajasin niistä ensin pois kaikki vieraskieliset, yhteensä kuusi englanninkielistä tutkielmaa, sekä yhden vuonna 2013 valmistuneen gradun. Tässä vaiheessa graduja oli 58 kappaletta. Sen jälkeen aloin käydä tutkielmia läpi yksi kerrallaan selvittääkseni, olivatko ne todella tiedotusopin graduja. Päätin heti aluksi, että mediakulttuuri ja visuaalinen journalismi sijoittuvat institutionaalisesti tiedotusopin yhteyteen huolimatta niiden osittaisesta eriytymisestä omiksi oppiaineekseen. Siksi en erotellut tiedotusopin, mediakulttuurin tai visuaalisen journalismin graduja erikseen. Koska olisi ollut vähintäänkin hankalaa lähteä kyselemään jo valmistuneilta opiskelijoilta yksityiskohtia heidän opinto-oikeudestaan, nojasin valinnoissani ensisijaisesti tutkielmien ilmentämään itseymmärrykseen, siis oppialan nimeämiseen valmiissa graduissa. Toissijaisesti luotin omaan järkeeni.

Enemmistö graduista (48 kpl) oli nimetty tiedotusopin graduiksi. Nämä gradut sisällytin aineistoon haastamatta opiskelijoiden itsemäärittelyä. Viisi gradua oli nimetty journalistiikan graduiksi. Myös nämä sisällytin kyselemättä tiedotusopin alle, samoin kaksi visuaalisen journalismin gradua. Mediakulttuurin alle merkittyjä graduja oli kolme kappaletta. Jotain niiden tekijöiden suuntautumisesta kertoo se, että tekijät olivat Tampubissa luokitelleet ne tiedotusopin alle, vaikka tietokannasta löytyy erikseen myös mediakulttuurin luokka. Yksikön luettelossa ei ollut yhtään mediakasvatuksen gradua, mikä nähdäkseni osoittaa, että mediakasvatuksen on myös institutionaalisesti tulkittu eroavan tiedotusopista. Tutkielmaluettelon lista oli siis tarkistuksen jälkeen käytettävissä lähes sellaisenaan.

Perusaineistoni koostui lopulta 58 pro gradu -tutkielmasta (liite 1), jotka viestinnän, median ja teatterin yksikkö, gradujen tekijät ja minä olivat kaikki määritelleet tiedotusopin tutkielmiksi.

26 Tutkielmat. Viestinnän, median ja teatterin yksikkö. Saatavissa: <http://www.uta.fi/cmt/tutkimus/julkaisuja/opinnaytteet/tutkielmat.html>. (Noudettu 17.2.2016.)

Laadullisessa analyysissä käytin aineistona näiden gradujen tiivistelmiä. Määrällisessä analyysissä aineistonkäyttöni erosi perusaineistosta. Valotan tätä lisää seuraavassa alaluvussa, jossa avaen bibliometristä lähdeanalyysiä menetelmänä.

5.2. Bibliometrinen viiteanalyysi menetelmänä

Bibliometriikka on tieteellisen julkaisutoiminnan määrällistä tarkastelua. Sitä pidetään tavallisesti osana informaatiotutkimusta, mutta sillä on paikkansa myös laajemman tieteentutkimuksen kontekstissa. Tieteellisen julkaisutoiminnan määrällinen tutkimus on lisääntynyt 1920-luvulta lähtien, ja termiä bibliometriikka käytettiin ensimmäistä kertaa vuonna 1969. Bibliometriikka keskittyy tieteellisen viestinnän tarkasteluun neljällä ulottuvuudella. Se tutkii tutkimuksen tuottajia, tuotoksia, käsitteitä ja lähdeviitteitä. (Kärki ja Kortelainen 1996, 1–3.)

Oman tutkimukseni bibliometrinen osuus keskittyy bibliometriikan neljänteen ulottuvuuteen eli lähteiden käytön tutkimukseen, jota kutsutaan myös viiteanalyysiksi. Ennen kuin selitän tarkemmin, miten sovelsin menetelmää omassa tutkimuksessani, avaen lyhyesti bibliometrisen viiteanalyysin keskeisimpiä käsitteitä. Bibliometrisessä tutkimuksessa lähteiden käyttöä voidaan käsitellä kahdesta näkökulmasta, joita ovat suomeksi kuvanneet muun muassa Rautio ja Suhonen (1981).

Ensimmäinen näkökulma on tarkastella tietyn julkaisun ja sen tekijän saamia *viittauksia* (engl. *citation*). Tällöin viittauksia tarkastellaan sen teoksen kannalta, johon viitataan, ja kiinnitetään huomiota esimerkiksi siihen, kuinka paljon tutkijan julkaisuun viitataan muissa julkaisuissa tai siihen, millaisissa yhteyksissä tiettyyn julkaisuun on viitattu. Tämänkaltaista viiteanalyysiä kutsutaan *viittausanalyysiksi*. (Rautio ja Suhonen 1981, 9.)

Toinen näkökulma tutkii tietyn teoksen käyttämiä *lähteitä* (engl. *reference*). Kiinnekohta on tällöin viittaavassa julkaisussa, ja tutkimuksen aineistona voidaan käyttää esimerkiksi tekstinsisäisiä viittauksia ja niiden kontekstia tai lähdeluettelon sisältämiä bibliografisia tietoja. Lähteitä käyttävän teoksen näkökulmasta tehtyä viiteanalyysiä kutsutaan *lähdeanalyysiksi*. (Rautio ja Suhonen 1981, 9.)

Viiteanalyysin eri muodot palvelevat erilaisia tutkimustarpeita. Viittausanalyysiä käytetään varsinkin luonnontieteellisillä aloilla tutkimuksen laadun ja merkityksen arvioinnissa. Julkaisujen – artikkelien, kirjojen, kokonaisten tieteellisten aikakauslehtien – saamia viittauksia haetaan viiteindekseistä ja niitä laskemalla tehdään arvioita tutkimuksen merkittävydestä (Kärki ja Kortelainen 1996, 17–18). Rautio ja Suhonen (1981, 9) kutsuvat tätä viittausanalyysin

käyttöfunktioita arvostusaspektiksi. Vaikka viittausanalyysillä on omia rajoitteitaan (katso esim. Kärki ja Kortelainen 1996, 18, 77–81), sitä hyödynnetään nykyään luonnontieteiden lisäksi myös muilla aloilla. Koska tutkimusrahoituksen edellytyksenä on usein tieto tutkimuksen laadusta ja vaikutuksista, suomalainen viestintätutkimuskin on herännyt viittausanalyysin mahdollisuuksiin (Poteri 2013).

Viiteanalyysiä ei kuitenkaan tarvitse käyttää vain tieteellisten tuotosten arvojärjestykseen asettamiseen, vaan sitä voidaan soveltaa myös laajemmassa mielessä tieteellisen kommunikaation tutkimiseen. Tätä viiteanalyysin funktiota Rautio ja Suhonen (1981, 9) kutsuvat kommunikaation tutkimisen aspektiksi, ja siihen soveltuu erityisesti lähdeanalyysi. Kun yleisemmässä viittausanalyysissä kiinnostus koskee sitä, miten tietoa käytetään lähteenä sen jälkeen, kun se on tuotettu, lähdeanalyysissä tekijää kiinnostaa enemmänkin se, mistä tutkijoiden käyttämä tieto on peräisin (emt., 9).

On huomattava, että tieteellisen kommunikaation tutkimuksessa voidaan soveltaa molempia viiteanalyysimenetelmiä riippuen tutkijan kiinnostuksenkohteesta. Rautio ja Suhonen (1981, 14) kuitenkin arvioivat, että kommunikaatiotutkimuksessa ”tavallisimmin kiinnitetään huomiota informaatiolähteeseen vastaanottajanäkökulmasta”, eli analysoidaan lähteitä. Myös tämän tutkimuksen bibliometrinen osuus edustaa tieteellisen kommunikaation tutkimusta ja siis lähdeanalyysiä.

5.2.1. Lähdeanalyysin haasteet

Kuten toin jo esiin, tämän tutkimuksen bibliometrinen osuus on karkeahkoa perusasioden selvittämistä, jonka nimeän tässä rajoitetuksi lähdeanalyysiksi. Sofistikoituneempaa bibliometriikkaa tiedotusopin alalta edustaa Riitta Kärjen vuodelta 1986 oleva informaatiotutkimuksen pro gradu -tutkielma *Formaali tieteellinen kommunikaatio suomalaisessa tiedotustutkimuksessa. Analyysi tiedotusopillisten artikkeleiden lähteistä 1970–1984*. Tutkielma julkaistiin sittemmin Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen sarjassa (Kärki 1987). Tutkielmassaan Kärki kävi läpi tieteellisten artikkeleiden lähdeviittauksia, lähdeostosten sisältöjä ja lähteiden kontekstia.

Kärjen (1987) tulokset suomalaisten viestintätutkijoiden lähteiden käytöstä osoittivat, että tutkijat nojaavat pitkälti suomenkielisiin tiedotusopillisiin ja sosiologisiin lähteisiin. Yleisin lähdekirjallisuuden tyyppi oli tutkimuksen perusteella monografia, ja lähteistä lainattu tieto oli useimmiten teoreettista. Tulostensa perusteella Kärki päätteli, että tällainen tiedotustutkimus on

varsin itseriittoista ja sulkeutunutta, tosin tilanne vaihteli Kärjen tarkasteleman ajanjakson aikana. (Emt., 111–113.)

Toisin kuin Kärki (1987), jonka tutkimuskohteena oli lähteiden *käyttö*, siis artikkelien viitteet konteksteineen, ja joka muun muassa poisti aineistostaan pelkässä lähdeluettelossa esiintyneet lähteet (emt., 49), keskityn itse lähteisiin pelkästään sellaisina, kuin ne esiintyivät lähdeluettelossa. En puutu siihen, miten graduntekijät olivat lähteisiinsä viitanneet – tai olivatko he ylipäänsä viitanneet niihin itse tekstissä. Rajatumpi lähestymistapani astuu siis osittain lähdeanalyysin siihen sudenkuoppaan, jonka muun muassa Rautio ja Suhonen (1981) mainitsevat. Kyse on lähteiden käsittelystä keskenään tasa-arvoisina silloinkin, kun yhdestä on poimittu yksittäinen numerotieto ja toisesta kokonainen teoreettinen viitekehys (ema., 12). Rajatummassa tutkimuksessa jää myös huomiotta se, että lähteenä käytetty teos saattaa olla pelkkä kritiikin kohde ja siihen liittyvät viittaukset kielteisiä. Se, että graduntekijän lähdeluettelossa on vaikkapa kymmenittäin 1970-luvun alun suomalaisia teoksia ei välttämättä tarkoita, että graduntekijä pitää 1970-luvun suomalaista tutkimusta tärkeänä. Voi myös olla, että graduntekijä on viitannut teoksiin sen takia, että haluaa arvostella niitä. Toisaalta negatiivinenkin viittaaminen voi olla merkki siitä, että viitattu teos on jollain tavalla merkittävä (ema., 12).

Osa lähdeanalyysin heikkouksista perustuu tieteen sosiaalisiiin piirteisiin. Kärjen ja Kortelaisen (1996) mukaan viittaaminen aiempiin julkaisuihin ei ole tyhjiössä tapahtuvaa neutraalia toimintaa, vaan viittaamiseen vaikuttavat monet tieteen ulkopuoliset tekijät, ja viittauskäytännöt vaihtelevat aloittain. Joillakin aloilla aiempaan tutkimukseen viitataan herkästi, toisilla aloilla lähdeluettelot ovat lyhyitä. Kärjen ja Kortelaisen mukaan viittaaminen sijoittuu tieteen palkkio-, viestintä- ja retorisen järjestelmän leikkauspisteeseen. Viittaus voi olla tunnustus merkittäväksi koetulle tutkimukselle, se voi liittyä tietyn kirjallisuuden saatavuuteen tai tutkijoiden kielitaitoon, tai se voi yksinkertaisesti kertoa, mitkä asiat sisällytetään kuuluviksi alan yleistietämykseen. Koska jokainen viittaus indeksoidaan, tutkijan tai lehden asema viittausanalyyseissä paranee jokaisen viittauksen myötä, minkä kirjoittajat tietävät. Myös tämä saattaa vaikuttaa siihen, kenen työhön yksittäinen tutkija milloinkin viittaa. (Emt., 54–56.) Ei siis ole yhtä objektiivista selitystä sille, miksi tutkija viittaa tiettyyn teokseen. Tämä vaikuttaa luonnollisesti lähdeanalyysin luotettavuuteen.

Raution ja Suhosen (1981, 11) mukaan on varsin yleistä, että tutkija viittaa lähteeseen, jolla ei lopulta ole paljoakaan merkitystä tutkimuksen kannalta. Omassa, sosiologien ja politologien väitöskirjoja tarkastelleessa tutkimuksessaan²⁷, johon Rautio ja Suhonen artikkelissaan viittaavat,

27 Rautio, Pertti & Suhonen, Pertti (1981), Yhteiskuntatieteiden tietovirrat ja suomalainen tutkija. Raportti sosiologian ja valtio-opin väitöskirjojen lähteistöstä. *Suomen Akatemian julkaisuja 2/1981*. Helsinki.

tutkijat havaitsivat, että 32 prosenttia tieteellisistä lähteistä ei välittänyt tieteellistä informaatiota niitä lähteinään käyttäviin väitöskirjoihin, ja että osa lähdeluetteloista muistutti enemmänkin tutkimusaihetta käsitteleviä aihebibliografioita. Tulos ei yllätä sikäli, että väitöskirjan kaltaisissa opinnäytteissä pyritään osoittamaan lukeneisuutta ja tutustumista alueen aikaisempaan tutkimukseen. (Rautio ja Suhonen 1981, 12) Opinnäytteissä voikin olla enemmän lähdeviitteitä kuin muussa tieteellisessä kirjallisuudessa. Rautio ja Suhonen (ema., 12) toteavat, että yksi selitys suurelle määrälle lähdeviitteitä on koristelu: ”viittauksia tieteellisen tekstin ulkoisena tuntomerkinä käytetään lähinnä kosmeettisessa tarkoituksessa”. Toisaalta myös vakiintuneemmat tutkijat voivat joskus liiakäyttää lähteitä. Kärki (1987) havaitsi viestintätutkimuksen piiriin kuuluvien artikkeleiden viitteitä tutkiessaan, että artikkelien kaikista lähteistä vain 29 prosenttia on tärkeitä jonkintyyppisen tiedon välittäjänä tai kritiikin kohteena. Lähteiden enemmistö oli merkitykseltään vähäisiä. (Emt., 54.)

Itseäni harmitti eniten se, että lähdeanalyysikin oli riittämätön tiedon alkuperän ja sen kulkemien reittien selvittämiseksi. Kuten Rautio ja Suhonen (1981, 13) huomauttavat, tutkijoiden tavoitteena on useimmiten käyttää mahdollisimman alkuperäisiä lähteitä riippumatta siitä, mistä he tietonsa tosiasiallisesti saavat. Tällöin merkittävätkin teokset tai muut tiedonlähteet jäävät piiloon, jos ne eivät edusta tutkimuksen kannalta uskottavia tai hyvältä näyttäviä lähteitä. Rautio ja Suhonen (ema., 13) mainitsevat esimerkkeinä muun muassa oppikirjat, sanakirjat ja muita kuin tieteellisiä artikkeleita julkaisevat lehdet. Näitä lähteitä ei lähdeluettelosta löydä, vaikka ne vaikuttaisivat merkittäväällä tavalla tutkijan ajatteluun. Vaikka itse arvioisin, että sekä verkkotietosanakirja Wikipedia että Risto Kuneliuksen kirjoittama tiedotusopin pääsykoekirja *Viestinnän vallassa* ovat toimineet monen graduntekijän teoreettisina innoittajina, tätä väitettä on mahdotonta todistaa ainakaan lähdeanalyysin perusteella.

Päätin myös jättää lähdekirjallisuuden sisällön tarkemman tarkastelun tutkimuksen ulkopuolelle. En lähtenyt arvioimaan esimerkiksi sitä, minkä tutkimusalan piiriin tietty lähde teos saattaa kuulua. Koska pro gradu -tutkielmien aiheet ovat moninaisia ja koska tarvittavat lähde teokset vaihtelevat merkittävästi aiheen perusteella, lähde teosten sisältöjen määrällinen tutkimus ei olisi ollut tarkoituksenmukaista.

Osa lähdeanalyysin haasteista ei liity suoraan lähteiden hyödyntämiseen vaan enemmänkin laajempaan tieteellisen kommunikaation problematiikkaan, jota lähteet heijastavat. Esimerkkinä voi mainita englannin kielen merkityksen tieteen kielenä: lähdeaineistossa voi hyvin olla artikkeli, jonka kirjoittaja on vaikkapa hollantilainen, ruotsalainen tai italialainen, mutta joka silti on julkaissut teoksensa englanniksi vaikkapa amerikkalaisessa tieteellisessä aikakauslehdessä .

Toteuttamani tutkimuksen kaltaisessa lähdeanalyysissä tutkijan oma kansallinen identiteetti ja tämän kansallisen identiteetin mahdollisesti teokselle antama ominaispanos ei tule ollenkaan esille – siinä tekstin kieleksi koodataan englantia. Rautio ja Suhonen (1981, 13) kirjoittavat viittausanalyysin arvostavan kohteitaan ”tieteen parlamentin voimasuhteiden mukaisesti”, ja sama huomio pätee tietyllä tasolla myös lähdeanalyysiin.

Raution ja Suhosen (1981, 12) mukaan ”viittausanalyysieihin, jotka perustuvat pelkästään lähdeluetteloiden erittelyyn, on syytä suhtautua jossakin määrin varovasti”. Toisin kuin vaikkapa puhtaasti informaatiotutkimuksen piiriin sijoittuvassa tutkielmassa, olen omassa tutkielmassani hyväksynyt rajatun lähdeanalyysin tutkimusmenetelmäksi ilman sen suurempia tunnontuskia. Kun olen nyt selittänyt, mihin kaikkeen menetelmäni ei pysty vastaamaan ja mitkä ovat sen suurimmat heikkoudet, haluan vielä korostaa, miksi koin menetelmästä olevan kaikesta huolimatta hyötyä tiedotusopin pro gradu -tutkielmia tarkasteltaessa.

Kuten pro gradu -tutkielmia käsittelevässä luvussa jo mainitsin, graduilla on monia (joskus keskenään ristiriitaisia) tavoitteita, joista yksi on lukeneisuuden osoittaminen. Siksi voinee olettaa, että gradujen lähdeluettelot osoittavat jollain tavalla lukeneisuutta, vaikka yksittäiset lähteet eivät olisikaan gradun sisällölle keskeisiä. Lähteen merkitseminen lähdeluetteloon kertoo, että graduntekijä on tutustunut siihen tai, Raution ja Suhosen (1981, 14) sanoin, ”ainakin pitänyt kädessään sen verran, että on voinut merkitä muistiin tarvittavat bibliografiset tiedot”. Lähdeviitteet kytkevät niiden käyttäjät jonkinlaiseen tieteelliseen verkostoon, jossa informaatiota siirtyy eteenpäin (ema., 14).

Määrällisen lähdeanalyysin käytön tarkoituksena tässä tutkimuksessa on siis tukea gradutiivistelmien sisällönanalyysiä osoittamalla yleisempiä trendejä siitä, millaiseen tieteelliseen kirjallisuuden ajalliseen ja kielelliseen kontekstiin gradututkimus sijoittuu. Tämän tarkoituksen saavuttamiseen lähdeanalyysin rajoittuneempi muoto soveltuu mielestäni kiitettävästi. Vaikka Rautio ja Suhonen (1987, 13) suhtautuvat lähdeluetteloiden analyysiin varauksella, he kuitenkin toteavat, että analyysiä voi kehittää hedelmällisemmiksi yhdistämällä siihen sisällöllisiä suhteita eritteleviä laadullisia analyysiejä. Omassa tutkimuksessani informaatiotieteellinen osuus onkin vain kolikon yksi puoli, jonka kääntöpuolella on gradutiivistelmien laadullinen sisällönanalyysi.

5.2.2. Rajatun analyysin käyttö ja käytännön toteutus

Rajatumpien tietojen hankkiminen asemoi oman lähdeanalyysini lähemmäs kirjastojen saavutettavuusarviointoja, sillä myös niissä tarkastellaan ensisijaisesti iän, julkaisutyyppin ja julkaisumaan tyyppisiä ominaisuuksia tarkemman lähteiden käytön analyysin asemesta. Kirjastot hyödyntävät lähteiden määrällistä tutkimusta kokoelmatyössään (Kärki ja Kortelainen 1996, 57). Selvittämällä tutkijoiden käyttämiä lähteitä informaattikot pystyvät arvioimaan, kuinka hyvin kirjastot vastaavat käyttäjiensä tarpeisiin. Esimerkiksi Tampereen yliopistossa tehty bibliometriset gradut ja muut tutkimukset käsittelevät usein kirjastojen kokoelmien soveltuvuutta ja lähteiden saavutettavuutta tutkijoille ja opiskelijoille (esim. Iivonen ym. 2009). Samantyyppisiä tutkimuksia ja opinnäytteitä on tehty myös muissa suomalaisissa korkeakouluissa (esim. Eeli & Lahtinen 2009).

Tutustuttuani kirjastojen lähdeanalyttisiin tutkimuksiin saatoinkin huomata, että rajatumpia ominaisuuksia tarkasteltaessa myös aineiston rajaamista voi miettiä kriittisesti.

Saavutettavuustutkimuksissa ja -selvityksissä käytettyjen lähdeluetteloiden määrä vaihteli villisti neljästä 48 lähdeluetteloon – yhdessä, joskin esimerkinomaisessa selvityksessä, oli tarkasteltu vain yhden väitöskirjan lähdeluettelo²⁸. Noudatin lopulta Nygrenin ym. (2008) kuvaamaa tapaa, jossa ensin koodasin mielestäni suhteellisen edustavan otoksen lähdeluetteloita (omassa tapauksessani yhdeksän gradun lähdeluettelot), analysoin tulokset, koodasin vielä yhden lähdeluettelon ja vertasin sitten tuloksia aikaisempaan. Tulosten ero oli kaikissa kategorioissa alle kolme prosenttiyksikköä, usein alle prosenttiyksikön, joten tulkitsin aineiston kylläntyneen ja kymmenen lähdeluettelon otoksen riittävän edustamaan kaikkia lähdeluetteloita (liite 1). Koodattavat lähdeluettelot valitsin numeroimalla aineiston gradut ja antamalla tämän jälkeen satunnaissnumerogeneraattorin²⁹ valita otoksen sattumanvaraisesti.

Rajasin aineistoani vielä lähdeluetteloiden sisäisesti: Vaikka en arvioinutkaan lähteiden käyttöä niiden tekstikontekstien perusteella, pyrin silti rajaamaan aineistostani pois sellaiset lähteet, joiden ei voinut katsoa antavan graduntekijälle jonkinlaista tieteellistä tietoa. Tavallisesti graduntekijä oli luokitellut lähteensä jo itse niin, että tieteellisiksi kutsumani, useimmiten julkaistut lähteet olivat eri otsikon alla kuin esimerkiksi havaintomateriaalina käytetyt lähteet, joita myös yleensä oli vain muutamia. Esimerkiksi sanomalehtiartikkelit tai julkisen sanan neuvoston päätökset rajautuivat pois aineistostani, kun taas tieteellisten aikakauslehtien artikkelit (olivat ne sitten sähköisesti saatavilla tai eivät) ja opinnäytteet sisältyivät siihen luontevasti. Luonnollisesti jätin koodaamatta myös

28 Kyseessä oleva selvitys oli kirjastoharjoittelija Reeta Voutilaisen tekemä analyysi kielitieteellisen väitöskirjan lähteistä. Saatavissa: <http://www.uta.fi/kirjasto/bulletiini/arkisto/2007/2007-3-3.html> (Noudettu 07.01.2016.)

29 Käytin satunnaissnumerogeneraattoria, joka löytyy osoitteesta <http://www.random.org>.

Aineisto-alaotsikon alla olevan materiaalin. Noudatin tässäkin jaottelussa omaa harkintaani ja varovaisuutta: jos en voinut olla tarpeeksi varma siitä, oliko tietty lähde luettelossa, koska sitä oli hyödynnetty tieteellisessä tarkoituksessa, vai oliko se luettelosta jostakin muusta syystä, sisällytin sen analyysiini.³⁰

Koodasin yhteensä 10 gradua ja sain aineistoksi yhteensä 476 lähdeviitettä. Näistä lähdeviitteistä keräsin perustiedot: lähteen julkaisuvuoden (ja mahdollisuuksien mukaan myös sen alkuperäisen julkaisuvuoden), lähteen julkaisutyyppin, lähteen kielen (ja mahdollisuuksien mukaan alkuperäiskielen) sekä lähteen julkaisumaan.

Tietojen koodaamista hankaloitti se, että käytännössä kaikkien tarkastelemieni gradujen lähdemerkinnät olivat tavalla tai toisella puutteelliset. Suurin osa puutteista oli bibliografisten tietojen järjestyksessä, ja saatoinkin tavallisesti päätellä melko vaivatta oikeat tiedot. Osa puutteista oli kuitenkin minulle keskeisemmässä aineiston osassa. Käännettyjen teosten suomentajien tai julkaisujen alkuperäisten ilmestymisvuosien merkitseminen vaihteli sekä graduntekijöiden kesken että yksittäisissä lähdeluetteloissa. Epäjohdonmukaisuus vaikutti kielteisesti tietojen luotettavuuteen, ja välillä epäilin suurestikin näkemieni lähdemerkintöjen paikkansapitävyyttä.

Kärjen ja Kortelaisen (1996, 35–36) mukaan lähdeluetteloiden bibliografisten tietojen koodaaminen ei olekaan niin suoraviivaista ja mekaanista, kuin tutkija voisi aluksi olettaa (tai toivoa). Kärki ja Kortelainen käyttävät esimerkkinä Aristoteleen *Runousoppia*, joka on ehkä luettelossa merkitty julkaistuksi Helsingissä vuonna 1977, mutta joka on ”alunperin kaikkea muuta kuin 1970-luvun suomalaista kirjallisuutta.” (emt., 35). Itse törmäsin vastaaviin tilanteisiin, kun nimensä puolesta selvästi ulkomaalaiselta vaikuttava kirjoittaja olikin lähdeluettelon mukaan kirjoittanut suomeksi. Kärki ja Kortelainen (emt., 36) toteavat, että kiistanalaisissa tilanteissa yksinkertaisin ratkaisu on luokitella julkaisut yksinomaan sen tiedon mukaan, mitä on lähdeluettelossa. Koska kuitenkin ennakoin lähteiden jo muutenkin olevan enimmäkseen uudehkoa ja suomen- tai englanninkielisiä, olisi vanhempien ja muista kielistä käännettyjen teosten piiloutuminen käännöstensä taakse entisestään tasapäistänyt joukkoa. Siksi päädyin lopulta jonkinlaiseen kompromissiratkaisuun: koodasin kaikista teoksista viimeisimmän ilmestymisvuoden ja -kielen, siis teoksen sen version, joka lähteen merkitsijällä oli. Lisäksi merkitsin mahdollisuuksien mukaan aikaisemmat vuodet ja kielet erillisiin sarakkeisiin. Jos graduntekijä oli itse maininnut jotain käännöksestä tai aiemmasta painoksesta, toistin tiedot sellaisenaan. Muuten yritin kaikissa epäilyttävissä tilanteissa ottaa itse selvää aiemmista mahdollisista versioista. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että teoksen tekijän

30 Näiden ”ylimääräisten” lähteiden määrä vaihteli huomattavasti. Oletan vaihtelun johtuneen myös siitä, että graduntekijöitä saatetaan ohjata liittämään havaintomateriaalina käytetyt lähteet suoraan leipätekstin yhteyteen esimerkiksi alaviitteinä ja jättämään ne kokonaan pois lähdeluettelosta.

nimen kuulostaessa vähääkään erikoisemmalta suhteessa julkaisun kieleen, aloin internetin avulla selvittää, millä kielellä tekijä oli teoksensa kirjoittanut ja milloin sen mahdollinen alkukielinen vastine on ensimmäistä kertaa ilmestynyt. Menetelmäni ei tietenkään ollut täysin aukoton, mutta toivoakseni se paljasti lähteistä edes muutaman sävyn lisää.

Vakiintuneempien lähdemerkintätapojen ansiosta lähteen julkaisutyyppin selvittäminen oli useimmiten yksinkertaista. Valmiit kategoriani olivat graduntekijän näkökulmasta yleisimmät lähteet: monografia, artikkeli tieteellisessä aikakauslehdessä, artikkeli toimitetussa kirjassa, konferenssijulkaisu ja pro gradu -tutkielma. Luokittelin julkaisutyyppin lähdeluetteloiden bibliografisten tietojen mukaisesti selvittämättä erikseen, oliko esimerkiksi kirjassa julkaistu artikkeli julkaistu ensin jossakin lehdessä. Periaatteessa tällaisen tiedon tulisi löytyä myös lähdemerkinnästä, mutta en törmännyt mainintaan aikaisemmasta julkaisutyyppistä kertaakaan. Väitöskirjoiksi mainitut väitöskirjat merkitsin avoimeen luokkaan, mutta arvelen, että myös osa monografioista saattoi hyvin olla julkaistuja väitöskirjoja – sitäkään kun ei välttämättä lähdetietojen yhteydessä mainittu. Tuloksissani otan nämä poikkeukset huomioon.

Luokittelin lähteet alustavasti myös maittain niiden kustantajan kotipaikan perusteella. Sain kuitenkin pian huomata, että yksittäisen alkuperämaan erottaminen on useimmista lähteistä hyvin vaikeaa tai suorastaan mahdotonta – esimerkiksi tieteellisen aikakauslehden kohdalla jo kysymys julkaisijasta saattoi olla haastava. Lähteen kotimaan määrittely osoittautui lopulta niin epäluotettavaksi ja epätarkoituksenmukaiseksi, että päätin jättää kategorian pois lopullisesta tarkastelusta. Oletan siis, että ylikansallisen tieteen ja kustannustoiminnan aikakaudella tutkimuksen alkuperää määrittää paremmin sen kieli kuin sen julkaisumaa. Pystyin kuitenkin erottamaan aineiston perusteella ne lähteet, joiden julkaisumaa oli Suomi, ja nämä havainnot sisällytin lopulta myös tuloksiini.

5.3. Tiivistelmäanalyysi

Gradututkielmien laadullisessa analyysissä käytin aineistona koko 58 gradun perusaineistoa, käytännössä näiden gradujen tiivistelmäsivuja. Jokaiselta viestinnän, median ja teatterin yksikössä valmistuneelta gradulta vaaditaan sivun tai kahden sivun tiivistelmä tutkielman sisällöstä. Koska gradutiivistelmän laatimiseen on tarkat ohjeet ja koska sen muoto ja sisältö on tarkkaan määritelty (Tiivistelmä- ja kansisivun malli, ei vuotta³¹), pystyin tiivistelmien avulla arvioimaan gradujen

31 Lähdeluettelossa esiintyvä linkki vie avoimesti verkosta saatavaan versioon mallista. Olen itse käyttänyt tarkastelussani graduseminaarimme Moodle-alustalla ollutta ohjeistusta. Mallit ovat muuten identtiset, mutta avoimesti saatavassa versiossa graduntekijää ei ohjeisteta liittämään tiivistelmään avainsanoja.

sisältöä, ryhmittelemään niitä ja vertailemaan niitä toisiinsa ilman, että minun täytyi lukea kaikkia graduja kannesta kanteen. Päädyinkin lopulta tarkastelemaan graduja yksinomaan niiden tietojen pohjalta, mitä tutkielmien tiivistelmäsivut tarjosivat.

5.3.1. Gradutiivistelmät aineistona

Vaikka tiivistelmäsivut erityisen formaalin viestinnän muotona kuvaavat gradujen sisältöä yhdenmukaisesti ja vaikuttavat siksi luotettavalta aineistolta, on hyvä muistaa, että tiivistelmäsivuihinkin liittyy omia ongelmiaan. Ensinnäkin tiivistelmät ovat aina opiskelijoiden itsensä kirjoittamia. Niitä ei ole kirjoittanut yksittäinen ulkopuolinen luokittelija, joka pystyisi yhdenmukaistamaan tiivistelmiä tiettyjen kriteereiden mukaisesti. Tämä tarkoittaa sitä, että kahdella opiskelijalla on saattanut olla hyvin samantyyppinen tutkimusote, mutta heidän ilmaisutapansa poikkeavat toisistaan siinä määrin, että tiivistelmien pohjalta tutkimukset vaikuttavat niin ikään poikkeavan toisistaan.

Erityisen ongelmallinen on ohjeistuksen kehoitus sisällyttää tiivistelmän loppuun ”tutkielman sisältöä keskeisimmin kuvaavat käsitteet ja avainsanat” (Tiivistelmä- ja kansisivun malli, ei vuotta). Graduntekijät eivät yleensä ole sisällönkuvauksen asiantuntijoita, eikä heitä esimerkiksi ohjeisteta etsimään avainsanoja tesaureista eli kontrolloiduista asiasanastoista. Avainsanojen valinta jätetään kokonaan graduntekijän oman harkinnan varaan. Esimerkiksi sukupuolinäkökulmaa voidaan tällöin kuvata kirjavasti, vaikkapa asiasanoilla ”nainen”, ”sukupuoli”, ”maskuliinisuus” tai ”feministinen mediatutkimus”. Lisäksi merkittävä osa graduntekijöistä oli jättänyt avainsanat kokonaan merkitsemättä. Päädyinkin lopulta jättämään avainsanat tarkasteluni ulkopuolelle.³²

Voi myös olla, että graduntekijä esittää tiivistelmässään tutkimusprosessinsa tai sen lopputuloksen siivommin kuin todellisen gradun sisältö antaisi aiheita. Edellisessä luvussa mainitut Luostarisen ajatukset pätevyysretoriikasta, joka lakaisee tutkimuksen ristiriidat maton alle ja luo tutkimuksesta kuvaa sileänä kokonaisuutena (Luostarinen 1991b, 9–12), pätevät epäilemättä myös gradutiivistelmiin, joissa rosoille on vielä vähemmän tilaa myös konkreettisesti. Näin siis gradutiivistelmät saattavat näyttäytyä menestystarinoina, vaikka todellinen tutkimusprosessi olisi jotain ihan muuta.

Gradutiivistelmien heikkouksista huolimatta niiden tarkastelu antaa melko luotettavaa tietoa ainakin gradujen aiheista, tutkimuskohteista ja menetelmistä, sillä näitä kaikkia tietoja kysytään tiivistelmän ohjeistuksessa. Todennäköisintä mutkien vetäminen suoriksi on niissä kohdissa, joissa

³² Katso edellinen viite. Voi olettaa, että asiasanojen liittämättä jättäminen kertoo graduntekijöiden käyttäneen tiivistelmäohjeen toista versiota.

graduntekijän odotetaan avaavan keskeisiä tutkimustuloksia, näihin pohjautuvia päätelmiä sekä mahdollisia toimenpide-ehdotuksia. Graduntekijällä saattaa olla tässä yhteydessä esimerkiksi kiusaus liioitella tutkimuksensa tuottamia tuloksia ja päätelmiä, tai niiden merkitys saattaa vaikuttaa todellista suuremmalta jo tiivistelmän vaatiman muodon takia.

Edellä mainitut ominaisuudet ovat niitä, jotka ohjeistuksen mukaan pitäisi ”muun muassa” tiivistelmään sisällyttää. Listasta puuttuu kuitenkin tutkielman sijoittuminen muuhun tutkimukseen, sen teoriatausta tai siinä hyödynnettävä aiempi tutkimus. Teoreettisten lähteiden esittelyä vaaditaan vain graduilta, jotka ovat jo itsessään teoreettisia. Koska gradun teoriapohjan tai sen käsittelemän aikaisemman tutkimuksen esittelyä ei edellytetty, näiden tietojen tarkasteluun täytyy suhtautua varovaisemmin. Jos tiivistelmässä ei esimerkiksi mainita aiempaa tutkimusta, ei voi silti olettaa että sitä ei olisi ollut. Käydessäni tutkimukseni tuloksia läpi pyrin ottamaan tämän seikan huomioon ja tulkitsemaan teoriakonteksteja rivien väleistä.

5.3.2. Tiivistelmäanalyysi käytännössä

Käsittelin tiivistelmiä siis laadullisesti. Menetelmänäni oli sisältölähtöinen luokittelu ja tyypittely: Aloitin rakentamalla havaintomatriisin, johon keräsin avoimiin luokkiin tietoja tiivistelmistä. Perustin luokat tiivistelmäohjeissa edellytettyihin ominaisuuksiin, kuten tutkimuksen aiheeseen, sen menetelmiin, aineistoon ja tuloksiin. Lisäksi havainnoin johdonmukaisesti tiettyjä implisiittisiä sisältöjä, kuten tutkimuksen aikaulottuvuutta ja sen maantieteellistä sijoittumista. Tärkeimmäksi luokaksi muodostui lyhyt luonnehdinta graduaiheesta, jota hyödynsin myöhemmin tyypitellessäni graduja edelleen. (Ks.liite 2: Luokittelurunko.) Käytin havaintokaaviota ensisijaisesti työekonomisena apuvälineenä: sen avulla saatoin hahmottaa gradujen suuria linjoja nopeammin. Lähemmässä tarkastelussa ja epäselvissä tilanteissa palasin aina tiivistelmien kokoteksteihin.

Täyttäessäni havaintokaaviota nojasin ensisijaisesti graduntekijän omiin määrittelyihin, mutta varsinkin tyypittely- ja luokitteluvaiheessa keskeisemmälle sijalle nousi oma tulkintani tiivistelmissä ilmaistuista seikoista. Näin esimerkiksi saatoin luokitella tietyn gradun feministisen mediatutkimuksen piiriin kuuluvaksi riippumatta siitä, käyttikö graduntekijä itse termiä tai hahmottiko hän itse gradunsa osaksi tätä laajempaa tutkimusta. Myös niissä kohdissa, joissa tietoa ei lausuttu julki, kuten aika- ja paikkaulottuvuuteen liittyvissä kysymyksissä, nojasin omaan, koko gradutiivistelmästä hahmottamaani kokonaiskuvaan.

Yksittäisistä kohdista haastavimmaksi osoittautui empiirisen ja teoreettisen rajanveto. Koska yksi gradun tarkoituksista on osoittaa sen tekijän akateeminen hahmotuskyky ja lukeneisuus, aiemman

tutkimuksen käsitteleminen ja oman tutkimuksen asemoiminen suhteessa siihen muodostavat merkittävän osan jokaista gradua. Siten muilta osin esimerkiksi raporttia tai kartoitusta muistuttava tutkielma alkaa helposti vaikuttaa teoreettisemmalta kuin sen tulisi ollakaan.

Teoreettisuutta tarkastellessa huomasin olevani taipuvainen arvioimaan gradun herkemmin teoriaa ja empiriaa yhdistäväksi kuin puhtaan empiiriseksi. Osittain tämä saattoi johtua yhden graduntekijän toista graduntekijää kohtaan tuntemasta sympatiasta: graduseminaareissa ja -arvioinneissa teorian merkitystä usein korostetaan, ja halusin ehkä lukea gradutiivistelmiä armollisemmin kuin joku toinen olisi lukenut. Kun havaitsin omat painotukseni, aloin etsiä mahdollista viitekehystä empiiristen ja teoreettisten gradujen erottamiseksi. Tällaisen löysin aiemmin mainitsemastani *Viestintätutkimuksen nykytila Suomessa* -raportista (Herkman & Vähämaa 2007), jossa tutkimusjulkaisut luokiteltiin niin ikään teoreettisiksi, empiirisiksi tai teoriaa ja empiriaa yhdistäviksi. Sovelsin tätä kehystä luokitellessani omaa aineistoani.

Herkmanin ja Vähämaan (2007) raportti määrittelee teoriapainotteisiksi työt, joissa tutkimus suuntautuu ”pääasiassa käsiteanalyysiin ja teoretisointiin”. Empiirinen aineisto tai havainnot eivät ole poissuljettuja, mutta tutkimuksen päätavoitteena on rakentaa teoriaa. Empiirisesti painottunut tutkimus puolestaan nojaa määrälliseen tai laadulliseen aineistoon. Herkmanin ja Vähämaan mukaan ”oleellista empiirisessä painotuksessa on se, että tutkimus keskittyy aineiston kuvaamiseen ja ymmärtämiseen”. Teoriaa ja empiriaa yhdistävään kolmanteen kategoriaan kuuluvissa tutkimuksissa teorian ja empirian rooli on puolestaan tasavahva. Niiden aineisto on selkeän empiirinen, mutta työtä itsessään läpäisee teoretisoiva tutkimusote. (Emt., 63.)

Rajanveto toisen ja kolmannen kategorian välillä ei tuntunut itsestäni vieläkään aukottomalta, mutta Herkmaniin ja Vähämaahan nojaten pohjasin lopulta luokitteluni siihen, missä ja kuinka suuressa roolissa tutkimuksen aineisto tarkastelemissani graduissa oli. Jos aineiston poistaminen olisi vienyt tutkielmalta pohjan pois, arvioin gradun todennäköisesti olevan puhtaan empiirinen. Jos taas gradua olisi voinut työstää eteenpäin myös ilman sen aineistoa tai hyvin erityyppisellä aineistolla, arvioin sen yhdistävän empiriaa ja teoriaa. Lisäksi kiinnitin huomiota yksinkertaisesti siihen, kuinka paljon ja tarkasti graduntekijä tiivistelmässään kuvaili aineistoaan ja kuinka tarkasti hän toisaalta arvioi tutkimuksensa teoreettisia lähtökohtia tai päämääriä. Tiukemman kategorisoinnin lisäksi päädyin sisällyttämään mukaan avoimen luokan, jossa arvioin sanallisesti tutkimuksen teoreettisuuden astetta ja siinä käytettyjä menetelmiä. Käyttämällä teorian ja empirian suhteen tarkasteluun monia eri tapoja sain toivoakseni graduissa hyödynnetyistä menetelmistä sangen luotettavan, joskaan ei välttämättä kovin yksiselitteisen kokonaiskuvan.

6. Tulokset

Tässä luvussa esittelen tuloksia, joita bibliometrinen lähdeanalyysini ja gradutiivistelmien aineistolähtöinen teemoitteluni ja tyypittelyni nostivat esiin. Nivon tulosten esittelyssä yhteen määrällisen ja laadullisen tarkasteluni havainnot.

Yhden kuvan gradututkimuksessa vallitsevista trendeistä ja niiden suhteista toisiinsa saa gradujen määrällisellä tarkastelulla. Osa tuloksistani onkin melko suoraviivaista selvitystä erityyppisten gradujen määrästä aineistossa. Ensisijaisesti pyrin silti tarkastelemaan graduja laadullisesti ja avaamaan tällöin myös niissä hallitsevia teemoja, jotka eivät aina osuneet yksiin tiukan määrällisen analyysin kanssa. Lisäksi aineistolähtöinen teemoittelu ei läheskään aina muodostanut selvästi tunnistettavia ja toisensa pois sulkevia temaattisia luokkia tai kategorioita, vaan yksi gradu saattoi istua useampaan teemaan. Tällöin oli tarkoituksenmukaista kuvailla graduja ja niistä saatuja tuloksia sanallisesti. Välillä olenkin suosiolla jättänyt numerot pois tarkastelustani ja arvioinut määriä suhteellisilla ja siten väistämättä myös epämääräisemmillä termeillä, kuten ”muutama”, ”jotkin” ja ”osa”. Määrällistä tietoa pyrin havainnollistamaan myös taulukoilla silloin, kun se oli nähdäkseni tarkoituksenmukaista. Eri havainnollistamistavat rakentavat toivoakseni yhdessä kokonaiskäsitystä siitä, millaisia aiheita, aineistoja, tutkimustapoja ja muita piirteitä tiedotusopin graduilla oli vuonna 2014.

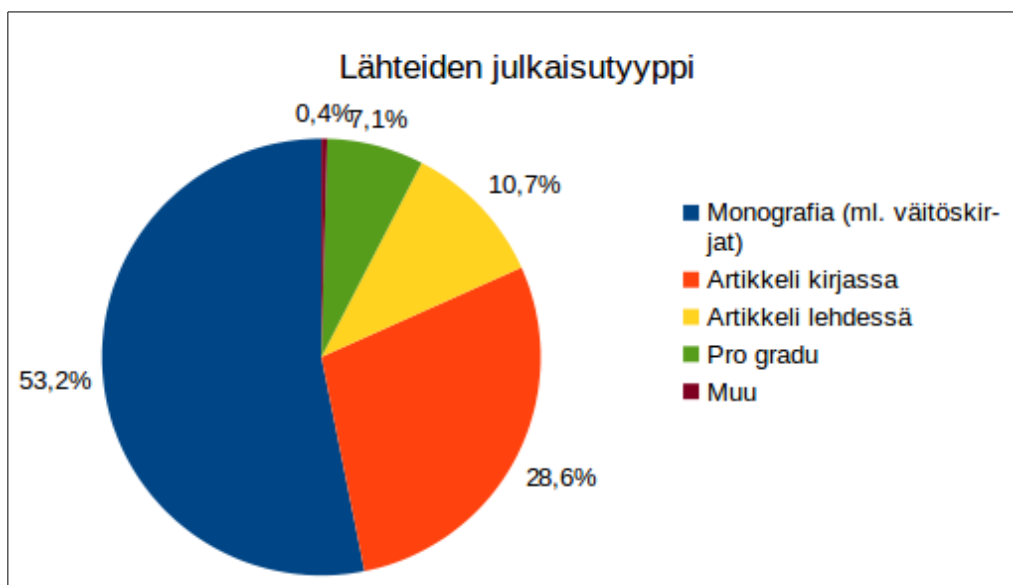
Aloitan tulosten esittelyn käymällä läpi lähdeanalyysin tulokset. Tämän jälkeen käsittelen tiivistelmien sisältöä. Aloitan tarkastelemalla gradujen aiheiden sijoittumista aikaan ja paikkaan. Sen jälkeen tarkastelen tutkielmien aiheita ja tutkimuskohteita, muun muassa sitä, mihin journalismin välineisiin ja osa-alueisiin juuri journalismia tutkineet gradut keskittyivät. Aiheista siirryn graduntekijöiden valitsemiin lähestymistapoihin ja menetelmiin sekä graduissa käytettyihin teorioihin. Luvun lopussa käyn vielä läpi tutkimusaineistostani nousevia tamperelaisen tiedotusopin gradututkimuksen tutkimuslinjoja.

6.1. Graduntekijöiden lähteet

Lähdeanalyysini kohdistui siis 58 gradun perusaineistosta valittuun kymmenen gradun otokseen. Näiden gradujen lähdeluetteloissa oli yhteensä 476 lähdettä. Otoksen gradujen kesken lähteiden määrä vaihteli 26 lähteestä 77 lähteeseen. Vaihtelu oli merkittävää, eikä sille ole välttämättä yksittäistä syytä. Lähteiden lukumäärään voivat vaikuttaa niin aihevalinta (tietyistä aiheista on

enemmän merkittävämpää lähdekirjallisuutta kuin toisista, ja joidenkin aiheiden lähdekirjallisuus saattaa sijoittua pitkälle aikavälille, jolloin lähteitä on enemmän), aiheen tarkastelutapa (vahvasti empiristinen lähestymistapa saattaa johtaa lähdekirjallisuuden vähäisyyteen, toisaalta empiirisessä työssä voi myös olla enemmän metodilähteitä) kuin tieteenalan tyylikonventiotkin. Koska otoksen gradut edustavat kaikki tiedotusoppia, yksi selitys lähteiden vaihtelevaan määrään saattaisi olla myös se, että graduntekijöillä ei ole yhdenmukaista käsitystä siitä, kuinka herkästi lähteisiin on viitattava ja kuinka paljon gradun tietoa oletetaan alan yhteiseksi tietovarannoksi, jota ei tarvitse merkitä enää yhden tai muutaman aiemman kirjoittajan suuhun.

Tiedotusopin graduntekijät saavat lähteensä enimmäkseen kansien välistä. Yli puolet, noin 53 prosenttia, lähteistä oli peräisin monografioista³³. Artikkelilähteitä oli kokonaismäärästä noin 39 prosenttia, mutta niistäkin lähes kolme neljännestä oli peräisin kirjoista. Noin seitsemän prosenttia lähteistä oli gradututkielmia, ja näiden lisäksi lähdeluetteloissa oli yksi lisensiaatintyö ja yksi konferenssijulkaisu.

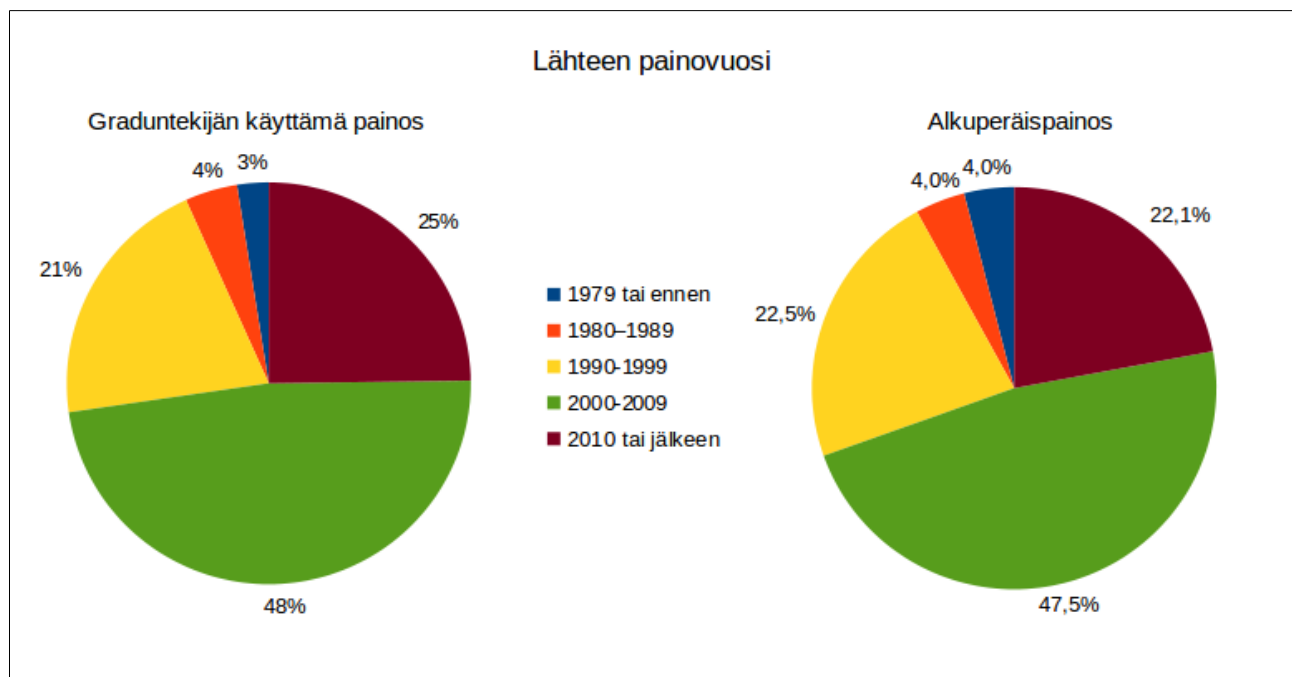

Kuva 1: Lähteet julkaisutyypeittäin

Monografioiden suuri määrä antaisi olettaa gradujen lähdekirjallisuuden olevan suhteessa iäkästä, sillä monografian tuotantoprosessi on lehtiartikkeliä hitaampi. Tiedotusopin graduntekijöiden käyttämien lähdeteosten keski-ikä on 11,5 vuotta, ja jos niitä tarkastelee alkuperäisen ilmestymisvuoden mukaan, 13 vuotta. Artikkelit eivät kuitenkaan ole juurikaan nuorempia: niiden keski-ikä on yhdeksän vuotta (alkuperäisen ilmestymisvuoden mukaan 10 vuotta). Aineiston vanhin artikkeli on vuodelta 1977, ja monografioista vanhin on vuodelta 1923. Vanhemmista lähteistä

³³ Väitöskirjat laskettiin tässä monografioiksi.

huolimatta merkittävä osuus lähteistä on tuoretta tutkimusta: joka viides lähde (22 %) on ollut gradun julkaisuvuonna alle viisi vuotta vanha.

Kuva 2: Lähteet painovuosittain

Kenties mielenkiintoisin lähdekirjallisuudesta tekemäni havainto koskee sen lähes yksinomaista keskittymistä suomen- ja englanninkielisiin julkaisuihin. Opiskelijoiden kielitaidon huomioon ottaen ei sinänsä ole yllättävää, että enemmistö kirjallisuudesta luetaan englanniksi tai suomeksi. Yllättävänä pidän sen sijaan sitä, kuinka vähän muunkielistä kirjallisuutta lähdeluetteloista ylimalkaan löytyy. Koko aineiston 476 lähteestä vain kolme lähdetä (0,6 %) oli luettu jollain muulla kielellä, kaksi ruotsiksi ja yksi saksaksi. Kun käänsin huomioni lähdeosteiden alkukieleihin, vieraskielisten teosten määrä nousi 11 teokseen eli 2,3 prosenttiin lähteiden kokonaismäärästä. Merkillepantavaa on, että kaikesta lähdekirjallisuudesta vain 4,2 prosenttia luettiin käännettynä. Englanninkielisiä lähteitä luettiin siis lähes pelkästään alkukielellä.

Gradujen lähteistä 97,7 prosenttia oli alkukieleltään joko suomen- tai englanninkielisiä. Alkukieleltään suomenkielisten lähdeosteiden osuus oli 60,5 prosenttia kokonaismäärästä, ja 65,8 prosenttia lähteistä oli julkaistu Suomessa. Tiedotusopin gradututkielmien lähdekirjallisuudesta kaksi kolmannesta on siis kotoperäistä tai vähintään suomalaisten kustantajien tai tutkijoiden mielestä kääntämisen arvoista, mikä tekee gradujen sisältämästä tutkimuksesta kulttuurisesti ajatellen suhteellisen sulkeutunutta.

Vieraskielisten (kun termiä käyttää kuvaamaan ei-suomenkielisen lisäksi myös ei-englanninkielistä) lähteiden pieni määrä voisi selittyä sillä, että otokseen osuneiden gradujen aiheet ja menetelmät

olisivat puhtaan suomalaisia. Näin ei kuitenkaan ole. Sattumanvaraisesti lähdeanalyysin kohteeksi valikoituneiden gradujen aiheista vain muutama tarkastelee puhtaasti suomalaisia tapauksia, ja näidenkin tapausten taustalla olevat ilmiöt ovat usein yleismaailmallisia. Esimerkiksi tamperelaista Mansetori-hanketta tutkiva gradu yhdistää hankkeen yleisempään kansalaisjournalismin teoriaan. Monet otoksen gradujen aiheista ovat sidoksissa Suomeen ensisijaisesti aineiston kautta, esimerkiksi teemahaastattelut on tehty suomalaisten toimittajien kanssa tai tarkasteltavat artikkelit on poimittu suomalaisista lehdistä, mutta tällöinkään ei ole nähdäkseni ilmiselviä syitä sille, miksi graduntekijä ei voisi käyttää lähdekirjallisuutta esimerkiksi Ruotsista tai vaikkapa Saksasta. Lisäksi joukossa on graduja, joiden aiheet liittyvät suoraan ulkomaihin – yksi aineiston graduista käsitteli kosovolaistoimittajia, ja silti sen lähteet olivat alkukieleltään englannin- tai suomenkielisiä.

Aiemmissa tutkimuksissa on arvioitu, että tutkijat hyödyntävät mielellään lähteitä, jotka ovat heille helposti saatavilla (Iivonen ym. 2009). Saatavuus onkin todennäköisesti myös yksi graduntekijöiden lähdeaineistonvalintaa eniten määrittävistä seikoista. Siitä huolimatta lähdekirjallisuuden kapeaa kielivalikoimaa ei voi jättää täysin huomiotta, ja palaankin aiheeseen vielä tutkielman viimeisessä luvussa, jossa pohdiskelen tutkimuksen tuloksia.

6.2. Gradujen aika- ja paikkaulottuvuus

Gradujen aikaulottuvuutta selvitin lähiluennalla ja teemoittelulla. Minua kiinnosti erityisesti se, minkä verran gradut katsovat menneisyyteen ja toisaalta se, minkä verran muuttuvassa mediamaisemassa kurkistellaan myös tulevaisuuteen. Kuinka moni graduntekijä hahmottaa tutkimuksensa edes sijoittuvan johonkin aikaan?

Tiivistelmien perusteella kävi ilmi, että suunnilleen puolessa graduista aikaulottuvuudella ei ollut juurikaan merkitystä. Tutkielmien aineisto oli tavallisesti kerätty 2010-luvulla, mikä viittasi siihen, että vuonna 2014 valmistuneiden gradujen tekijät selvittivät tutkimuksissaan nykyhetken tilannetta tätä yleensä kuitenkin eksplikoimatta. Tyypillisiä graduotsikoita olivat tällöin *Suomalainen lapsuus lehtivalokuvassa* -kaltaiset otsikot – tässä tapauksessa kysymys oli suomalaisesta lapsuudesta sellaisena, kuin se esiintyi 2010-luvulla kerätyssä aineistossa ja hetkellä, jona graduntekijä sitä tutki. Vajaassa 30 gradututkielmassa oli kuitenkin havaittavissa tiukempaa kiinnostumista aikaan. Näitä aikateemoja esittelen seuraavassa. Tässä yhteydessä on huomattava, että yksi gradu saattoi sijoittua luontevasti useaan eri temaattiseen ryhmään, joten gradujen lukumääriä tärkeämpiä ovat teemojen laadulliset arviot.

Havainnollisimpia esimerkkejä aikaan ankkuroiduista tutkimuksista olivat niin kutsutut *tapaustutkimukset*, joissa keskeisintä oli jonkin selkeästi hahmottuvan tapahtumasarjan tai muun ilmiön tarkastelu tietyn media-aineiston näkökulmasta. Käytännössä graduntekijät selvittivät, miten jotain tiettyä tapausta oli käsitelty lehdissä. Tällaisia tapaustutkimuksia oli aineistossa kuusi kappaletta. Graduntekijät tutkivat muun muassa Nokian vesikriisiä, Syyrian sodan ensimmäistä vuotta, Ilkka Kanervan tekstarikohua ja Lapuan patruunatehtaan onnettomuutta. Tapausta saatettiin käsitellä tietystä näkökulmasta, esimerkiksi Kanervan kohdalla esimerkkinä tabloidisaatiosta ja Lapuan patruunatehtaan onnettomuutta esimerkkinä surun esittämisestä. Tästä huolimatta tapaustutkimukset erottuivat aikakäsityksellään selkeästi muusta aineistosta.

Lapuan patruunatehtaan onnettomuuden mediakäsittelyä koskeva gradu on samalla esimerkki *historiankirjoituksesta*. Menneeseen katsovia tutkielmia oli tämä gradu mukaan lukien viisi kappaletta. Niissä aikajänne oli pitkä tai tapahtumat selkeästi historiallisia. Kahdessa seurattiin tietyn henkilön näkymistä mediassa – Aila Meriluodon esittämistä, Hannes Heikuran uraa – ja yhdessä tutkittiin medialainan historiaa. Viides kategorian gradu pohti kosovolaistoimittajien roolia ja merkitystä Balkanin konfliktin välittömissä jälkimainingeissa. Kauimmas katsoi Aila Meriluotoa tarkasteleva gradu, jonka aikajänne ulottui 1960-luvusta 2000-luvulle. Patruunatehtaan onnettomuusuutisointia tutkinut gradu haki aineistonsa aikalaismediasta vuodelta 1976, ja Heikuran uraa hahmottava gradu aloitti tarkastelunsa 1980-luvulta. Kosovon toimittajien historiankirjoitus ajoittui 1990-luvun lopusta 2000-luvun puolelle. Temaattisina kategorioina 'historiankirjoitukset' ja 'tapaustutkimukset' osittain limittyvät toisiinsa. Koko aineistoa tarkasteltaessa oli kuitenkin tavallisempaa, että graduntekijän aikahorisontti oli tiiviisti kiinni 2000-luvun tapahtumissa tai ilmiöissä, eikä aihetta käsitelty historiallisesta näkökulmasta.

Implisiittisesti nykypäivään sijoittuneiden gradujen ohella oli havaittavissa tutkimusta, johon sisältyi selvästi ajallisen merkityksen ulottuvuus, vaikka tätä ulottuvuutta ei aina lausuttu julki. Yhdistävä tekijä oli tällöin muutos tai kehitys. Ensinnäkin graduntekijät tutkivat *yhteiskunnan muuttumista*. Kehys tuoreista yhteiskunnallisista ilmiöistä tai muuttuvista arvoista tuli toistuvasti esiin esimerkiksi niissä graduissa, joissa tarkasteltiin uutisointia sukupuolinäkökulmasta. Yhdessä gradussa tutkittiin sitä, miten kirkon roolin muuttuminen 2000-luvulla näkyy paikallislehdissä, ja jo mainitussa Kosovo-aiheisessa gradussa pohdittiin myös yleisemmällä tasolla sitä, mikä on toimittajien rooli yhteiskunnan tasapainon järkkyyssä. Osa muutoksen noteeraavista graduista käsitteli puolestaan *viestinnän ja journalismin muuttumista*. Ensinnäkin tutkittiin, miten uudet välineet – käytännössä verkon ja sosiaalisen median tarjoamat mahdollisuudet – vaikuttavat journalistin työhön. Lisäksi tarkasteltiin verkon ja verkkokeskustelun merkitystä journalismin

muodolle ja sisällöille sekä sitä, mitä uudet mediamuodot tekevät käsityksille yleisöstä. Vime mainituista esimerkkinä toimikoon yhden graduntekijän esittämä kysymys ”Onko yleisöä olemassa - - kun ”kaikki” ovat sisällöntuottajia”. Viestinnän ja journalismin muutosta käsittelevissä graduissa oli myös havaittavissa eniten *tulevaisuusorientaatiota*. Graduntekijät esittivät kysymyksiä esimerkiksi paikallislehtien tulevaisuudesta. On kuitenkin todettava, että varsinkin jos tiivistelmäohjeissa mainitut ja usein varsin yleisluonteisiksi jäävät mahdolliset toimenpide-ehdotukset jättää huomiotta, vain muutaman gradun voi nähdä ulottavan aikahorisonttinsa tulevaisuuteen.

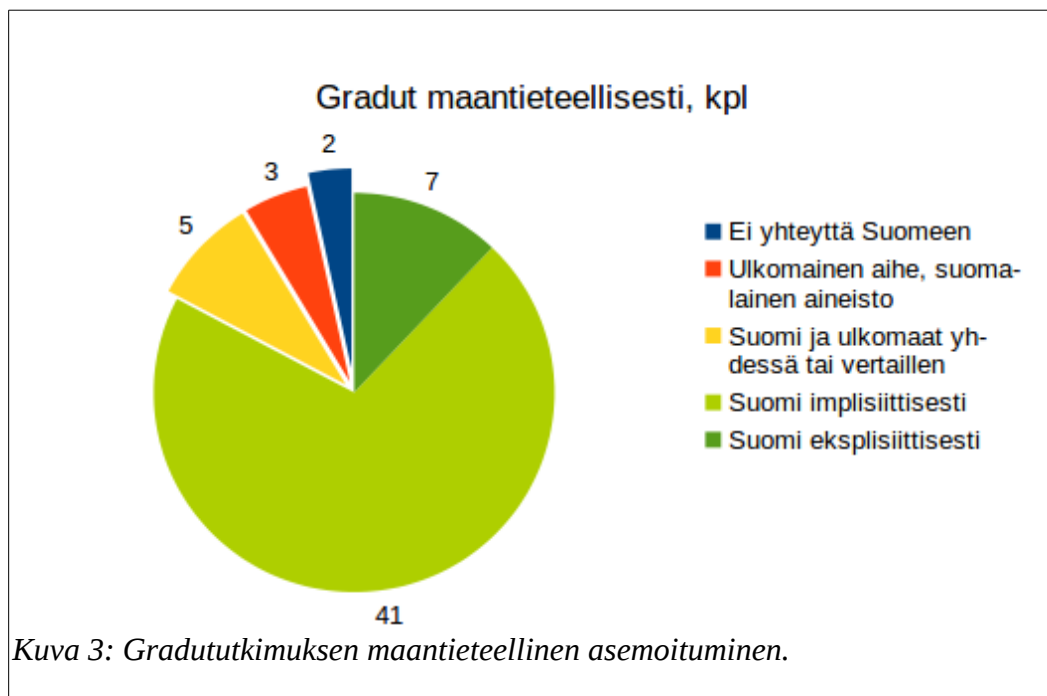
Tarkasteltaessa gradujen maantieteellistä orientaatiota on hyvä muistaa, että rajasin englanninkieliset tutkielmat pois aineistostani. Näitä graduja oli kuusi kappaletta, ja voisi ainakin olettaa, että niiden edustama tutkimus olisi suomenkielisiä graduja kansainvälisempää. Tässä tutkimuksessa tarkasteltujen suomenkielisten gradujen edustama tutkimus oli aiheiltaan leimallisen suomalaista. Kuten lähteiden kielipohjan yhteydessäkin, tulos ei ollut sinänsä yllättävä, mutta yllättävänä pidän sen ylivaltaa. Kotimaisuus oli nimittäin niin hallitsevaa, että poikkeuksen teki vain kaksi gradua. Ensimmäinen oli puhtaan teoreettinen. Sillä ei ollut tiivistelmän perusteella yhteyttä suomalaisskeskusteluun, ja erityisen aineiston puuttumisen takia myös aineistoyhteys Suomeen puuttui. Toinen gradu keskittyi kosovolaistoimittajien työhön, eikä sen aineisto ollut suomalaista. Sama gradu osui myös lähdeanalyysiin, jossa sen lähteet paljastuivat suomen- ja englanninkielisiksi. Lopuilla graduilla oli jonkinlainen side kotimaahan, vaikka useimmiten tämä side oli implisiittinen. Implisiittisyydellä tarkoitan sitä, että esimerkiksi gradun tutkimusaineisto oli Suomesta, mutta aihe ei ollut korostetun suomalainen. Graduntekijä saattoi tutkia esimerkiksi sukupuolen esittämistä tai paikallisyhteisön toimintaa. Toki hän tällöin tutki sukupuolen esittämistä suomalaisissa lehdissä tai paikallisyhteisöä Pirkanmaalla, mutta yhtä hyvin aineisto olisi voitu kerätä myös ulkomailta.

Seitsemässä gradussa kotimaisuus oli kuitenkin erityisen eksplisiittistä ja korostunutta. Niissä suomalaisuus nostettiin otsikkoon tai vähintään mainittiin monta kertaa tiivistelmässä. Myös tutkimuksen aineisto rajattiin julkilausutusti käsittelemään vain kotimaisia aiheita, kuten vaikkapa gradussa, jossa tutkittiin Aamulehden Suomeen sijoittuvia rikosuutisia. Pelkkien tiivistelmien perusteella rajaa implisiittisen ja eksplisiittisen kotimaisuuden välille on tietenkin vaikea vetää: olivatko Suomen otsikkoonsa nostaneet tai sen tiivistelmissä maininneet graduntekijät vain tajunneet mainita suomalaisuuden siinä missä implisiittisesti suomalaisia aiheita käsittelevät graduntekijät olivat sen unohtaneet? Vaikka yksittäisten gradujen kohdalla valinta oli vaikea, ryhmät erottuivat lopulta selkeästi toisistaan. Osa graduista esimerkiksi käsitteli tiettyjä ilmiöitä sen

perusteella, miten ne esiintyvät juuri Suomessa. Graduntekijät tutkivat muun muassa suomalaisia twitter-parodioita, suomalaista urheilujournalismia ja suomalaista lapsuutta. Yhdessä gradussa pohdittiin, miten suomalainen sananvapauskäsitys eroaa amerikkalaisesta sananvapauskäsituksesta.

Myös maantieteellisesti ulkomaille orientoitunut gradututkimus säilytti yhteytensä Suomeen, aiemmin mainittua puhtaasti kosovolaista esimerkkiä lukuun ottamatta. Tällaisia graduja oli yhdeksän kappaletta. Viisi gradua käsitteli Suomea ja ulkomaata tavalla tai toisella vertaillen. Tutkittiin populistista euroskeptismiä perussuomalaisesta näkökulmasta, Suomea ja suomalaisia ruotsalaisissa lehdissä, vertailtiin Suomen ja Ruotsin yleisradioyhtiöitä, etnisen huumorin stereotypioita suomalaisessa ja uusiseelantilaisessa komediasarjassa ja julkista keskustelua Occupy Wall Street -liikkeessä ja Tampereen torikokousliikkeessä.

Lopulta kolme gradua käsitteli yksittäistä ulkomaista aluetta – Syyriaa, Latinalaista Amerikkaa, Egyptiä – mutta näitä käsiteltiin suomalaisen aineiston pohjalta. Käytännössä jokaisessa gradussa tarkasteltiin vain Helsingin Sanomien uutisointia, siis sitä, miten Helsingin Sanomat uutisoi näiden Suomen ulkopuolisten alueiden tapahtumat. Lisäksi yksi gradu käsitteli naisten kuvaamista olympialaisissa Helsingin Sanomien urheilusivujen perusteella, mutta tällöinkin huomio oli tiivistelmän perusteella ensisijaisesti Helsingin Sanomien uutisoinnissa ja sukupuolella, ei urheilijoiden kansallisuudessa tai olympialaisten kansainvälisessä luonteessa.

Suomen sisällä suurin osa tutkimuksesta keskittyi kansallisiin aiheisiin. Aineistona käytettiin useimmiten laajoilla alueilla luettavia lehtiä tai kansallisia tv-kanavia. Yksittäisissä graduissa saatettiin kiinnittää huomiota esimerkiksi Pohjanmaahan tai saamelaisalueisiin, mutta nämä olivat poikkeuksia. Joskus maantieteelliseen orientaatioon vaikutti myös aihevalinta, esimerkiksi silloin kun graduntekijä tarkasteli turkulaispoliitikko Ilkka Kanervaa ja käytti osana aineistoaan Turun Sanomia. Pirkanmaan rooli korostui jonkin verran, mikä ei yllätä, kun on kyse Pirkanmaalla sijaitsevassa yliopistossa tehtävästä tutkimuksesta. Pirkanmaalaiskohteita olivat muun muassa tamperelaiset Mansetori ja Torikokous sekä pirkanmaalaisten paikallislehtien tulevaisuus ja kansalaisjournalismi Kangasalan pikkukylissä. Moni graduntekijä keräsi aineistonsa tamperelaisesta Aamulehdestä, mutta useimmiten näidenkin gradujen sisällöt liittyivät kansallisiin aiheisiin eikä tamperelaisuus korostunut.

6.3. Tutkimusaiheet: journalismin tutkimus vallitsevaa

Tässä alaluvussa tarkastelen aineiston gradututkielmien aiheita ja tutkimuskohteita. Aloitin aineistolähtöisen tarkastelun teemoittelemalla aineistoa ensin laajempiin kokonaisuuksiin ja tarkastelemalla sen jälkeen trendejä kokonaisuuksien sisällä. Etukäteinen tuntumani oli, että yksi merkittävä tutkimuskohde olisi journalismi muiden aiheiden jäädessä vähemmälle. Karkeassa luokittelussa havaitsinkin pian, että gradututkielmista valtaosa keskittyi journalismin tutkimukseen. Vain viidellä aineistoni gradulla ei ollut yhteyttä journalismiin. Huomattakoon kuitenkin, että käsitin journalismin tässä yhteydessä varsin laajasti. Esimerkkinä olkoon kolme gradua, jotka keskittyivät yleisöihin ja yhteisöihin siinä määrin, että yhteys journalismiin jäi pintapuoliseksi. Silti näissäkin graduissa yleisö käsitettiin pitkälti juuri journalismin yleisönä ja myös yhteisöt hahmotettiin suhteessa journalismiin. Tällä perusteella arvioin kyseiset tutkielmat lopulta journalismin tutkimuksen piiriin kuuluviksi.

Viidestä ei-journalismiaiheisesta gradusta kolme tarkasteli mediakulttuurin piiriin kuuluvia ilmiöitä. Näissä kolmessa tutkittiin twitter-parodian lajityyppiä, tv-sarjan genrepiirteitä ja sitä, miten komediasarja käsittelee vähemmistöstereotypioita. Yksi gradu tuntui istuvan paremmin teatteritutkimuksen alle, sillä se käsitteli julkisissa tiloissa tehtyjä teatteriesityksiä. Viimeinen selkeästi ei-journalismiaiheinen gradu tarkasteli ulkomaalaisten jalkapallojoukkueiden suomalaisfaneja ja näiden identiteettiä, mikä liittyy työn viestintätutkimukselliseen fanitutkimukseen.

Aineiston 58 gradusta 53 gradua käsitteli siis journalismia. Nämä gradut teemoittelin niiden aiheen mukaan kahdella eri tavalla. Ensinnäkin halusin selvittää, mitkä välineet kiinnostivat graduntekijöitä eniten. Toiseksi suuntasin huomioni siihen, millaisia journalismin osa-alueita gradut tutkivat.

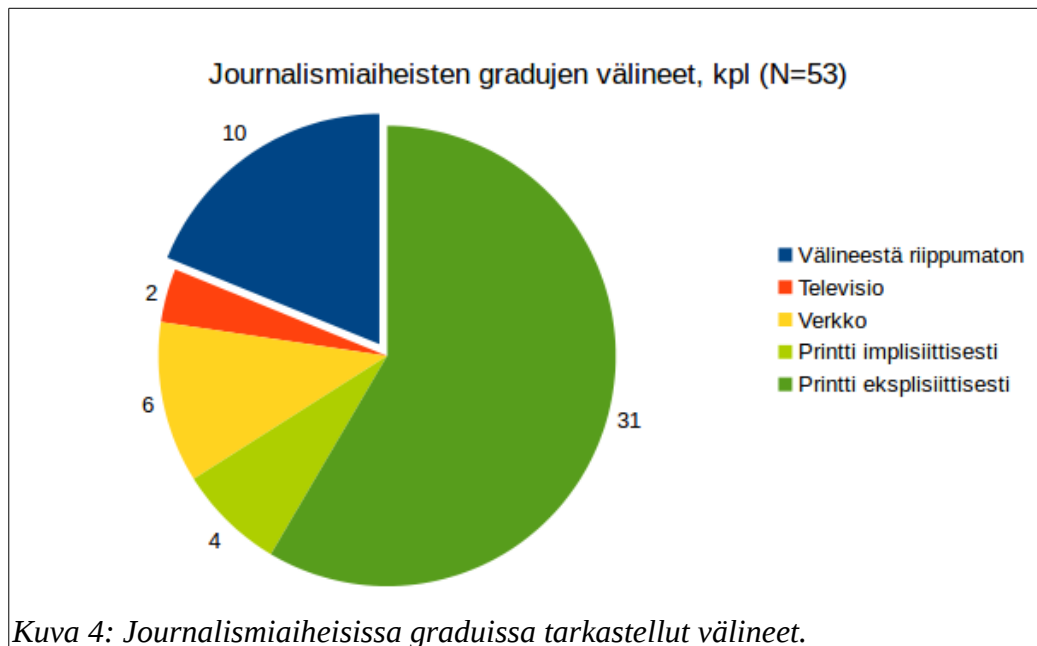
6.3.1. Välineet

Tarkastellessani aineistoni graduja niissä esiintyvien välineiden kannalta lähestyin tiivistelmiä siitä näkökulmasta, mitä ne kertovat graduntekijän tavoitteista ja kyseisen tutkimuksen kohteista. Olin jo analyysiprosessin aikaisemmassa vaiheessa tarkastellut gradujen käyttämiä aineistoja, joten pyrin pitämään aineistokysymykset erillään välinekysymyksistä. Osassa tämä oli yksinkertaista: graduntekijä oli käyttänyt aineistonaan teemahaastatteluja, mutta tarkastelun kohteena oli ollut naistenlehdissä tehtävä journalismi. Vaikeampaa rajanveto oli silloin, kun tarkastelun kohde oli esimerkiksi jonkin ihmisryhmän esittäminen, ja aineisto oli valittu vaikkapa sanomalehdestä. Voiko tällöin sanoa, että graduntekijä on halunnut tarkastella nimenomaisesti sanomalehteä välineenä, vai olisiko totuudenmukaisempaa todeta, että välineellä ei ollut tekijälle väliä? Päädyin luokittelemaan gradun välineorientaation edellisen vaihtoehdon mukaan. Päätin, että vaikka välinekysymys ei mahdollisesti ollut graduntekijää eniten motivoiva tai hänen tutkimustaan eniten ohjaava seikka, tekijä oli silti tehnyt aktiivisen valinnan keräämällä aineistonsa juuri tietystä välineestä. Tämä näkyi myös gradujen otsikoissa, joissa mainittiin käytännössä aina myös se väline, jota graduntekijän tarkastelu koski.

Havaitsin, että useimmat gradut keskittyivät viestintään jossain tietyssä välineessä. Kymmenen gradua 53 journalismiaihteisesta gradusta oli tiivistelmiensä perusteella riippumattomia välineestä. Näissä tarkasteltiin esimerkiksi journalismin ihanteita, tekijöitä tai yleisöjä yleisemmällä tasolla, tai kahdessa tapauksessa yleisradioyhtiötä kokonaisuutena. Kun gradussa toteutettu tutkimus kiinnittyi selvästi välineeseen, kyse oli useimmiten printistä (35 tutkielmaa). Kahdessa journalismiaihteisessä gradussa tarkasteltiin televisiota, kuudessa verkkojulkaisuja, joista neljä oli sidoksissa tiettyihin printtilehtiin ja kaksi niistä irrallisia.

Yhteensä 35 gradua siis kiinnittyi painettuun lehtijournalismiin joko implisiittisesti tai eksplisiittisesti. Implisiittiseksi kuvaan graduja, jotka käsittelivät lehtikuvaa, lehtien visuaalista ilmettä tai kuvajournalistin työtä ja joiden aineistoa ei ollut hankittu lehdistä. Vaikka aiheet eivät sinänsä ole painotuotteisiin kahlehdittuja, graduntekijät vaikuttivat tiivistelmien perusteella oletettavan niiden automaattisesti liittyvän printtijournalismiin, jolloin oli perusteltua pitää graduja

printtijournalismin tutkimuksena. Näitä implisiittisesti lehtijournalismiin liittyviä graduja oli neljä kappaletta. Loppujen gradujen yhteydessä printtikytkentä kävi selväksi lähes aina lehden nimeä myöten, sillä niiden aineisto oli muutamia teemahaastattelugraduja lukuun ottamatta suoraan niiden tarkastelemasta välineestä. Huomattakoon kuitenkin, että graduissa saatettiin viitata useampaankin eri välineeseen, joten seuraavassa erittelyssä esittämieni lukujen summa on suurempi kuin printtigradujen lukumäärä.

Yleisin tarkasteltu printtijournalismin muoto oli sanomalehti. Graduista 18 keskittyi pelkästään sanomalehteen, minkä lisäksi kolme gradua käytti tarkastelussaan sekä sanomalehteä että aikakauslehteä. Muista lehdistä ammattilehtiä tutkittiin kahdessa gradussa (toisessa yhdessä sanomalehden kanssa), puoluelehteä yhdessä ja aikakauslehteä kymmenessä gradussa. Aikakauslehdistä suosituimpia olivat naistenlehdet, jotka olivat tutkimuskohteena seitsemässä gradussa. Näissä graduissa naistenlehdet olivat poikkeuksetta ainoa tarkasteltu väline, ja niitä myös kutsuttiin tiivistelmissä ensisijaisesti naistenlehdiksi – muutamassa tiivistelmässä tutkimuksen kohteena olleita naistenlehtiä ei edes nimetty erikseen. Yleisimpiä nimeltä mainittuja naistenlehtiä olivat Anna, Eeva ja MeNaiset. Naistenlehtien lisäksi yhdessä gradussa tutkittiin Taloussanomiam ainoana kohteena. Suomen Kuvalehti esiintyi kahdessa gradussa yhdessä muiden lehtien kanssa, Suur-Seura yhdessä, niin ikään osana suurempaa aineistoa.

Jaottelin sanomalehdet vielä edelleen alaluokkiin, ja havaitsin, että tyypillisin tutkimuskohde oli levikkialueeltaan laaja päivälehti, käytännössä Helsingin Sanomat tai Aamulehti. Vain yksi gradu

tutki kohteenaan paikallislehteä, tosin aiemmin mainituista verkkojulkaisuista kaksi käsitteli paikallislehtien verkkosivuja. Vielä pienempi edustus oli maakuntalehdillä. Printtigraduista vain yksi tutki maakuntalehteä – yhtenä kolmesta tarkastelemastaan lehdestä. Myös tässä tilanne oli vastaavanlainen kuin paikallislehtien kohdalla: verkkojulkaisuja tarkastelevista graduista yksi tarkasteli juuri maakuntalehden verkkojulkaisua. Vielä mainittakoon yksi printtigradu, jonka tutkimuskohteena olivat kaksi ruotsalaista sanomalehteä.

Välinevetoisen tutkimuksen jättiläiset olivat siis suomalaiset sanomalehdet Helsingin Sanomat ja Aamulehti, jotka olivat tutkimuskohteena yhteensä 16 gradussa, näistä 12:ssa ainoana tutkimuskohteena. Lähes puolet välinespesifistä tutkimuksesta ja neljännes koko vuoden 2014 tiedotusopin graduista tutki näiden kahden lehden sisältöjä. Onkin perusteltua tarkastella Aamulehteä ja Helsingin Sanomia tutkineita graduja vielä lähemmin. Nouseeko niiden tiivistelmistä esiin ilmeisiä syitä näiden kahden lehden suurelle suosiolle aineistona ja tutkimuskohteena?

Aamulehti oli kymmenen gradun tutkimuskohde. Koska seitsenpäiväinen Aamulehti ilmestyy Tampereella, on varsin luonnollista, että tamperelaiset tiedotusopin opiskelijat tutkivat sitä herkästi. Yksi Aamulehti-graduista oli erityisen paikallinen, sillä siinä tarkasteltiin Nokian vesikriisin uutisointia. Tuntuu luontevalta, että edustavan aineiston toivossa tutkimuskohteeksi on tällöin valittu lähin seitsenpäiväinen päivälehti, sillä paikallinen Nokian Uutiset ilmestyy vain 3 kertaa viikossa. Myös toisessa gradussa Aamulehteä tunnuttiin hyödynnettävän lehden merkitys edellä: siinä tarkasteltiin Aamulehden tekemiä medialainoja, eli sitä, kuinka usein ja millä tavoin Aamulehti on lainannut muista lehdistä. Kyseinen gradu oli tutkimusotteeltaan historisoiva, eli Aamulehden luonne lehtenä oli työssä merkityksellinen. Lopuissa neljässä gradussa Aamulehteä oli tarkasteltu jostain tietystä sisällöllisestä näkökulmasta esimerkiksi lehden lapsia esittäviä valokuvia analysoiden. Tällöin juuri Aamulehden valikoitumiselle tutkimuskohteeksi ei ollut ilmeistä syytä.

Helsingin Sanomat oli tutkimuskohteena niin ikään kymmenessä gradussa, näistä neljässä yhdessä jonkin toisen tai joidenkin toisten lehtien kanssa. Perustelua juuri Helsingin Sanomien valinnalle oli Aamulehteäkin hankalampi löytää – jos ei ota huomioon Helsingin Sanomien statusta Suomen laajalevikkisimpänä ja merkittävimpänä sanomalehtenä. Helsingin Sanomat -aiheisista graduista vain yhdessä syy Helsingin Sanomien valitsemiseen oli ilmeinen: valokuvaaja Hannes Heikuran uraa ja tyyliä tutkivassa gradussa ei voida olla tutkimatta samalla Heikuran työllistäneen sanomalehden sisältöä. Loppujen yhdeksän gradun aiheiden kytkentää Helsingin Sanomiin on tiivistelmien perusteella vaikeampi todistaa. Näissä kaikissa sanomalehteä on käytetty aineistona jonkin ilmiön, tapahtumasarjan tai muun aiheen tarkastelemisessa, oli aihe sitten transsukupuolisuus tai Syyrian sota. Helsingin Sanomille ominaisempia tai leimallisempia piirteitä, vaikkapa sen

palstoja, toimituskäytäntöjä tai poliittisia kantoja ei töissä ole tutkittu ainakaan julkilausutusti. Vaikuttaa siltä, että lehden on koettu olevan vakiintunut ja suhtellisen neutraaliksi oletettu päivittäisjournalismin alusta tai ”konventionaalinen uutismedia”, kuten yksi graduntekijä tiivistelmässään Helsingin Sanomia kuvailee.

Aamulehden ja Helsingin Sanomien osalta kysymys palautuu edellä mainitsemaani ongelmaan tutkimuskohteen ja aineiston suhteesta. Mieltävätkö graduntekijät tutkivansa Aamulehteä aineistona vai kohteena, ja miten käsitysten välillä oleva jännite vaikuttaa tutkimukseen tai ilmenee siinä? Palaan tähän kysymykseen työni pohdintaluvussa.

6.3.2. Journalismin osa-alueet

Myös graduissa tarkasteltuja journalismin osa-alueita erittelin sisältölähtöisesti teemoitellen. Hallitsevin tutkimuskohde olivat journalismin sisällöt. Yhteensä 29 gradua käsitteli journalistisia sisältöjä. Tyypillinen graduaihe oli se, miten jokin tietty teema esitetään tai miten jokin aihe näyttäytyy tietyn aineiston perusteella tai tietyssä journalistisessa aineistossa. Graduntekijät tutkivat transsukupuolisuutta Helsingin Sanomissa, Nokian vesikriisiä Aamulehdessä, Itä-Euroopan romaneja Ilta-Sanomissa ja Suomen Kuvalehdessä ja lapsuutta lehtikuvissa. He käsittelivät naistenlehtien mieskuvaa, maskuliinisuutta henkilökuvissa, lintujen inhimillistämistä ja turvapaikanhakijoiden sukupuolisuuden esittämistä. Lisäksi käsiteltiin mediasisältöjä ja niiden esitystapoja yleisemmin. Yhdeksässä gradussa sisältöä tutkittiin ainakin osittain sukupuolen näkökulmasta, muuten aiheet vaihtelivat.

Sisällön jälkeen journalismiaiheisten tutkielmien suosituin aihe oli journalistinen työ, jota käsitteli 10 graduntekijää. Näissä graduissa journalismia tarkasteltiin sen tekijöiden näkökulmasta. Suuri osa graduista sisälsi toimittajien itsereflektiota esimerkiksi heidän työtään koskevista arvoista tai vaatimuksista, ja teemahaastattelut olivat suosittu aineiston tuottamisen tapa. Graduntekijät kyselivät ympäristöjournalisteilta ympäristöjournalismin erikoisalueista, politiikan toimittajilta sosiaalisen median käytöstä ja nuorilta valokuvaajilta ammatti-identiteetin kehittymisestä. Lisäksi graduissa käsiteltiin journalistisen työn prosesseja, esimerkiksi kuvareportaasin syntymistä, tai journalismiin sen tekijöiden omasta mielestä liittyviä arvohierarkioita, esimerkiksi naistenlehtityön arvostusta.

Kolme gradua käsitteli journalismia yleisemmällä tasolla tarkastellen sen arvoja, ihanteita ja aatteita. Näissä pohdittiin sananvapautta, läpinäkyvyyttä ja median tehtäviä konfliktista toipuvassa yhteiskunnassa. Omanlaistaan arvokeskustelua edustivat myös kaksi kansalaisjournalismiin

perustuvaa gradua. Yleisö- ja käyttäjäaiheisia graduja oli aineistossa kuusi kappaletta. Näissä tutkittiin keskustelua, yhteisöllisyyttä ja yleisöyttä sekä yksilö- että yhteisötasolla. Yhdessä gradussa tutkittiin ammattikoulussa opiskelevien poikien mediasuhdetta, ja useassa gradussa pohdiskeltiin sitä, miten verkon rooli vaikuttaa yleisön rooliin. Tämän kategorian graduissa muutoksen tai kehityksen ajatus oli esillä useammin kuin muissa graduissa.

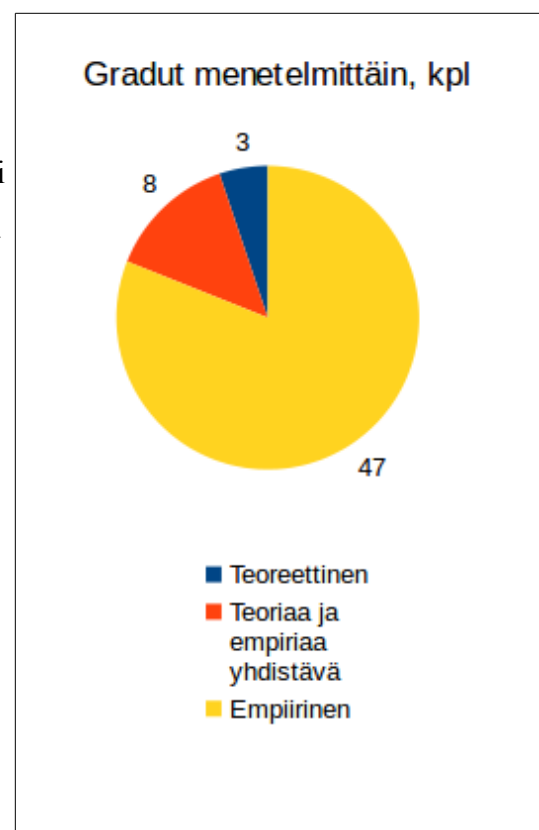
Lopulta kolme gradua käsitteli viestintäympäristöä, laajempia viestintäorganisaatioita ja viestintäpolitiikkaa. Yleisradion roolia ja merkitystä tarkasteltiin kahdessa gradussa, yhdessä pohdittiin sitä, miten verkko vaikuttaa paikallislehtien tulevaisuuteen.

6.4. Lähestymistavat ja menetelmät

Herkmanin ja Vähämaan (2007, 63) luokittelumallilla arvioituna tamperelaiset gradut osoittautuivat tutkimusotteeltaan korostuneen empiirisiksi. Aineiston 58 gradusta puhtaasti teoreettisia oli vain kolme, eli noin viisi prosenttia. Teoriaa ja empiriaa yhdisteli kahdeksan gradua (noin 14 %) ja puhtaasti empiirisiksi oli tulkittavissa 47 gradua, eli noin 81 prosenttia graduista. Empiirisyys on viestintätutkimuksen piirissä tavallista, mutta empiiristen gradujen määrä tiedotusopin tutkielmissa vuonna 2014 oli suhteessa niin suuri, että palaan tähän tulokseen vielä pohdintaluvussa.

Kuten jo mainitsin, aineistossani kolme gradua oli siinä määrin teoreettisia, ettei niillä voinut tulkita olevan aineistoa ainakaan merkityksessä, jossa sanaa käytetään empiirisen tutkimuksen yhteydessä. Loput gradut jakautuivat kahteen ryhmään sen mukaan, miten ne hankkivat aineistonsa: joko ne käyttivät valmiita media-aineistoja tai tuottivat aineistonsa jollain muulla menetelmällä.

Yleisintä oli, että graduntekijät käyttivät aineistonaan valmiita mediatekstejä, joiden lähteet ja keräystavat he toki päättivät itse. Yhteensä 38 gradua hyödynsi valmiita aineistoja. Näistä neljässä valmiin aineiston käyttäminen yhdistyi johonkin muuhun aineiston tuottamismenetelmään, esimerkiksi teemahaastatteluun.

Kuva 5: Graduissa käytetyt menetelmät

Yleisin aineisto oli lehtiteksti tai muu lehdestä hankittu sisältö: graduista 18:ssa aineisto oli lehtitekstejä, neljän gradun aineisto kattoi sekä lehtitekstin että lehden kuvat, ja viisi gradua käsitteli yksinomaan kuvaa tai yleisemmin visuaalista ilmettä. Laskin aineiston lehtitekstiksi sen perusteella, miten graduntekijä itse asiaa kuvaili enkä sen mukaan, mistä aineisto oli noudettu – osa graduntekijöistä oli hankkinut aineistonsa verkosta, sanomalehtien sähköisistä juttuarkistoista tai näiden näköisversioista.

Verkkojulkaisut ja sähköinen media olivat yhtä suosittuja aineistoja, molempia hyödynnettiin neljässä gradussa. Kahden gradun aineisto oli verkkokeskustelua ja kaksi gradua sai aineistonsa muista verkkojulkaisuista, toinen paikallislehtien verkkosivuista ja toinen urheilusivuista, joista osa oli sanomalehtien ja osa harrastajien verkkosivuja. Sähköinen media tarkoitti käytännössä televisiota: kahden gradun aineisto tuli televisiosarjasta, yhden tv-uutisista ja yhden ajankohtaisohjelmasta. Ajankohtaisohjelman tapauksessa tarkastelun kohteena oli sen ”akustinen diskurssi” eli musiikki ja muu äänimaisema. Radio-ohjelmia tai muuta ääntä ei käytetty aineistona kertaakaan.

Silloin kun aineistona ei ollut valmis media- tai muu teksti, graduntekijät tuottivat aineistonsa itse.

Kuudessatoista gradussa käytettiin aineiston tuottamisen menetelmänä teemahaastattelua.

Tiivistelmien perusteella kymmenen gradua tuotti kaiken tarvitsemansa aineiston yksinomaan teemahaastatteluilla. Menetelmää hyödynnettiin erityisesti toimittajia ja journalistista työtä tutkittaessa, mutta sitä käytettiin myös muun muassa yleisö- ja käyttäjätutkimuksissa.

Teemahaastattelun lisäksi aineistoa tuotettiin myös kyselylomakkeilla ja ryhmäkeskusteluilla. Yksi graduntekijä kuvasi menetelmänsä etnografiseksi, toinen autoetnografiseksi. Aineistoa tuotettaessa oli hyvin tavallista, että graduntekijä yhdisteli eri menetelmiä hyödyntäen esimerkiksi sekä kyselylomakkeita että teemahaastatteluja. Kahdessa gradussa tekijä yhdisti teemahaastatteluihin verkostanalyysin piirteitä, esimerkiksi pyytämällä haastateltavaa piirtämään kuvan omista suhdeverkostoistaan.

Jos aineiston tuottamisen ja keräämisen periaatteet olikin usein kerrottu tyhjentävästi tiivistelmässä, samaa ei voi sanoa aineiston käsittelytavoista tai tutkimusmenetelmistä. Erityisesti itse tuotetun aineiston käsittelytapaa ei tavallisesti ollut avattu, tosin muutamissa graduissa aineistoa todettiin käsiteltävän aineistolähtöisesti, tyypittelevästi tai teemoittelevasti. Yleisintä oli kuitenkin, että esimerkiksi termi teemahaastattelu riitti kertomaan gradun metodista. Mediatekstejä käyttäneet graduntekijät kertoivat kuitenkin enemmän aineiston analyysimenetelmistään, tosin niidenkin yhteydessä merkinnät ja niiden yksityiskohtaisuus vaihtelivat huomattavasti. Vaihtelun takia

gradu- ja menetelmistä ei voi tiivistelmien perusteella saada luotettavaa määrällistä tietoa. Kuvaankin seuraavassa graduissa käytettyjä menetelmiä teemoittelevasti.

Valmiita tekstejä käsitelleissä graduissa aineistoa tarkasteltiin lähes aina laadullisesti. Vain kahdessa graduissa menetelmänä mainittiin yksinomaan määrällinen erittely tai analyysi. Sen sijaan oli melko tavallista, että graduntekijä kertoi käyttäneensä sekä määrällisiä että laadullisia menetelmiä joko käyttämällä määrällistä menetelmää koko aineistoon ja sen jälkeen laadullista menetelmää osaan aineistosta tai hyödyntämällä eri menetelmiä eri aineistoihin. Yksi esimerkki tällaisesta yhdistelmästä on tarkastella ensin määrällisesti lehtijuttuja kuvineen, mutta jättää kuvat pois laadulliseen menetelmään siirryttäessä. Tavallisesti määrällisiä ja laadullisia menetelmiä yhdisteltäessä menetelmien käyttö ei ollut tasaista, vaan graduntekijä usein totesi, että jompikumpi menetelmä oli suuremmassa osassa tai jompaakumpaa käytettiin toisen apuna.

Laadullisista menetelmistä esiin nousi erityisesti diskurssianalyysi, joka mainittiin joko sellaisenaan, ”kriittisenä diskurssianalyysinä” tai ”Fairclough'n [sic] kriittisenä diskurssianalyysinä” yhteensä kymmenessä tiivistelmässä. Sen lisäksi selkeästi nimettyjä menetelmiä olivat muun muassa juonirakennanalyysi ja dramaturginen analyysi, kehysanalyysi, narratiivinen analyysi, metafora-analyysi ja representaatioanalyysi. Näin nimettyjä menetelmiä oli tavallisesti vain yksi tai korkeintaan muutama. Loppuja graduja kuvattiin useimmiten yksinkertaisesti laadullisiksi sisällönanalyyseiksi tai -erittelyiksi. Muutama graduntekijä oli lisäksi täsmentänyt erikseen sisällönanalyysin olevan teoria- tai aineistolähtöistä, mutta koska tiivistelmien merkinnät ovat kirjavia, ei näidenkään mainintojen lukumäärästä voi tehdä yleistettäviä päätelmiä.

6.5. Teoriapohja ja poikkitieteellisyys

Koska viestinnän, median ja teatterin yksikkö ei edellytä pro gradu -tutkielman tiivistelmäohjeissa, että tekijän tulisi kertoa, mihin teoriataustaan tutkielma nojaa, teoriataustan selvittäminen tiivistelmien perusteella ei ollut aivan yksinkertaista. Osassa tiivistelmistä teoriataustaa oli toki kuvailtu ääneen, tosin kuvausten täsmällisyys vaihteli. Graduntekijä saattoi nimetä joitakin ajattelijoita tai teoriakehyksiä hyvinkin tarkasti, toinen taas saattoi vain mainita, että tutkimuksessa on ”hyödynnetty erilaisia teorioita toiseudesta, sukupuolesta ja vallasta” tai että ”teoreettisena viitekehyksenä on sosiaalinen konstruktionismi”.

Kuten tuloksistani seuraavassa käy ilmi, luin teoriavaikutteita usein rivien väleistä. Pyrin muun muassa hyödyntämään keskeisiä tutkimuskäsitteitä silloin kun sellaisia oli mainittu, tai tunnistamaan jonkin metodin taustalla vaikuttavia teorioita. Lähestymistapani on kiistatta

ongelmallinen jo siksi, että se saattaa sisällyttää graduihin enemmän teoriapainotusta kuin ehkä olisi aiheellista: mistä esimerkiksi tiedän, kuinka tietoisesti graduntekijä on diskurssianalyysin valitessaan omaksunut myös sen taustalla olevat teoriat? Tarkempiin ja luotettavampiin tuloksiin olisi mahdollista päästä ensisijaisesti tutkimalla gradujen kokotekstejä. Tässä luvussa tarkastelenkin gradujen taustateorioita varovaisesti ja teen enemmän omia tulkintoja vasta hahmotellessani niitä laajempia tutkimussuuntauksia, joihin graduntekijät keskittyivät. Nämä tulokset esitän seuraavassa alaluvussa.

Vaikka teoriataustan erillistä esiintuomista ei opiskelijoilta siis vaadita, on silti mainitsemisen arvoista, että osasta gradutiivistelmiä puuttuivat kokonaan kaikki viittaukset teoriataustaan. Tiivistelmässä kerrottiin, mitä aihetta oli tutkittu ja miten tutkimus oli tehty, mutta tiivistelmän kirjoittaja ei sitonut tutkielmaa mihinkään aikaisempaan tutkimukseen tai teoriapohjaan. Kontekstin puuttumiseen ei vaikuttanut gradun aihe tai sen toteutustapa, vaan tällaisia kokonaan teoriattomia tiivistelmiä löytyi niistä riippumatta. Esimerkiksi metodia saatettiin kuvailla teoriaohjaavaksi sisällönerittelyksi, mutta ohjaavaa teoriaa ei kerrottu. Kysymys saattoi jälleen olla tiivistelmäohjeistuksen vaatimuksista, mutta niistä huolimatta voisi olettaa graduntekijän haluavan kontekstoida tutkimustaan jotenkin myös sen tiivistelmässä. Esimerkiksi edellisestä käykööt kolme gradua, jotka eivät täsmentäneet erityisiä teorioita, mutta kuvasivat rakentavansa tutkimustaan aikaisemman lehdistöhistorian pohjalle.

Edellä mainituista ongelmista huolimatta graduista löytyi tiivistelmien pohjalta myös tunnistettavia teoriapiirteitä. Vahvimmin esiin nousi sosiaalinen konstruktionismi, joka kummitteli erityisesti journalismin sisältöjä tarkastelevien gradujen taustalla, mikä onkin ymmärrettävää kun muistaa diskurssianalyysin suosion (menetelmänä 10 gradussa). Graduntekijä saattoi esimerkiksi mainita, että hänen tutkimuksessaan kieli nähdään vallankäytön välineenä. Representaation käsite mainittiin nimeltä muutamassa tiivistelmässä, mutta käsitteen taustalla olevia ajatuksia saattoi havaita useammin, jälleen rivien väleistä. Muutamassa gradussa mainittiin teoriataustana myös semiotiikka.

Osa graduista ankkuroitui tunnistettavasti viestintätutkimuksen teorioihin. Kolmessa gradussa teoriapohjaksi otettiin viestinnän demokratiakäsitykset sekä osallistavan journalismin teoria. Mainituista kolmesta gradusta yksi oli puhtaan teoreettinen mutta toiset kaksi sovelsivat teoriaa empiirisiin havaintoihin. Kaksi havainnoivaa tapaustutkimusta nojasi julkison käsitteeseen ja teoriaan. Yksi gradu käsitteli läpinäkyvyyden käsitettä ja haki teoriavaikutteita etenkin suomalaisesta objektiivisuutta kriittisesti käsitelleestä 1970–1990-lukujen teoriakeskustelusta. Portinvarijuuks ja agenda setting mainittiin yhden diskurssianalyysiä hyödyntävän tutkielman yhteydessä. Yhden journalistien toimintaa käsittelevän tutkielman pohjalla oli – epätavallisen

tarkasti ilmaistuna – ”Shoemakerin ja Reesen - - esittämä mediasosiologinen vaikutushierarkiamalli journalismin sisältöihin vaikuttavista tekijöistä”, kun taas toinen toimittajien työtä tarkasteleva graduntekijä pohjasi gradunsa ns. kaksien markkinoiden malliin.

Viestintätutkimukselle tutumpien teorioiden lisäksi jotkut graduntekijät kurkottivat toisaalle, tai ainakin paikallistivat käyttämänsä teorian toisille aloille. Määrällisesti nämä gradut olivat vähemmistössä verrattuna sekä viestintätutkimuksellisiin että ”teoriattomiin” graduihin, ja yleensä toisen alan teorioita hyödynnettiin yhdessä viestintätutkimuksellisten teorioiden kanssa. Eri alojen hyödyntäminen oli kuitenkin monipuolista. Sosiologisia teoriallejä käytettiin viidessä gradussa, joista yksi oli sisältötutkimus, kolme käsitteli toimittajan työtä ja yksi viestintä- ja ohjelmapolitiikkaa. Näistä esimerkkinä mainittakoon gradu, joka käsitteli journalistisia tuotantokäytäntöjä ”sosiologiasta tunnetun Anthony Giddensin rakenteistumisen teorian kautta”. Feministisen mediatutkimuksen kautta viestintätutkimukseen tulleet naistutkimuksen teorian tai postmodernit teorian mainittiin yhteensä neljässä tiivistelmässä, joista yhdessä mainittiin nimeltä Judith Butlerin teorian.

Sosiologian lisäksi näkyvästi suosittuja tieteenaloja olivat kirjallisuudentutkimus, politiikantutkimus ja teatterin- ja elokuvantutkimus. Graduntekijät tarkastelivat esimerkiksi genrepiirteitä kuten dokumentaarisuutta, pakinan tekstilajia tai etnistä huumoria. Musiikin käyttöä ajankohtaisohjelmissa tutkinut graduntekijä haki teoriapohjaa esimerkiksi venäläisten formalistien elokuvatutkimuksesta.

Ei myöskään ollut mahdotonta, että graduntekijä haki teoreettisia aineksia useammalta kuin kahdelta alalta. Esimerkkinä mainittakoon gradu, jossa tekijä toteaa teoretisoivansa julkisissa tiloissa tapahtuvia teatteritekoja käyttäen hyväkseen John Deweyn ajatuksia osallistuvasta kaupunkilaisuudesta, Pasi Mäenpään kaupunkisosiologiaa ja taiteen tutkimuksen teorioita taiteilijuudesta.

Kuvaustensa pohjalta graduntekijät osoittivat välillä jopa jonkinlaista tieteidenvälistä tai monitieteistä pioneerihenkeä: yksi kirjoittaja totesi, että hänen gradunsa ”yhdistää kuvatutkimuksen osaksi sosiologista lapsuudentutkimusta”, toisen tavoitteena oli ”transponoida alunperin elokuvatutkimukseen suunnattu auteur-teoria kuvajournalismin kentälle”. Monitieteisten gradujen kohdalla oli nähtävissä sävyeroa siinä, halusiko graduntekijä tarkastella esimerkiksi tiettyjä sisältöjä käyttäen apuna toisen alan teorioita, vai halusiko hän tuoda kokonaisen teoria-asetelman tai -kehityksen johonkin viestintätutkimuksen alle kuuluvaan keskusteluun.

6.6. Tamperelaisgradujen tutkimuslinjat

Kuten jo mainitsin, tämän luvun viimeisessä osiossa hahmottelen aineiston perusteella viestintätutkimuksen trendejä ja linjoja. Teemoiltaan alaluku liittyy osittain sekä tutkimusaiheita että teorialleja tarkastelevien alalukujen kanssa, mutta pidän silti perusteltuna hahmotella vielä erikseen pro graduista erottuvia tutkimustrendejä. Aineiston pohjalta ei ollut perusteltua tai tarkoituksenmukaista yrittää tunkea jokaista gradua johonkin lokeroon. Sen sijaan ryhmittelin aineistoa suhteessa kolmannessa luvussa kuvaamiini tutkimuslinjoihin, minkä lisäksi arvioin, nousiko aineistosta sellaisia tutkimussuuntia, joita en ollut huomannut aikaisemmin ajatella.

Feministinen mediatutkimus osoittautui kirjallisuuden perusteella vakiintuneeksi osaksi viestintätutkimusta, ja se oli esillä vahvasti myös graduaineistossa. Yhdeksässä gradussa oli havaittavissa selkeä sukupuolinäkökulma. Yhdessä näistä sukupuolisuutta tarkasteltiin ns. queer-tutkimuksen pohjalta, kun kohteena oli transsukupuolisuuden esittäminen. Feministisen mediatutkimus oli aineiston perusteella sukupuolen kannalta varsin tasapuolista: kahdessa gradussa kiinnitettiin huomiota naisen esittämiseen, yhdessä miehen esittämiseen ja loppuissa kuudessa tarkasteltiin tasa-arvoa tai sukupuolisuutta laajemmin. Kaksi graduista tarkasteli sukupuolta kytköksissä muuhun eriarvoistavaan rakenteeseen, tässä tapauksessa ikään ja asemaan maahanmuuttajana. Feministisestä tutkimuksesta vaikutteita saanut eriarvoisuuden esittämistä tarkasteleva tutkimus oli myös suosittua, sillä viisi gradua tutki maahanmuuttajiin, turvapaikanhakijoihin tai alkuperäiskansoihin liittyviä aiheita.

Narratologista tutkimusta edustivat selkeimmin kaksi gradua, joissa molemmissa tarkasteltiin tarinallisuuden näkökulmasta naistenlehtien terveysjuttuja: mielenterveyspotilaiden henkilökuvia ja syömishäiriöitä. Menetelmällisesti näihin graduihin oli yhdistetty myös diskurssianalyysiä sekä puhujarakenteen analyysiä. Muissa graduissa narratologian vaikutteita havaitsi etäisinä kaikuina: vesikriisiä tutkittiin syyllistämisen näkökulmasta diskurssianalyysin keinoin, mutta kriisin tarinallinen muoto tuntui vaikuttaneen tutkimukseen. Kahdessa gradussa analysoitiin tv-sisältöjen dramaturgiaa, minkä lisäksi tarinallisuus ja juoni ovat tiivistelmien perusteella toissijaisia tutkimuskohteita. Ensisijaiseksi tarkastelun kohteeksi nousivat tuotantokäytännöt.

Yleisötutkimus ja kansalaisjournalismi olivat aineistossa melko hyvin edustettuina. Kaksi gradua asemoitui vankasti kansalaisjournalismiin ja sen tutkimukseen. Toinen näistä graduista tarkasteli kansalaisjournalismin teoriaa tutkimustekstien pohjalta, toisessa taas graduntekijä toteutti kansalaisjournalistisen projektin ja tarkasteli sen onnistumista. Lisäksi kahdessa yleisötutkimuksen piiriin lukemassani gradussa pohdittiin vuorovaikutteisuutta journalistin ja yleisön välillä. Toisessa

näistä käsiteltiin erityisesti yleisön osallistamista, mikä yhdistää työn myös kansalaisjournalismiin. Edelliset kaksi mukaan lukien yleisötutkimusta laajasti käsitettynä edustavia graduja oli aineiston 58 gradusta kuusi kappaletta. Ne käsittelivät esimerkiksi ammattikoululaisten mediankäyttöä ja jalkapallofanien yhteisöjä yleisöinä. Yhteisön ja julkison käsitteet tuntuivat muutenkin olevan läheisiä graduntekijöille – esimerkiksi perinteistä vastaanottotutkimusta ei gradujen joukosta näyttänyt löytyvän.

Uusmediatutkimuksella oli aineiston perusteella yhteyksiä erityisesti yleisötutkimukseen – monia graduntekijöitä kiinnosti, miten uudet mediamuodot vaikuttavat yleisön rooliin. Yleisötutkimuksen piiriin sijoittuvista graduista kolme sijoittuikin samalla myös uusmediatutkimuksen alle: yhdessä tarkasteltiin verkkokeskustelun merkitystä maakuntalehden sisältöön ja yleisöön, toisessa tutkittiin urheilujournalismin vuorovaikutteisuutta, ja kolmannessa pohdittiin, miten yleisön käsitteen käy kaikkien muuttuessa sisällöntuottajiksi. Muuten verkko tuntui asettuvan tutkimuksessa ensisijaisesti uudeksi aineistolähteeksi tai välineeksi, eikä tutkimus ollut erityisen medium-keskeistä. Graduissa käsiteltiin esimerkiksi paikallislehtien verkkojulkaisuja, twitter-parodioita ja verkkokeskustelijoiden käsitystä sananvapaudesta.

Tuttujen suuntausten lisäksi aineistossa odotti myös yllättäjä. Kuten jo tutkimusaiheita tarkastelleessa alaluvussa kävi ilmi, journalismi oli aiheena useimmissa graduissa. Feministinen mediatutkimus, yleisötutkimus, kansalaisjournalismi, uusmediatutkimus ja narratologia ovat toki kaikki tutkimussuuntauksia, joita voi käyttää (ja joita usein käytetään) journalismin tutkimukseen, mutta näiden viiden suunnan lisäksi aineistosta erottuu selkeästi *journalistisen työn ja journalististen työprosessien tutkimus*. Jos tällainen tutkimussuunta tunnistettaisiin trendiksi ja jos olisin keskustelujen ja tutkimuskirjallisuuden pohjalta kokenut sen viiden jo mainitun tutkimussuunnan veroiseksi keskittymäksi omine teorioineen ja kysymyksenasetteluineen, olisin löytänyt aineistosta ainakin 12 gradua otsikon alle sopiviksi. Näin hahmoteltu musta hevonen, ”journalistisen työn ja työprosessien tutkimus”, olisi siis graduaineiston suosituin tutkimussuuntaus, selkeää valtavirtaa. Silti se on tuntunut unohtuneen viestintätutkimuskatsauksista ja graduseminaarikeskusteluista. Tätä, ja muita tuloksista nousseita huomioita, pohdin tarkemmin seuraavassa luvussa.

7. Pohdinta

Yksikön laatutyön tavoitteena on - - juurruttaa laatuajattelu ja laatutyö osaksi yksikön toimintaa.

– Viestinnän, median ja teatterin yksikön toimintakäsikirja³⁴

Totesin tutkielmani johdannossa haluavani tässä työssä selvittää, miltä viestintätutkimus ja tiedotusoppi näyttävät Tampereen yliopistossa tehtyjen pro gradu -tutkielmien perusteella. Rinnastuskohdaksi tälle tarkastelulle olen hahmotellut viestintätutkimuksen kenttää aiemman tutkimuksen pohjalta. Viestintätutkimusta on kuvattu hajanaiseksi, moninaiseksi, ekletistiseksi ja konformistiseksi. Asiasta kirjoittaneiden tutkijoiden sävy on vaihdellut innostuneesta pragmaattisen kautta syvän pessimistiseen.

Tässä luvussa osallistun saamieni tulosten pohjalta tutkimusalaan koskevaan keskusteluun. Ensinnäkin kokoon yhteen pro graduissa toistuvia piirteitä ja hahmotelen niiden pohjalta, millainen on tyypillinen tamperelainen tiedotusopin gradututkielma. Seuraavaksi pohdin, miltä tiedotusoppi ja sen tila näyttävät, jos niistä rohkenee tehdä gradujen pohjalta päätelmiä. Lopulta otan röyhkeästi ohjelmallisen askeleen ja kysyn, pitäisikö viestinnän, median ja teatterin yksikön jotenkin reagoida siihen, millaista gradututkimusta yksikössä tehdään, ja jos pitäisi, millaisia keinoja yksiköllä on käytettävissään. Toivon, että osin poleemiseenkin kannanottoon suhtaudutaan sillä ymmärryksellä ja armeliaisuudella, että sen kirjoittanut opiskelija väistämättä haluaa opintojensa loppuvaiheissa myös pohtia vähän omaa opintopolkuaan ja oman yksikkönsä roolia opiskelijoiden elämässä.

Luvun lopussa käänän kriittisen katseeni omaan tutkielmaani ja pohdin lisäksi, miten samasta aiheesta kiinnostuneet tutkijat voisivat tämän tutkielman pohjalta tai sen ohella jatkaa keskustelua.

7.1. Tiedotusopin gradujen ominaispiirteitä

Aineistoni pro gradujen aiheet, tutkimuskohteet, aineistot ja menetelmät sekä tutkielmien teoreettiset kytkennät todella oikeuttavat puheen tiedotusopin moninaisuudesta. Jos tiedotusopin vuoden 2014 pro gradu -tutkielmia katselee kokonaisuutena, niiden ei voi sanoa olevan samasta

³⁴ Viestinnän, median ja teatterin yksikön toimintakäsikirja. (Ei vuotta) Laadunhallinta ja kehittäminen. Saatavissa: <https://intrawww.uta.fi/laatuajarjestelma/toimintakasikirja/cmt/index.html> (Noudettu 18.3.2016.)

puusta veistettyjä. Samaan hengenvetoon on silti todettava, että kokonaisuuden sisältä erottuu selvästi havaittavia yhtenäisiä piirteitä riippumatta siitä, mitä ominaisuutta tarkastelee.

Ensinnäkin, jos tamperelainen tiedotusopin opiskelija pistäisi minut lyömään vetoa gradunsa menetelmistä, laittaisin mielelläni rahani likoon empiirisen, Helsingin Sanomien tai Aamulehden sisältöjä diskurssianalyysin keinoin tarkastelevan tutkielman puolesta. Missä Herkmanin ja Vähämaan (2007, 63–64) aineistossa kaksi kolmasosaa (66,7 %) viestintätutkimuksesta oli empiiristä, siinä tämän tutkielman aineiston kohdalla määrä oli peräti neljä viidesosaa (81,0 %). Näin merkittävää eroa selittää mahdollisten tulkintaerojen lisäksi muun muassa se, että Herkmanin ja Vähämaan aineistoon sisältyi muitakin tieteellisiä julkaisuja ja että Herkman ja Vähämaa tekivät omat tulkintansa julkaisujen otsikkojen perusteella. Joka tapauksessa empiirisen tutkimuksen osuus tamperelaisgraduissa on huomattava.

Kuten aiemmin mainitsin, Helsingin Sanomia tai Aamulehteä tarkasteltiin joka neljännessä tiedotusopin vuoden 2014 gradussa. Kun otetaan huomioon, kuinka monta sanomalehteä Suomessa (ja maailmassa) ilmestyy ja että sanomalehtien lisäksi graduntekijöillä on mahdollisuus tutkia lukemattomia muita välineitä ja media-aineistoja, kahden lehden osuus herättää hämmennystä ja nostaa esiin kysymyksiä. Hämmäntävää on sekin, että sähköisten välineiden ja verkko- ja mobiilimedian merkityksen jatkuvasti kasvaessa lähes kolmasosa (18 kpl) aineistoni graduista tarkastelee välineenään painettua sanomalehteä.

Välinevalinnoille on nähdäkseni ainakin yksi yksinkertainen selitys: graduntekijät eivät itse miellä tutkivansa välineitä, vaan he tutkivat ensisijaisesti sisältöjä. Kun tavoitteena on selvittää, miten naisia, maahanmuuttajia tai vaikkapa Syyrian sotaa hahmotetaan mediassa, ratkaisuna on etsiä jokin neutraaliksi koettu, ”tavallinen” väline, josta tutkimuksen aineisto on helposti kerättävissä. En tietenkään pysty sanomaan, kuinka tarkasti graduntekijät ovat valinnan itselleen perustelleet, mutta uskallan arvailla, että harva jaksaa problematisoida välineen roolia. Siitä huolimatta on merkille pantavaa, kuinka moni opiskelija päättää hakea aineistonsa juuri Helsingin Sanomista tai Aamulehdestä myös tilanteissa, joissa mikään ei tätä päätöstä erityisesti puolla. Kyseisillä lehdillä on toki merkittävä rooli suomalaisessa mediamaisemassa ja niitä ja niiden sisältöjä sopisi sinänsä tutkia tarkemminkin, mutta mielestäni aineistovalinnalle tarvitaan muutakin perusteita kuin lehden koko tai sen koettu tavanomaisuus.

Kuten aiemmissa selvityksissä on todettu (Herkman ja Vähämaa 2007, 74 – 76), valtaosa suomalaisen viestintätutkimuksen edustajista mieltää, että laadullinen tutkimusote hallitsee kotimaisen tutkimuksen kenttää. Laadullisten menetelmien hallitsevuus kävi ilmi myös

aineistossani, jossa määrällisiä menetelmiä käytettiin vain harvoin ja lähes aina vain laadullisten menetelmien yhteydessä. Laadullisista menetelmistä merkittävimmäksi nousi diskurssianalyysi, jota hyödynnettiin metodina kymmenessä tutkimuksessa. Diskurssianalyysi on noussut kulttuurisen ja kielellisen käänteen myötä merkittävään asemaan, mutta sen suosio on aiheuttanut myös vastareaktioita. Kivikuru ja Nordenstreng (2008, 305) pitävät diskurssianalyysin yleistymistä yhtenä osoituksena siitä, että opiskelijat juoksevat muodin mukana. Toisaalta jotkut tutkijat ovat huomauttaneet, että Faircloughin versiota diskurssianalyysistä on käytetty opinnäytteissä jo parikymmentä vuotta ja että sille olisi tarjolla tuoreempiakin vaihtoehtoja (Kuortti ym. 2008, 31).

En halua tässä yhteydessä kyseenalaistaa diskurssianalyysin hyödyllisyyttä viestintätutkimuksen menetelmänä. Merkilläpantavaa silti on, että lähes viidesosa tarkastelemistani tiedotusopin gradututkielmista käytti juuri diskurssianalyysiä. Toki opiskelijat hyödynsivät myös muunlaisia – toteutustavaltaan työläitäkin – menetelmiä, kuten kansalaisjournalistisia projekteja ja autoetnografiaa. Voi vain pohtia, kantoivatko nämä muutamat graduntekijöiden omia projekteja ja niiden tuotantoprosesseja tarkastelleet työt mukanaan heijastuksia journalistisista tutkielmista, joiden tekeminen ei ole enää virallisesti mahdollista.

Tiedotusopin pro gradu -tutkielmien teoreettisten piirteiden tarkastelu osoittautui ongelmalliseksi luotettavien ja yhtenäisten kuvausten puuttuessa. Siitä huolimatta uskallan todeta, että kokonaisvaikutelma suurimmassa osassa graduista oli tältä osin varsin keveä. Monen tutkielman tiivistelmän perusteella gradun olisi saattanut olettaa pikemminkin ammattikorkeakoulun opinnäytetyöksi tai laajahkoksi kandidaatintutkielmaksi, jossa keskitytään tietystä tapauksesta tehtyihin empiirisiin huomioihin. Tutkimuksen kontekstointi jäi usein lapsipuolen asemaan mielenkiintoisen tapauksen ja tulosten viedessä päähuomion. Joissakin tapauksissa graduntekijät olivat valmiita etsimään teorianmuodostukseen vetoapua myös muilta tutkimusaloilta tai tieteenaloilta, mutta kokonaisuutena arvioiden tutkielmat eivät sisältäneet tieteidenvälisyyttä siinä määrin kuin viestintätutkimukselta joskus odotetaan.

Myös graduissa käytetyt lähteet kertovat tutkimusten suhteesta teoriaan ja niiden laajemmasta tutkimuksellisesta kontekstista, vaikka lähteitä käytetään toki muuhunkin tarkoitukseen kuin teoriapohjan hahmottamiseen. Lähes kolme neljäsosaa graduntekijöiden käyttämästä lähdekirjallisuudesta oli ilmestynyt vuoden 2000 jälkeen. Tuoreiden lähteiden käytön voi tulkita olevan merkki aikaansa seuraavasta alasta, jolla saavutetaan nopeasti paljon uutta tietoa. Toisaalta se voi olla merkki myös alasta, joka on kadottanut yhteyden omaan historiaansa. Nykylähteet ovat tunnusomaisia esimerkiksi teknisille aloille sekä lääketieteelle. Näillä aloilla vanha tieto menettää nopeasti merkityksensä, ja uudet tulokset kumoavat edeltävät. Sen sijaan humanistisilla ja

yhteiskunnallisilla aloilla vanhakin tutkimuskirjallisuus on usein tärkeää, sillä tieto rakentuu kerroksellisesti. (Kärki ja Kortelainen 1996, 28.) Viestintätutkimuksen edustajien näkemykset (ks. mm. Herkman ja Vähämaa 2007, 76–77) sekä graduntekijöiden aiheiden aikajänteet (merkittävä enemmistö aiheista ajoittui 2000-luvulle) antavat perusteet esittää, että tiedotusopin tapauksessa kyse on jonkinasteisesta historiattomuudesta. Se puolestaan kytkeytyy tässä yhteydessä havaintoon teoriattomuudesta: vakiintuneiden, vanhempien teorioiden puuttuminen lähdekirjallisuuden joukosta johtaa siihen, että graduntekijöillä ei ole teoriapohjaa, johon viitata.

Lähdeanalyysistä on syytä nostaa esiin myös lähteiden alkuperä. Tarkastelemieni tutkielmien käytännössä kaikki (97,7 prosenttia) lähdekirjallisuus oli suomen- tai englanninkielistä, pitkälti riippumatta tutkimuksen aiheesta tai aiheen maantieteellisestä sijoittumisesta. Kun havainto yhdistetään lähdepohjan tuoreuteen, tulos kertoo myös yleisempää tarinaa tieteellisen viestinnän kehityskuluista: englannista on entistä enemmän tullut tieteen kieli, ja englanninkielistä kirjallisuutta tuottivat muutkin kuin englanninkielisistä maista peräisin olevat tutkijat. On siis pikemminkin odotettavaa, että valtaosa tiedotusopin graduntekijöiden hyödyntämästä tutkimuskirjallisuudesta on suomen- tai englanninkielistä. Yllättävää sitä vastoin on, että muunkielisen kirjallisuuden määrä oli niin olematon.

Yksi huomionarvoinen seikka koskien graduntekijöiden käyttämää lähdekirjallisuutta on se, että siitä kaksi kolmasosaa (65,8 prosenttia) oli julkaistu Suomessa. Julkaisuista suurin osa oli alkujaankin suomenkielisiä, lisäksi joukossa on muutama käännösteos ja suomalaisen tutkijan englanniksi julkaisema mutta kuitenkin Suomessa kustannettu teos. Suomi oli alkukieli 60,5 prosentissa teoksista. Kun huomioon otetaan myös graduaiheiden maantieteellinen sijoittuminen, syntyy kuva tutkimuksen vahvasta painottumisesta kotimaahan. Graduista vain kahdella ei ollut yhteyttä Suomeen, ja loput gradut tarkastelivat suomalaisia aineistoja, suomalaisten roolia ulkomaisessa aineistossa tai selkeästi kansallisia aiheita. Suomalaisen viestintätutkimuksen kansallinen orientaatio on piirre, jonka myös alan edustajat ovat panneet merkille (Herkman ja Vähämaa 2007, 75–76), joten tamperelaisten graduntekijöiden työtä ei voi tässäkään pitää poikkeustapauksena.

Tiedotusopin pro graduista löytyneiden suhteellisten yhtenäisten juonteiden lisäksi on hyödyllistä pohtia myös, mitä graduista ei löytynyt. Printtijournalismin tutkimuksen suuren määrän kääntöpuolena oli muissa välineissä tehtävää journalismia tarkastelevan tutkimuksen vähäisyys. Muutama gradu tarkasteli televisiota, mutta esimerkiksi radio puuttui gradututkimuksen aiheista kokonaan huolimatta siitä, että Tampereella opetetaan myös radiojournalismia. Uusmedioita ja verkkoa käsiteltiin vähemmän kuin olisi voinut odottaa, joskin esimerkiksi verkon sosiaalinen

media oli esillä muutamassa gradussa. On vaikeaa arvioida, millainen määrä uusmediatutkimusta olisi ollut tarpeeksi – parempi on ehkä sanoa, että oman kokemukseni perusteella uusmediasta puhutaan Tampereen yliopiston viestinnän, median ja teatterin yksikössä huomattavasti enemmän kuin mitä sitä tutkitaan.

Kuten olen tuonut esiin, suuri osa tarkastelemastani tiedotusopin gradututkimuksesta keskittyi journalismin sisältöihin tai yksittäisten toimittajien tekemään työhön. Mediamaiseman, mediapolitiikan tai mediatalouden kysymyksiin liittyviä aiheita ei juurikaan löytynyt, lukuun ottamatta kahta yleisradioyhtiötä tarkastellutta gradua. Esimerkiksi mediayritykset tai vaikkapa konvergenssi paljolti sivuutettiin graduaiheena, ja tiivistelmien perusteella yksikään gradu ei käsitellyt esimerkiksi toimittajien työolosuhteita, työmarkkinatilannetta tai muuta mediatalouden rakenteisiin liittyvää aihetta. Huomiota kiinnittää, että vaikka Tampereen yliopiston harjoitustoimituksessa taukohetkeään viettävät toimittajaopiskelijat päivittelevät jatkuvasti muun muassa lehtien levikkiongelmia ja toimittajien alati heikentyviä työllisyysnäkymiä, he eivät tunnu kiinnostuvan niistä gradututkimuksen aiheena.

Opiskelijoiden vakiopuheenaiheiden puuttumista tutkielma-aiheiden suosikkilistalta voisi pitää merkinä siitä, että tiedotusopin opiskelijoita ei erityisemmin kiinnosta toimitustyö ainakaan mitä sen tutkimukseen tulee. Näin ei ole. Kuten toin luvun 6 lopussa esiin, juuri journalistisen työn ja ammatin korostuneisuus graduaiheiden joukossa on yksi tutkimukseni mielenkiintoisimpia tuloksia. Graduntekijöitä kiinnostivat niin yksittäisten toimittajien työssään kohtaamat eettiset paineet, journalististen sisältöjen tuotantoprosessit, tavat, joilla journalistit hahmottavat omien erikoisalojensa prosesseja ja omaa rooliaan niissä kuin sekin, miten journalistin tai kuvajournalistin oma identiteetti tai asema alalla kehittyy. Tiivistelmiä lukiessa tuntui, että graduntekijät ovat todella pyrkineet tuottamaan hyödyllistä uutta tutkimustietoa journalistien ammattikunnalle ja ehkä myös itselleen mahdollisina tulevinä journalisteina.

Itselleni tiedotusopin opiskelijana journalismiprofession kiinnostavuus ei tullut varsinaisesti yllätyksenä – toimittajan ammatti on opiskelijoiden suosikkipuheenaihe jopa siinä määrin, että tutkimuksellisesti orientoituneemmat tai mihin tahansa muuhun kuin toimittajantyöhön tähtäävät opiskelijat saattavat tuntea olonsa joskus ulkopuolisiksi opiskelijoiden tapahtumissa ja keskusteluissa. Kuten jo johdannossa mainitsin, tiedotusopin opinnot profiloituvat usein toimittajakoulutukseksi. Yllättävää olikin tajuta, kuinka vähän juuri toimitustyön tutkimuksesta puhutaan ja kuinka vähän sitä opiskellaan, kun ottaa huomioon, kuinka vahvasti se näkyy tiedotusopin tutkielmissa. On kuin viestinnän, median ja teatterin yksikössä akateeminen viestintätutkimus ja käytännön toimittajantyö ovat puheista riippumatta tarkoituksellisen erillään

toisistaan, niin erillään, että toimittajan työtä ei – ainakaan opinnoissa – helposti tunnusteta omaksi tutkimuskohteekseen. Pohditaan kenties, mitä tutkimukselle merkitsee se, että tutkimuksen tekijät ovat usein itse koulutukseltaan journalisteja ja katsovat journalismin tuotteita journalistin silmin (esim. Torkkola 2008), mutta ei pohdita sitä, miten tutkimuskohteena voisi olla tuotteiden lisäksi myös journalistien tekemä työ. Lähimmäksi osuu kenties kansalaisjournalismi, jossa tutkija on mukana journalistisissa prosesseissa – mutta tässäkin yleisön ja lukijoiden rooli korostuu, eikä kunnianhimoiselle tutkimukselle koskien journalistin ammattia ja toimittajan työtä tunnu jäävän tilaa. Esimerkiksi toimittajien työtapoja tai tiedonhakumalleja, toimittajien keskinäisiä työnjakoja tai hierarkioita, toimitustyön prosessia tai toimittajien tekemiä valintoja ei ainakaan oman kokemukseni perusteella pohdita opintojen aikana niitä tieteellisesti jäsentäen. Ei ihme, että toimitustyöhön pureutuvat graduntekijät tuntuivat usein olevan teoreettisesti lähes tyhjän päällä.

Journalistisen työn tutkimukseen ovat havahtuneet muun muassa Ullamaija Kivikuru ja Kaarle Nordenstreng (2008, 298), jotka pohtivat, ”miksi viestinnän tutkimuksen kaksi perushaaraa – media ja organisaatio – eivät tunnu löytävän toisiaan”. Sangen kuvaavaa on, että tutkijoiden artikkeli ilmestyi organisaatioviestinnän kirjassa eikä erityisesti journalistiikkaa tai joukkoviestintää käsittelevässä teoksessa ja jäi niin todennäköisesti huomaamatta monelta journalistisesta työstä kiinnostuneelta tutkijanalulta. Kivikuru ja Nordenstreng tarkastelevat mediasosiologian tutkimusta, jonka kukoistuksen he sijoittavat erityisesti 1980-luvulle. Heidän mukaansa suomalainen aiheen tutkimus (ks. esim. [Kahma 1977], [Keränen 1984]) on jäänyt aiheetta marginaaliin. Samoin on käynyt esimerkiksi toimitusorganisaatioiden sulkeutuneisuutta tarkastelevan tutkimuksen, joskin kansalaisjournalismi on puuttunut tähänkin ongelmaan (ema., 304).

Kivikuru ja Nordenstreng (2008) tarkastelivat artikkelissaan lyhyesti myös viestintätutkimuksen piirissä tehtävää gradututkimusta. Heidän tuloksensa ovat yhteneviä omieni kanssa. Kivikuru ja Nordenstreng (ema., 306) toteavat muun muassa, että ”graduntekijöillä on ollut selkeä taju siitä, että erityisesti journalistien ammatti-identiteettiä ja toimitusten sisäisiä jännitteitä sopisi näina [sic] aikoina tutkia enemmän”, mutta että tutkimuksiin on varsin vähän tukea ohjaajien ja koulutuslaitosten suunnalta. Edes organisaatioviestinnän perusteoksia ei ole löydetty lähteiksi, ja ”opiskelijat ovat joutuneet keksimään pyörää uudelleen, koska eivät ole tunteneet riittävästi alan kirjallisuutta” (ema., 307). En pysty oman kartoitukseni perusteella arvioimaan tarkasti, kuinka suuri osa toimittajantyötä ja journalismiprofessiota käsittelevistä graduista olisi hyötynyt juuri Kivikurun ja Nordenstrengin mainitsemasta organisaatioviestinnästä. Selvää silti on, että ainakin omien opintojeni perusteella olisi varsin haastavaa ryhtyä tutkimaan toimittajantyötä, ja että

Kivikurun ja Nordenstrengin tarkastelemien tutkielmien tekijöiden lailla olisin todennäköisesti lähtenyt keksimään pyörää uudelleen.

7.2. Miltä tiedotusoppi näyttää gradujen pohjalta?

Kun nyt olen hahmotellut gradututkimukselle tyypillisiä piirteitä, on aika pohtia, millaisen kuvan ne antavat viestintätutkimuksen, tässä tapauksessa tiedotusopin tutkimusalasta. On ehkä kiistanalaista, voiko gradujen sisällöstä tai varsinkaan niiden laadusta ylipäänsä tehdä päätelmiä itse tutkimusalan voinnista. Kuten luvussa 4 toin esiin, pro gradu -tutkielmat ovat omanlaisensa tekstilaji, eikä niitä välttämättä voi käsitellä samoin ottein kuin mitä tahansa muuta tutkimustekstiä. Gradujen – kuten toki kaiken tutkimuksen – sisältöön vaikuttavat tieteellisten seikkojen lisäksi muun muassa tekijän motivaatiot, tunteet ja tiedeyhteisön vaatimukset. Gradututkielman on ehkä kirjoittanut opintoihinsa kyllästynyt, väsynyt ja tuskastunut opiskelija, jonka teoriaosaaminen ja motivaatio laahaavat pohjamudissa. Onko reilua arvioida kokonaista tutkimusalaa tällaisissa tunnelmissa syntyneen tutkimuksen perusteella?

Omasta mielestäni on. Vastausta voi perustella yhtä lailla opinnäytetyön kisälli- kuin sen tutkijuusmallillakin. Viime mainitun pohjalta gradut ovat osa tieteellistä dialogia ja täten samalla viivalla muiden tutkimustekstien kanssa. Tällöin on itsestäänselvää, että gradututkielmat kertovat jotain myös tutkimusalasta. Kisällimalli taas korostaa sitä, että graduntekijä kiinnittyy tutkimuksellaan ensimmäistä kertaa akateemiseen yhteisöön opetellen sen perustaidot ja tavat. Tällöin laadulliset vaatimukset yksittäistä graduntekijää kohtaan ovat luonteeltaan teknisempiä samalla kun vastuu taitojen hallinnasta on vahvasti akateemisella yhteisöllä. Jos esimerkkini opiskelija saa tuotoksensa läpi, tuloksena oleva gradu tulee tunnustetuksi osaksi tutkimusalan tuotantoa.

Jos tiedotusopin pro gradu -tutkielmat vedetään samalle arviointiviivalle alan muun tutkimuksen kanssa, lopputulos ei ole erityisen mairitteleva. Gradututkimusta voi kuvata hajanaiseksi, korostetun empiiriseksi ja teoreettisesti ontoksi tai vähintään keveäksi. Carlssonin (2005) mukaillen gradujen tutkimusaiheiden, -kohteiden ja menetelmien valinta on sekä eklektistä että konformistista. Toisin sanoen kaikkea löytyy, eikä kontekstilla tai epämääräiselläkään ”viestinnällisyydellä” yleensä ole väliä, samaan aikaan kun sisältötutkimus ja sen metodina erityisesti diskurssianalyysi ovat muodissa, ja menetelmät ovat muutenkin enimmäkseen sovinnaisia. Lähteiden käytössä graduntekijät ovat valmiita menemään siitä, missä aita on matalin, ja tutkimus kurkottaa harvoin Suomen rajojen ulkopuolelle. On kuin graduntekijöiltä puuttuisi kunnianhimoa.

Yhteenvedoni saattaa kuulostaa masentavalta, mutta ainakin se on tuttu. Kuten tutkimukseni kirjallisuuskatsauksessa osoitin, viestintätutkimusta – siis ”oikeaa”, ammattitutkijoiden tekemää viestintätutkimusta – ovat kuvailleet lähes samoilla sanoilla niin Herkmanin ja Vähämaan (2007) haastattelemat asiantuntijat, Nordenstreng (2007), Carlsson (2005) kuin Peterskin (1986). Tältä kannalta voi siis arvioida, että tamperelaiset tiedotusopin gradut edustavat viestintätutkimusta erinomaisesti! On jopa tietyllä tapaa lohdullista, että graduntekijät kärsivät samoista alan valuvioista kuin muutkin tutkijat. Toisin sanoen mainitut ongelmat ovat alalle ominaisia, eikä tiedotusopin opiskelija-ainesta voi pitää jotenkin erityisen heikkolaatuisena.

Tiedotusopin pro gradu -tutkielmissa hyvin edustettuina olevia viestintätutkimuksen heikkouksia voi tulkita myös positiivisesti. Eklektismi kuulostaa sanana rumalta, mutta samalla se kertoo tutkimuksen kurkottavan moneen suuntaan. Vaikka suuri osa viestintätutkimuksesta on gradujen pohjalta journalismiin liittyvää tutkimusta, ala on parhaimmillaan laaja-alaista ja avointa myös uusille vaikutteille. Petersin (2008) visiot monia eri tieteenaloja saman katon alle yhdistävästä tutkimusalaista saavat toisinaan katetta, kun tiedotusopin graduntekijät hakevat teoreettista tukea esimerkiksi kirjallisuustieteestä, elokuvantutkimuksesta ja sosiologiasta. Lisäksi ainakin osa graduntekijöistä tuntuu uskovan myös oman alansa kysymysten tärkeyteen: graduissa parhaissa tapauksissa syvennyttiin tai usein ainakin sivuttiin kysymyksiä journalismin osallistavuudesta, yleisöistä ja julkisoista, portinvartijuudesta, journalismin roolista ja muista aidosti viestintätutkimuksellisista teemoista. Lähdeanalyysi tukee myös tulkintaa, jonka mukaan viestintätutkimus on Suomessa vilkasta ja runsasta ja jonka mukaan suomalaisilla viestintätutkijoilla on paljon annettavaa myös opinnäytetason tutkimukseen.

Kaiken kaikkiaan tiedotusopin vuoden 2014 gradujen pohjalta piirtyvä kuva kotimaisesta viestintätutkimuksesta ja vahvuuksineen ja heikkouksineen on pitkälti yhtenevä alaa koskevien laajempien katsausten ja näkemysten kanssa. Yksi ero kuitenkin löytyy, eli journalistisen työn ja journalististen työprosessien tutkimus, jonka rooli tarkastelemassani gradututkimuksessa oli paljon suurempi kuin mitä se on tutkimusalan julkilausutussa itseymmärryksessä. Tiedotusopin graduntekijöiden mielestä journalistisen työn tutkimus kuuluu viestintätutkimuksen piiriin, mutta sekä omien kokemusteni että esimerkiksi Kivikurun ja Nordenstrengin (2008) artikkelin väitteiden perusteella viestintätutkimus tai Tampereen tiedotusoppi ei ole ottanut tutkimussuuntaa omakseen. Toimittajien työtä ja journalistisia työprosesseja käsittelevissä graduissa tutkimukselliseen kontekstiin ja työn teoriapohjan hahmotteluun olikin haettu ainesta eri suunnista. Lisäksi suuri osa näitä teemoja tarkastelevista graduista oli teoreettisesti varsin keveitä.

7.3. Yksikkö gradututkimusta tukemassa

Olen tässä tutkielmassa aiempaan tutkimukseen vedoten esittänyt, että viestintätutkimusta on tarkoituksenmukaista määritellä ensisijaisesti institutionaalisista lähtökohdista. Tällöin myös viestintätutkimuksen kehitys lähtee instituutioista. Erityisen ilmeistä tämä on pro gradu -tutkielmien yhteydessä, sillä niissä instituution valta on konkreettisinta. Vain Tampereen yliopisto voi päättää, onko tiedotusopin opiskelijan tutkielma hyväksyttävissä viestintätutkimuksen piiriin. Tässä alaluvussa en siis aio lähteä ratkomaan koko viestintätutkimuksen ongelmia, vaan keskityn tamperelaisiin tiedotusopin opiskelijoihin. Pohdin, millä keinoilla viestinnän, median ja teatterin yksikkö vaikuttaa gradututkimukseen tällä hetkellä, ja mitä sen ehkä kannattaisi tehdä, jotta gradututkimus ei tulevaisuudessa ainakaan entisestään heikkenisi.

Tilanteessa, jossa tutkimusalan sisältöä kuvaa eniten sen hajanaisuus, instituutioiden merkitys korostuu entisestään. Viestinnän, median ja teatterin yksikkö voi suhteellisen vapaasti päättää rajata yksikössä hyväksyttävän tutkimuksen aihepiirejä, menetelmiä tai teorioita. Tähän asti yksikössä on vaikuttanut malli, jota voisi kuvailla ilmaisulla ”antaa kaikkien kukkien kukkia”, minkä voi katsoa väistämättä vaikuttaneen myös gradututkimuksen hajanaisuuteen. Opiskelija on saanut varsin vapaat kädet gradunsa suhteen. Hän on saattanut esimerkiksi ottaa tutkielmaansa mukaan jotain elementtejä yksikön asiantuntemuksen ulkopuolelta, kuten itse tein bibliometriikan kanssa. Laaja aiheiden ja menetelmien kirjo on kuitenkin haaste niin opiskelijalle itselleen, graduseminaarilaisille kuin ohjaajallekin, jolta tuskin voidaan edellyttää viestintätutkimuksen keskeisimpien teorioiden tuntemuksen lisäksi myös kaikkien muiden alojen perustietojen tuntemusta. Tällöin teoreettinen kontekstointi ja sopivien menetelmien löytäminen ovat voineet jäädä graduntekijän kapeille harteille, varsinkin jos ohjausta ei ole pyritty hankkimaan myöskään sivuaineen puolelta. Mahdollisten aiheiden rajaaminen tai edes niiden kartoitus etukäteen voisivat helpottaa urakkaa. Seminaariryhmien yhteisten aihepiirien etukäteismäärittelyä ei ole Tampereella ainakaan omana aikanani harrastettu edes kandidaatintutkielmien yhteydessä.

Kuten on jo käynyt ilmi, tiedotusopin opiskelijat elävät kaksoiselämää. Heistä koulutetaan samaan aikaan toimittajia ja viestintätutkijoita. Opinnot eivät kuitenkaan ole määrällisesti muiden alojen opiskelijoiden opintoja laajemmat, ja voikin helposti käydä niin, että joko toimittajakoulutus tai viestintätutkimus jää altavastaajaksi. Omasta puolestani on helppoa nähdä, kumpi puoli opinnoista on saanut lapsipuolen aseman. Käytännön opetuksen merkityksen korostuminen yhdessä yleisen linjan kuoppaamisen kanssa povaa huonoa viestintätutkimuksen – jota tavallisesti kutsutaan

oireellisesti ”teoriaksi” – opetukselle. Olen aiemmin tässä tutkielmassa arvioinut koulutusuudistuksen vaikutuksia nimimuutoksineen etupäässä kosmeettisiksi. Entä jos sillä on kuitenkin merkittävämpiä, tosin heikommin havaittavia vaikutuksia erityisesti tutkimukselle? Tätä työtä kirjoittaessani maaliskuussa 2016 maisterit opiskelevat koulutusohjelmassa nimeltä journalistiikan maisteriopinnot. Nimeke antaa ymmärtää, että tiedotusopin alaan kuuluvien sisältöjen rajaaminen onkin käytännössä jo meneillään. Silti yksikkö ei ole ainakaan vielä yrittänyt kohdistaa gradututkimusta, vaan antaa edelleen graduntekijöiden kurkotella kuuseen – ja ehkä myös kapsahtaa katajaan.

Tiedotusopin gradujen luonteen ja niiden laadun voi sanoa ilmentävän pitkälti viestinnän, median ja teatterin yksikön valintoja. On kyseenalaista, voiko käytännön opintoja painottava instituutio vaatia opiskelijoiltaan korkealaatuista tieteellistä osaamista ja kunnianhimoa, jotka ainakin Carlssonin (2005) mukaan ovat hyvän tutkimuksen edellytyksiä. Jossain vaiheessa yksikön olisikin hyvä päättää, haluaako se opiskelijoistaan ensisijaisesti toimittajia vai viestintätutkijoita. Jos tavoitteena on kouluttaa toimittajia, pro gradu -tutkielman akateemisista vaatimuksista tai ainakin sille asetetuista odotuksista on kenties paikallaan joustaa. Ammatillista osaamista korostava journalistinen tutkielma saattaisi olla yksi uudelleen kokeilemisen arvoinen vastaus siihen, millaisia opinnäytteitä käytäntöön suuntautuneet opiskelijat voisivat tehdä. Tällöin työskentelyssä vaadittava kunnianhimo olisi ensisijaisesti ammatillista. Yksikkö voisi myös tunnistaa journalististen työprosessien tutkimuksen entistä enemmän osaksi journalistisen tiedotusopin maisteriopintoja, jolloin ammatillisesti orientoituneet opiskelijat voisivat tehdä joko journalistisia tutkielmia tai mahdollisesti muilla tavoin journalistisia työprosesseja analysoivia ja refleктоivia tutkimuksia.

Viestinnän, median ja teatterin yksikkö voi myös päättää haluavansa panostaa tutkimukseen ja ohjata tutkimuksellisesti orientoituneita opiskelijoita entisen yleisen linjan kaltaiselle viestintätutkimukselliselle linjalle. Tällöin opiskelijoita kannustettaisiin osoittamaan akateemista kunnianhimoa. Opiskelijoilla olisi mahdollisuuksia harjaantua nykyistä laajemmissa teoria- ja metodiopinnoissa ja vahvistaa teoriaosaamista sekä lukeneisuuttaan. Pitkäkestoinen ohjaus, joka käytännön puolella tukisi opiskelijan ammatillista kasvua, saisi viestintätutkimuksen puolella opiskelijat etsimään kunnianhimoisia tutkimuksellisia ratkaisuja sen sijaan, että he menisivät siitä, missä aita on matalin. Myös monitieteellisyysmahdollisuudet kasvaisivat, kun tieteellisen tutkimuksen tarkasteluun olisi enemmän aikaa. Yksikön tutkimuksellisesta siivestä voisi rakentaa entistä enemmän Petersin (2008) visioimaa kaikkien alojen kotia, jossa opiskelijatkin pääsisivät nauttimaan eri alojen antimista ja yhdistämään niitä viestintätutkimukseen. Tällöin ei olisi vaaraa,

että yksikkö yrittää kehittää eristäytynyttä tieteenalaa sellaisesta, mikä on parhaimmillaan tutkimusalana.

On ehkä utopistista ajatella, että viestinnän, median ja teatterin yksikkö taipuisi erottamaan viestintätutkimuksen ja toimittajakoulutuksen kahdeksi toisistaan erilliseksi oppisuunnaksi. Pro gradu -tutkielmien pohjalta arvioituna nykytilanne ei kuitenkaan vaikuta kovin tyydyttävältä: opiskelijoilla on huonosti eväitä niin menetelmällisesti, teoreettisesti kuin näkemyksellisesti. Kuten ihmissuhteissa, myös akatemiassa kaksoiselämä on pidemmän päälle kestämaton ratkaisu.

7.4. Tutkimuksen itsekritiikki

Olen edellisissä alaluvuissa esittänyt paikoin hyvin poleemistakin kritiikkiä tiedotusopin gradututkimuksen heikoista kohdista alkaen sovinnaisista menetelmistä ja ohuesta teorian tuntemuksesta ja ulottuen yleiseen kunnianhimottomuuteen. Nokkela lukija on epäilemättä jo suhteuttanut käsillä olevaa tutkielmaa esiin nostamiini heikkouksiin. Näin lopuksi on kohtuullista kääntää myös itsekritiikkinen katse muutamiin seikkoihin, jotka vaikuttavat tulosteni luotettavuuteen ja niiden pohjalta tekemiäni päätelmien uskottavuuteen.

Empiriaa hyödyntävässä tutkimuksessa aineistolla on aina suuri merkitys työn onnistumiselle. Oma valintani rajata aineisto yhden vuoden graduun, oli siitä sitten kuusi tai lähes kuusikymmentä, tietenkin heikentää päätelmien yleistettävyyttä. Voihan esimerkiksi olla, että vuosi 2014 oli gradujensa puolesta syystä tai toisesta poikkeuksellinen. Kuitenkin se, että tutkielmani tulokset pitkälti mukailevat aiempien selvitysten havaintoja sekä tutkijoiden reflektioita alan tilasta, antaa tukea sille, että vuosi 2014 sittenkin olisi kotimaisen viestintätutkimuksen luonteen ja tilan arvioimisen kannalta sangen edustava.

Toinen aineistoon liittyvä pulmakohta koskee valintaani rajata tarkastelu gradujen tiivistelmiin. Tiivistelmä on kansilehden ja lähdeluettelon jälkeen pro gradu -tutkielman muodollisin osa, ja sen oletetaan sisältävän gradun keskeisimmät tiedot. Jo pinnalliseen autoetnografiseen tarkasteluun vedoten voin kuitenkin todeta, että tiivistelmä saattaa olla graduntekijälle myös viimeinen pakollinen ponnistus, joka kirjoitetaan väsyneenä sekä aiheeseen että prosessiin ja johon panostus on enää minimaalinen. Harva graduntekijä tulee myöskään ajatelleeksi, että hänen tiivistelmänsä saatetaan jonakin päivänä käyttää tutkimusaineistona. Erityisen epäluotettavia gradutiivistelmät ovat tarkasteltaessa gradun kiinnittymistä teoriaan tai muuhun tutkimukseen, sillä tätä ei ainakaan viestinnän, median ja teatterin yksikkö ohjeissaan edellytä. Kyseessä on puute, jonka korjaamista kannattaisi ehkä pohtia ohjeita seuraavan kerran päivitettäessä.

Kolmantena itsekritiikin aiheena nostan esiin sen, että osittain gradutiivistelmien lajityypistä, osittain omasta kokemattomuudestani johtuen en pystynyt jäsentämään gradujen sisältöä erityisen tarkasti varsinkaan määrällisessä muodossa. Määrällinen luokittelu ja erittely toki sisältävät omat ongelmansa, ja usein ne ovat laadullista tarkastelua objektiivisempia lähinnä mielikuvissa. Tästä huolimatta olisin mielelläni nojannut tiukasti koodattuihin kaavioihin oman luentani asemesta tai vähintäänkin sen ohessa riippumatta siitä, kuinka pätevä luentani kenties oli. Määrällisempi ote olisi myös saattanut parantaa tutkimukseni toistettavuutta.

7.5. Aiheita jatkotutkimukseen

Tällä tutkielmalla olen halunnut osallistua keskusteluun viestintätutkimuksen tutkimuskentästä ja sen hahmottamisen vaikeudesta. Työ on perustunut osin ongelmalliseksi tunnistamaani ajatukseen siitä, että tutkimuksen kohteita, aiheita ja menetelmiä määritellään ensisijaisesti instituutioiden kautta ja että jokainen instituutio luo tutkimusalasta omanlaisensa tulkinnan. Tämä lähtökohta sekä tutkielman keskittyminen Tampereen yliopiston tiedotusoppiin nostavat esiin aiheita myös jatkotutkimukselle.

Tampereen yliopisto on kiistatta yksi suomalaisen viestintätutkimuksen keskeisiä toimijoita, ja siksi viestinnän, median ja teatterin yksikön käsitys tutkimusalan kentästä ja sen rajoista on tarkemman tutkimuksen arvoinen. Pro gradu -tutkielmat ilmentävät tutkimusalaa omalla tavallaan, mutta niiden ohella voisi hyvin tarkastella esimerkiksi opetussuunnitelmia, joissa alan opiskelijoiden tietotavoitteet tuodaan julkilausutusti esille. Kysymystä viestintätutkimuksesta ja sen määrittelystä voisi lähestyä myös yksikön professoreiden ja tutkijoiden tuotantoa tarkastelemalla tai heitä haastattelemalla. Tässä työssä olen lähestynyt aihetta kokonaisvaltaisesti tarkastelemalla tutkimusaiheita, teoriapohjaa, lähteitä ja menetelmiä samaan aikaan ja siten väistämättä varsin pintapuolisesti. Jatkotutkimus voisi sukeltaa syvemmälle johonkin tiettyyn tutkimuksen ulottuvuuteen. Lähestymistapa sinänsä voisi olla samantyyppinen kuin tutkielmassani: sen sijaan, että tutkimusalan määrittelyä lähestytään tieteenfilosofisesti tai pyrkimällä hahmottamaan yhtenäistä teoriapohjaa, voitaisiin tarkastella viestintätutkimuksen käytännön ilmentymiä, eli sitä, miltä viestintätutkimus oikeasti näyttää.

Olen tutkielmassani tarkastellut suomalaista viestintätutkimusta – ja täsmällisemmin tiedotusoppia – sellaisena kuin Tampereen yliopiston tiedotusopin opiskelijat toteuttavat sitä pro gradu -tutkielmissaan. Uskon pystyneeni hahmottelemaan ainakin jonkinlaisen kuvan viestintätutkimuksen nykyluonteesta ja -tilasta alan noviisien valintoja tutkimalla. Tutkimuskohteen

valintani voi toki kyseenalaistaa. Opiskelijat ovat uransa alkuvaiheissa, heidän motivaatio- ja osaamistasonsa vaihtelee, ja suuri osa suunnittelee tulevaisuudessa tekevänsä jotain aivan muuta kuin akateemista viestintätutkimusta. Samaan aikaan opiskelijoilla on jonkinlainen – tutkijoiden mielestä kenties aivan väärä tai perin puutteellinen – näkemys viestintätutkimuksen todellisesta tilanteesta. Kuten Peters (2008, 157) kuitenkin huomauttaa, opiskelijat ovat niitä, jotka syövät eri tutkijoiden tuomista aineksista koostuvaa viestintätutkimuksen soppaa. Näiden opiskelijoiden parista nousevat myös tulevat viestintätutkijat. Nähdäkseni jatkossa olisi vähintäänkin perusteltua selvittää nykyistä paljon tarkemmin, millaisista aineksista ja mitä reseptiä soveltaen tuo keitos on koostettu.

8. Jälkikirjoitus: ”Tiedotusoppia ei enää ole”

Kymmenisen vuotta sitten apulaisprofessori Pertti Suhonen kantoi sylikaupalla monisteita Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitoksen jätepaperilaatikkoon. Kysyvään katseeseeni hän vastasi: ”Paradigma on vaihtunut”. – Markku Hyrkkänen³⁵

Pro graduni oli juuri palannut esitarkastuksesta, kun huhtikuun 2016 alussa sähköpostilaatikkooni kolahti viesti Tampereen yliopiston viestinnän, median ja teatterin yksikön johtajalta Heikki Hellmanilta³⁶. Yksikön opiskelijoille osoittamassaan sähköpostissa, jonka otsikko oli suorasanaisten ”Tiedotusoppia ei enää ole – eläköön journalistiikka ja mediatutkimus!”, Hellman kertoi, että tiedotusoppi yksikön oppiaineen nimenä jää historiaan. Sen sijaan yksikössä opiskeltaisiin tulevaisuudessa kahta uutta oppiainetta, journalistiikkaa ja mediatutkimusta.

Uutinen ei tullut täytenä yllätyksenä. Kuten olen tutkielmassa tuonut ilmi, oppiaineen nimestä on ainakin vuosien 2011–2012 koulutus uudistuksen jälkeen ollut epäselvyyttä myös yksikön opiskelijoiden keskuudessa. Myös omassa graduseminaarissani tiedotusoppi-nimen tulevaisuudesta oli povattu lyhyttä, joten olin jollain tasolla tiennyt varautua muutokseen. Siitä huolimatta viestin luettuani teki hetken aikaa kovasti mieli ottaa mallia anekdootin apulaisprofessorilta ja kärrätä koko gradu paperinkierrätykseen. Tiedotusoppia ei enää ollut, joten mitä väliä oli tiedotusopin olemusta tarkastelevalla gradulla? Paradigma oli vaihtunut.

Siinä missä itse pidin muutosta – tietysti erityisesti henkilökohtaisella tasolla – dramaattisena, Hellman tuntui viestissään pitävän sitä ensisijaisesti retorisena. Yhden aineen jakaminen kahdeksi eri aineeksi kuulostaa omaan korvaani määritelmien tarkentumiselta ja aiheiden rajaamiselta, mutta Hellman hahmotti asian kovin eri tavalla. ”Oppiaineiden uusien nimien ei ole tarkoitus piirtää tai lisätä rajoja vaan päin vastoin avata uudenlaisia yhdessä tekemisen mahdollisuuksia toisiaan täydentävistä näkökulmista”, hän kirjoitti viestissään. ”Opiskeluun ja tutkintojen suorittamiseen muutoksella ei ole vaikutusta. Yksikön tutkinto-ohjelmat jatkuvat ennallaan, laaja-alaisina. Oppiaineiden tehtävä on ennen muuta tuottaa sisältöä tutkinto-ohjelmiin.”

Vielä tässä vaiheessa on vaikea aavistaa, mikä merkitys muutoksella tulee olemaan opiskelijoille ja miten se vaikuttaa opiskelijoiden itseymmärrykseen. Sähköpostissaan Hellman kertoi

³⁵ Hyrkkänen, Markku (2002) Aatehistorian mieli. Tampere: Vastapaino. Sivu 225, alaviite 402.

³⁶ Hellman, Heikki. Sähköposti CMT-opiskelijat-sähköpostilistalle 6.4.2016.

journalistiikan maisteriopintojen – joita siis kaltaiseni ”tavalliseen tiedotusoppiin” hakeutuneet opiskelijat opiskelevat – muuttuvan samalla johdonmukaisuuden vuoksi nimeltään journalistiikan ja mediatutkimuksen maisteriopinnoiksi. Maisteriopintojen sisältöön ja tutkintovaatimukseen ei kuitenkaan ainakaan vielä esitetä muutoksia, joten uudet journalistiikan ja mediatutkimuksen maisteriopiskelijat erikoistuvat opinnoissaan edelleen käytännön journalismiin³⁷ media- tai viestintätutkimukseen syventymisen asemesta. Kun päätelmäluvussa arvioin maisteriopintojen nimeämisen *journalistiikan* maisteriopinnoiksi tarkoittavan sitä, että yksikkö on alkanut rajata tiedotusopin sisältöjä journalistisempaan suuntaan, joudun nyt jälkikirjoituksessa korjaamaan itseäni ja toteamaan, että ilmeisesti tavoitteena on kuitenkin pitää rajat auki – samaan aikaan kun itse tutkinto-ohjelma edelleen kiistämättä painottuu journalismiin.

Nimenmuutos resonoi jokseenkin mielenkiintoisella tavalla niiden ajatusten kanssa, joita esitin pohdintaluvussa tiedotusopin tulevaisuudesta. Hellman hahmotteli tiedotusopin jatkajiksi kaksi eri oppiainetta, jotka eivät kuitenkaan vaikuta tutkinto-ohjelmiin muuten kuin tuottamalla niihin sisältöä. Itse taas hahmottelin tiedotusopin sisälle kaksi eri opintolinjaa, jotka johtaisivat käytännössä kahteen eri tutkinto-ohjelmaan. Nimesin tutkintolinjat toimittajankoulutukselliseksi ja viestintätutkimukselliseksi linjaksi, mutta melkein yhtä hyvin olisin voinut puhua journalistiikasta ja mediatutkimuksesta. Siinä missä yksikkö Hellmanin viestin perusteella uskoo tulevaisuudessakin opiskelijoiden elävän tiettyssä mielessä elävän kaksoiselämää, olin itse valmis lopettamaan tiedotusopin opiskelijoiden avoimen kurkottelun milloin journalistiikan, milloin mediatutkimuksen suuntaan, ja pakottamaan nämä valitsemaan oman reittinsä jo aiemmassa vaiheessa.

Yhteistä eri näkemyksille lienee sen tunnistaminen, että sillä Tampereen yliopiston alalla, jota vielä maaliskuussa 2016 kutsuttiin tiedotusopiksi, vaikuttaa kaksi voimaa, jotka nykivät alaa ja sen opiskelijoita eri suuntiin. Miten näiden voimien sovittaminen samaan yksikköön, samaan tutkinto-ohjelmaan tai saman opiskelijan pään sisään onnistuu tulevaisuudessa, jää nähtäväksi.

37 Ks. tämän tutkielman alaviite 6.

9. Lähteet

Ohjaajani, professori Seija Ridellin lisäksi tutkielmatyöhöni ovat merkittävällä tavalla vaikuttaneet Tampereen yliopiston informaatikot Eija Poteri ja Merja Hyödynmaa, joilta olen saanut hyödyllistä tietoa bibliometriikasta ja sen soveltamisesta.

Kirjat ja artikkelit

- Ahva, Laura (2003) Kohti keskustelevaa journalismia. Kansalaisjournalismin kokeilua, kritiikkiä ja arviointia. *Tiedotusopin laitoksen julkaisuja A 100*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Ahva, Laura (2010) *Making News with Citizens. Public Journalism and Professional Reflexivity in Finnish Newspapers*. Tampere: Tampere University Press.
- Bavard, Chiméne & Ruusunoksa, Laura (2007) Sinun, minun ja oikea kansalaisjournalismi. *Journalismikritiikin vuosikirja 2007. Media & viestintä* 30(1): 157–164.
- Carlsson, Ulla (2005) Has media and communication research become invisible? *Gazette* 67(6): 543–546.
- Craig, Robert T. (1999) Communication theory as a field. *Communication Theory* 9(2): 119–161.
- Eco, Umberto (1989) *Oppineisuuden osoittaminen eli miten tutkielma tehdään*. [1977] Italian kielestä suomentanut Pia Mänttari. Tampere: Vastapaino.
- Forsman, Maria (2005) *Development of Research Networks. The Case of Social Capital*. Åbo: Åbo Akademi University Press.
- Hakala, Juha T. (1996) *Opinnäyte ja sen ohjaaminen. Johdatus tutkimusprosessin hallintaan*. Helsinki: Gaudeamus. 2. painos.
- Halonen, Irma Kaarina; Ruoho, Iris; Savolainen, Tarja; Zilliacus-Tikkanen, Henrika (toim.) (2007) Välittämisen tilassa. Feminististä mediatutkimusta synnyttämässä. *SoPhi 104*. Jyväskylä: Minerva, 271–281.
- Heikkilä, Heikki (2001) Ohut ja vankka journalismi. Kansalaisuus suomalaisen uutisjournalismin käytännöissä 1990-luvulla. *Mediatutkimuksia 1*. Tampere: Tampereen yliopistopaino.
- Heinonen, Ari & Domingo, David (2009) Blogit journalismin muutoksen merkinä. Teoksessa Esa Väliaverronen (toim.) *Journalismi murroksessa*. Helsinki: Gaudeamus, 68-87.
- Heinonen, Ari; Mäkinen, Maarit; Ridell, Seija; Martikainen, Ari; Halttu, Mika & Sirkkunen, Esa (2000) Verkkotorilla: Internet kansalaisviestinnän ja paikallisen julkisuuden tilana. Paikallisuus verkkomediassa -julkaisun loppuraportti. *Tiedotusopin laitoksen julkaisuja C 32*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Herkman, Juha & Vähämaa, Miika (2007) Viestintätutkimuksen nykytila Suomessa. *Viestinnän laitoksen tutkimusraportteja 1/2007*. Helsingin yliopisto, Viestinnän laitos: Viestinnän tutkimuskeskus CRC.
- Husu, Liisa (2007) Ei uhreja eikä sankareita: feministiset mediatutkijat tieteenalan rakenteissa ja

käytännöissä. Teoksessa Halonen, Irma Kaarina; Ruoho, Iris; Savolainen, Tarja & Zilliacus-Tikkanen, Henrika (toim.): Välittämisen tilassa. Feminististä mediatutkimusta synnyttämässä. *SoPhi 104*. Jyväskylä: Minerva, 271–281.

Iivonen, Mirja; Nygren, Ulla; Valtari, Anu & Heikkilä, Tanja (2009) Library collections contribute to doctoral studies: citation analysis of dissertations in the field of economics and administration. *Library Management* 30(3): 185–203.

Jokinen, Kimmo (2005) Sosiologia ja kulttuuritutkimuksen ”kulttuurillinen” käänne. Teoksessa Kovala, Urpo; Eskola, Katarina; Jokinen, Kimmo; Niinikangas, Vesa & Sironen, Esa (toim.) *Tarkkoja siirtoja. Erkki Vainikkalan juhla kirja*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Nykykulttuurin tutkimuskeskus. Ei sivua.

Journal of Communication (1983) Special Issue: Ferment in the Field, 33 (3).

Journal of Communication (1993) Special Issues: The Future of the Field I & II, 43(3) & 43(4).

Jyrkiäinen, Jyrki (1995) Mistä aineksia uudentyyppiseen tutkielmaan? Teoksessa Hakala, Juha T. (toim.) Pro gradu, sen ohjaus ja sen vaihtoehdot. Artikkeleita 1.–2.12.1994 pidetystä Tutkielmaopintojen ohjaaminen -seminaarista. *Koulutus- ja tiedepolitiikan julkaisusarja 25/1995*. Helsinki: Opetusministeriö, 57–67.

Kivikuru, Ullamaija & Nordenstreng, Kaarle (2008) Linkit hakusessa: missä viipty journalistisen työn tutkimus? Teoksessa Aula, Pekka (toim.) *Kivi vai katedraali: organisaatioviestintä teoriasta käytäntöön*. [Helsinki]: Infor, s. 298–311.

Koivisto, Juha & Thomas, Peter D. (2010) *Mapping Communication and Media Research: Conjectures, Institutions, Challenges*. Tampere: Tampere University Press.

Kotilainen, Sirkku & Ruoho, Iris (2003) Viestinnän alan valintakoe ja koulutuksen vaikuttavuus. *Tutkimuksia ja selvityksiä 44*. Tampereen yliopisto: Opintotoimisto.

Kunelius, Risto (2000) Journalismi nelijalkaisena otuksena: tutkimuksen näkökulmia, ongelmia ja haasteita. *Tiedotustutkimus* 23(3): 4–27.

Kuortti, Joel; Mäntynen, Anne & Pietikäinen, Sari (2008) Kielen rakennustelineillä: kielellisen ja yhteiskunnallisen käänteen merkitys. *Tiedotustutkimus* 31(3): 25–37.

Kyrölä, Katariina (2008) Feministisen mediatutkijan käänne eli karpäsestä härkänen. *Tiedotustutkimus* 31(3): 73–76.

Kärki, Riitta (1987) Formaali tieteellinen kommunikaatio suomalaisessa tiedotustutkimuksessa. Analyysi tiedotusopillisten artikkeleiden lähteistä 1970–1984. *Tiedotusopin laitoksen julkaisuja A 59*. Tampere: Tampereen yliopisto.

Kärki, Riitta & Kortelainen, Terttu (1996) *Johdatus bibliometriikkaan*. Tampere: Informaatiotutkimuksen yhdistys.

Lassila-Merisalo, Maria (2009) Faktan ja fiktion rajamailla. Kaunokirjallisen journalismin poetiikka suomalaisissa aikakauslehdissä. *Jyväskylä Studies in Humanities 113*. Journalistiikan väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Luostarinen, Heikki (1991a) Opiskelijat uudistaisivat gradun. Teoksessa Luostarinen, Heikki (toim.) Puheenvuoroja toimittajakoulutuksesta. *Tiedotusopin laitoksen julkaisuja C 14*. Tampere: Tampereen yliopisto, 35–59.

Luostarinen, Heikki (1991b) Seminaari, todistelu, kritiikki. Teoksessa Jyrkiäinen, Jyrki; Luostarinen, Heikki & Nieminen, Hannu. *Opasta kärsi ja unhoita. Avuksi tutkielman*

laatijoille. Tampere: Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos, 11–30.

Malmberg, Tarmo (2015) Vuosien 1964–1965 asema suomalaisessa joukkoviestintä- ja mediatutkimuksessa: vaihtoehtoinen tulkinta. *Media & viestintä* 38(2): 112–122.

Markkanen, Anna-Laura & Nieminen, Hannu (2011) Audience interactivity and participation: A review of recent audience research in Finland. Teoksessa Bilandzic, Helena; Carpentier, Nico; Patriarche, Geoffroy; Ponte, Cristina; Schröder, Kim; Vossen, Emilie & Zeller, Frauke (toim.) *Overview of European Audience Research; Research report from the COST Action IS0906 Transforming Audiences, Transforming Societies*. Bryssel: European Cooperation in Science and Technology, COST, 54–58.

Mäkelä, Anna; Puustinen, Liina & Ruoho, Iris (toim.) (2006) *Sukupuolishow. Johdatus feministiseen mediatutkimukseen*. Helsinki: Gaudeamus.

Nordenstreng, Kaarle (toim.) (1969) *Joukkotiedotus ja yleisö*. Helsinki: Weilin+Göös.

Nordenstreng, Kaarle (1978) *Tiedotusoppi. Johdatus yhteiskunnallisten viestintäprosessien tutkimukseen*. Toinen, korjattu laitos. [1975] Helsinki: Otava.

Nordenstreng (2004) Saatteeksi. Teoksessa Nordenstreng, Kaarle & Ruoho, Iris (toim.) *Tiedotusopin peruskurssin lukemisto. Tiedotusopin laitoksen julkaisuja D 46*. Tampere: Tampereen yliopisto, ei sivua.

Nordenstreng, Kaarle (2007) Discipline or field? Soul-searching in Communication Research. *Nordicom Review, Jubilee Issue 2007*: 211–222.

Nordenstreng, Kaarle (2014) Median ja viestinnän tutkimus täyttää 50 vuotta! *Media & viestintä* 37(4): 98–101.

Nygren, Ulla, Iivonen, Mirja, Valtari, Anu & Heikkilä, Tanja (2008) Palveleeko kirjaston kokoelma väitöskirjatutkimusta? – lähdeanalyysillä kokoelmat näkyväksi. *Signum* 40(1): 5–17.

Park, David W. & Pooley, Jefferson (eds.) (2008) *The History of Media and Communication Research. Contested Memories*. New York, NY: Peter Lang.

Peters, John Durham (1986) Institutional sources of intellectual poverty in Communication Research. *Communication Research* 13(4): 527–559.

Peters, John Durham (2008) Institutional opportunities for intellectual history in Communication Studies. Teoksessa Park, David W. & Pooley, Jefferson (eds.) (2008) *The History of Media and Communication Research. Contested Memories*. New York, NY: Peter Lang, 143–162.

Pietilä, Veikko (toim.) (1986) Kulttuuri, kieli, viestintä. *Tiedotusopin laitoksen julkaisuja D 39*. Tampere: Tampereen yliopisto.

Pietilä, Veikko (1989) Suomalainen tiedotusoppi: haarautuvien polkujen puutarha. Teoksessa Viljakainen-Tiittanen, Merja (toim.) *Kirjastotiedettä ja informatiikkaa tekemässä: oppialan kehityssuuntia Suomessa*. [Tampere]: Kirjastotieteen ja informatiikan yhdistys.

Pietilä, Veikko (1995) Kertomuksia uutisista, uutisia kertomuksista: kirjoituksia kolmelta vuosikymmeneltä. *Tiedotusopin laitoksen julkaisuja A 86*. Tampere: Tampereen yliopisto.

Pietilä, Veikko (1997) *Joukkoviestintätutkimuksen valtateillä. Tutkimusalan kehitystä jäljittämässä*. Tampere: Vastapaino.

Pietilä, Veikko, Malmberg, Tarmo & Nordenstreng, Kaarle (2004) Teoreettisia yhtymäkohtia ja vastakkainasetteluja. Katsaus Suomesta. Englannin kielestä suomentanut Risto Suikkanen. [1990] Teoksessa Nordenstreng, Kaarle & Ruoho, Iris (toim.) *Tiedotusopin peruskurssin*

- lukemisto. *Tiedotusopin laitoksen julkaisuja D 46*. Tampere: Tampereen yliopisto, 1–14.
- Poteri, Eija (2004) Viestintätieteellinen julkaisutoiminta Suomessa – ja vähän pohjoismaissakin. Teoksessa Nordenstreng, Kaarle & Ruoho, Iris (toim.) *Tiedotusopin peruskurssin lukemisto. Tiedotusopin laitoksen julkaisuja D 46*. Tampere: Tampereen yliopisto, 1–8.
- Poteri, Eija (2013) Bibliometriikka viestintätieteilijöille? *Media ja viestintä* 36(3–4): 55–64.
- Rantanen, Terhi (1997) ”Maailman ihmeellisin asia”. *Johdatus viestinnän oppihistoriaan*. [Lahti]: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Rautio, Pertti & Suhonen, Pertti (1981) Mihin viiteanalyysi kelpaa? Silmäys viimeaikaiseen tutkimukseen ja keskusteluun. *Kirjastotiede ja informatiikka* 1(1): 8–16.
- Ridell, Seija (1995) Virta katsojaa vie eli hukuttaako arki merkityksen? *Tiedotustutkimus* 18 (3): 15–31.
- Ridell, Seija (2011a) Audience research in Finland. Teoksessa Bilandzic, Helena; Carpentier, Nico; Patriarche, Geoffroy; Ponte, Cristina; Schröder, Kim; Vossen, Emilie & Zeller, Frauke (toim.) *Overview of European Audience Research; Research report from the COST Action IS0906 Transforming Audiences, Transforming Societies*. Bryssel: European Cooperation in Science and Technology, COST, 58–65.
- Ridell, Seija (2011b) *Elämää Facebookin ihmemaassa. Sosiaalinen verkostosivusto käyttäjiensä kokemana*. Tampereen yliopisto: CMT.
- Ripatti-Torniainen, Leena (2011) Kykenevä kansalainen ja sivistyvä ihminen. Varhaisen public journalismin sivistysluonne kehityshaasteena kansalaisjournalismille. *Media ja viestintä* 34 (3): 4–22.
- Rosengren, Karl Erik (1993) From field to frog ponds. *Journal of Communication* 43(3), 6–17.
- Ruoho, Iris (2015) Journalismin yhteiskuntako sukupuolineutraali? *Media & viestintä* 38 (4): i-iii.
- Ruoho, Iris (2004) Katsaus tiedotustutkimukseen. Teoksessa Nordenstreng, Kaarle & Ruoho, Iris (toim.) *Tiedotusopin peruskurssin lukemisto. Tiedotusopin laitoksen julkaisuja D 46*. Tampere: Tampereen yliopisto, 1–15.
- Ruohomaa, Erja (2011) Yleisradion yleisötutkimuksen vaiheet, sen kontekstit ja käännekohtat. *Media ja viestintä* 34 (4): 66–83.
- Salmelin, Pentti (1985) Sanomalehtitutkinnosta toimittajatutkintoon. Teoksessa Nordenstreng, Kaarle (toim.) *60 vuotta toimittajakokemusta. Tiedotusopin laitoksen julkaisuja C 7*. Tampere: Tampereen yliopisto, 5–19.
- Schramm, Wilbur (1959) The state of Communication Research: Comment. *Public Opinion Quarterly* 23(1): 6–9.
- Scolari, Carlos Alberto (2009) Mapping conversations on new media. The theoretical field of digital communication. *New Media & Society* 11(6): 943–964.
- Särmä, Pentti (1992) Suovan myötä sanomalehtitiedosta sanomalehtitieteeseen. Teoksessa Nordenstreng, Kaarle (toim.) *Tiedotusopin peruskurssin lukemisto. Tiedotusopin laitoksen julkaisuja D 44*. Tampere: Tampereen yliopisto, 240–250.
- Torkkola, Sinikka (2008) Januskasvoinen journalismin tutkimus. *Tiedotustutkimus* 31(4): 2–3.
- Torkkola, Sinikka & Ruoho, Iris (2009) Tilauksessa Naispäätoimittaja? Nais- ja miespäälliköiden näkemykset ja kokemukset sukupuolen vaikutuksesta uraan. *Tiedotusopin laitoksen julkaisuja*

B 52. Tampere: Tampereen yliopisto.

Tunstall, Jeremy (1983) The trouble with U.S. Communication Research. *Journal of Communication*. Special Issue: Ferment in the Field, 33(3): 92–95.

Tutkielmaluettelo 1927–1995. Tiedotusopin laitoksella valmistuneet opinnäytetyöt. (1996) *Tiedotusopin laitoksen julkaisuja E 24*. Tampere: Tampereen yliopisto.

Väliaverron, Esa (2000) Viestinnän tavaratalossa: havaintoja ”postnormaalista tieteestä”. Teoksessa Levo-Henriksson, Ritva & Ampuja, Marko (toim.) *Media ja me : juhla kirja professori Pertti Tiihosen 60-vuotispäivän kunniaksi*. Helsinki : Helsingin yliopisto, Viestinnän laitos, 85–98.

Ylijoki, Oili-Helena (1993) Gradukammo – onko sitä? Opiskelijoiden kokemuksia. Teoksessa Aronen, Päivi ja Luostarinen, Heikki (toim.) Tieteellinen kritiikki ja opinnäytetyöt. Seminaarin alustukset ja paneelipuheenvuorot Tampere-talossa 10.12.1992. *Tutkimuksia ja selvityksiä 35*. Tampere: Tampereen yliopiston opintotoimisto, 19–25.

Opinnäytteet

Ahrio, Leena (1994) *Metsälle meno ja polkuja sieltä pois. Pro gradu -tutkielma, sen asema ja arviointi neljän koulutusohjelman aineiston valossa*. Sosiaalipsykologian pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.

Eeli, Katja & Lahtinen, Liisa (2009) *Seinäjoen korkeakoulukirjaston kokoelman arviointia. Kolmen koulutusohjelman opinnäytetöiden lähdeanalyysi ja löytyvyystutkimus*. Kirjasto- ja tietopalvelun opinnäytetyö. Seinäjoki: Seinäjoen ammattikorkeakoulu.

Nissi, Anni (2015) *Juonessa mukana. Kertojan läsnäoloa feature-teksteissä tuottavat esitystekniset ratkaisut ja journalismin referentiaalinen todellisuussopimus*. Tiedotusopin pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto: Viestinnän, median ja teatterin yksikkö.

Hakasulkeissa olevat lähteet (tiedot noudettu omien lähdeosteiden kirjallisuusluetteloista)

Butler, Judith (1990) *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. London & New York: Routledge.

De Lauretis, Teresa (2004) *Itsepäinen vietti. Kirjoituksia sukupuolesta, elokuvasta ja seksuaalisuudesta*. Toim. Anu Koivunen. Englannin kielestä suomentaneet Tutta Palin & Kaisa Sivenius. Tampere: Vastapaino.

Glasser, Theodore L. (toim.) (1999) *The Idea of Public Journalism*. New York: Guilford Press.

Hermes, Joke (1993a) *Easily put down. Women's magazines, readers, repertoires and everyday life*. Ph.D. Dissertation. University of Amsterdam: Department of Communication.

Kahma, Ilkka (1977) *Toimitusdemokratiakokeilu ja lehtiorganisaatio. Tutkimus osallistumisjärjestelmän vaikutuksista lehtiorganisaation muotoon ja toimintaan*. Tiedotusopin lisensiaattitutkielma. Tampereen yliopisto.

Keränen, Esko (1984) Muuttuva työnkuva. Toimitustyön differentioitumiskehitys Suomen Sanomalehdistössä. *Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja 24*. Helsinki: Suomen sanomalehdistön historia -projekti

Mulvey, Laura (1975) Visual Pleasure and Narrative Cinema. *Screen* 16:3, 6–18.

Rosen, Jay (1999) *What Are Journalists for?* New Haven: Yale University Press.

Muut lähteet

Heikkilä, Heikki; Ridell, Seija & Ruoho, Iris (2015) Pro gradu lajityyppinä. PowerPoint-esitys 20.1.2015. Tampereen yliopisto: Viestinnän, median ja teatterin yksikkö.

Joensuu, Juri; Hanka, Heikki; Kirstinä, Leena; Kunnas, Tarmo; Lähdesmäki, Tuula; Männikkö, Marjaana & Waenerberg, Annika (Ei vuotta) *Graduopas. Ohjeita tutkielman tekijöille*. Jyväskylän yliopisto: Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos. Saatavissa: <https://www.jyu.fi/hum/laitokset/taiku/tiedostot/Graduopas> (Noudettu 2.3.2016)

Opinto-opas 2008–2010. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, tiedotusopin laitos. Tampereen yliopisto. Saatavissa: <https://www10.uta.fi/opas/laitos.htm?opsId=20&uiLang=fi&lang=fi&lvv=2009> (Noudettu 15.3.2016.)

Opinto-opas 2015–2018. Viestinnän, median ja teatterin yksikkö. Tampereen yliopisto. Saatavissa: <https://www10.uta.fi/opas/tieteenalayksikko.htm?opsId=148&uiLang=fi&lang=fi&lvv=2015> (Noudettu 15.3.2016.)

Ridell, Seija (2014) Pro gradu lajityyppinä. Maisterintutkielma diskursiivisten tekstikäytäntöjen kentässä. PowerPoint-esitys 21.1.2014. Tampereen yliopisto: Viestinnän, median ja teatterin yksikkö.

Talja, Sanna (2009) *Graduopas*. Tampereen yliopisto: Informaatiotutkimuksen ja interaktiivisen median laitos. Saatavissa: http://www.sis.uta.fi/infim/infim_2011/informaatiotutkimus/tutkielmaohjeita/Graduopas_INFI_M_Talja.pdf (Noudettu 2.3.2016.)

Tiivistelmä- ja kansisivun malli (Ei vuotta) Viestinnän, median ja teatterin yksikkö. Saatavissa: http://www.uta.fi/cmt/opiskelu/kaytannot/gradu/PG-tiivistelmasivu_malli-2.pdf (Noudettu 18.3.2016.)

Tutkielmaluettelo 1996–2015. Tiedotusopin laitoksella ja 2011 jälkeen viestinnän, median ja teatterin yksikössä valmistuneet tiedotusopin pro gradu -tutkielmat. (2015) Tampere: Tampereen yliopisto. (Julkaisematon.)

Yliopistopalvelut (2014) Hyvän tieteellisen käytännön osaamistavoitteet kandidaatin-, maisterin- ja tohtorintutkintojen opetussuunnitelmissa. Tampere: Tampereen yliopisto. Saatavissa: https://intra.uta.fi/portal/documents/159280/362455/htk_tutkintojen_opseissa_ohje_15102014.pdf (Noudettu 18.3.2016)

Liite 1: Aineisto

Tutkielman perusaineiston muodostivat seuraavat, vuonna 2014 Tampereen yliopiston viestinnän, median ja teatterin yksikössä valmistuneet tiedotusopin pro gradu -tutkielmat. Nimen kieliasu on tiivistelmä sivun otsikon mukainen.

Ahola, Samuli: Etäfanin faniutuminen ja identiteetti - Yksityisiä kaukosuhteita vai yhteisön karnevaalia?

Ahosola, Nelli: Yksinäinen puurtaja vai uuden ajan yrittäjä? Analyysi freelance-graafikoiden verkostoasenteista ja verkostosuhteista.

Broman, Niina: Runotytöstä intohimon papittareksi. Kirjailija Aila Meriluodon julkisuuskuvat naistenlehdissä vuosina 1960–2010.

Eerola, Heli: Yleisradion saamenkielinen ohjelmatarjonta viestintäpolitiikan kohteena.

Ohjelmatarjontaan vaikuttava toimijaverkosto ja median ohjailun keinot.

Egutkina, Anna: Egyptin vallankumousvuosi kuvina. Helsingin Sanomissa vuonna 2011 julkaistujen valokuvien ja niihin liittyvien tekstien representaatiot.

Grönholm, Hanna-Kaisa: Sananvapauskeskustelu verkossa. Miten ihmiset määrittelevät sananvapautta verkkokeskustelussa.

Happo, Laura: Suomalainen lapsuus lehtivalokuvassa.

Hellsten, Hanna Kaisa: Mielenterveyspotilaat naistenlehtien henkilökuvissa.

Hemmilä, Jari: Kehitysehdotuksia yhteisölliseen mediavaikuttavuuteen.

Herrala, Heli: Kaiken takana on maskuliinisuus? Sukupuolittuneet johtajuusdiskurssit Talouselämän henkilöhaastatteluissa.

Hietämäki, Henna: Muodin mystinen toimitus. Muotitoimittajien haastattelututkimus muodin prosesseista ja alan haasteista.

Hiltunen, Ilmari: Isänmaanparturit ja brysselistit. Populistinen euroskeptismi Perussuomalainen-lehdessä vuoden 2014 eurovaalijulkisuudessa.

Hirvonen, Anne: Mustasukkaiset tappajatalitintit. Inhimillistäminen ja metaforat luonnonvaraisia lintuja koskevista mediateksteistä.

Hirvonen, Hanna. Yleisöyden jäljillä. Tutkimus yleisönä toimimisesta teoriassa ja nuorten parissa.

Hooli, Niku: Uuden ajan satiiria. Pakinan jalanjäljillä – sisällönanalyysi suomalaisesta Twitter-parodiasta.

Huokonen, Noora: Työhön sidottu sukupuoli. Miesten ja naisten representaatiot ammattilehdissä työelämän segregaation kuvaajina.

Hyvärinen, Suvi: Tekijän leima journalistisessa kuvassa. Valokuvaaja Hannes Heikuran käsialan muodostuminen Helsingin Sanomissa vuosina 1984–2010.

Hänninen, Anna Eveliina: Journalistinen musiikin käyttö. Analyysi Ajankohtaisen kakkosen inserttien akustisesta diskurssista.

Isosaari, Inka: Uusia välineitä, vanhoja käytötapoja? Poliitiikan toimittajat Facebookissa ja Twitterissä.

Jokinen, Jenna: Humanitaarinen maahanmuutto ja sukupuoli. Turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten sukupuolidiskurssit Aamulehdessä 2011.

Kallio, Pilvi: Teatteria kaupunkia katsoville.

Karkkola, Minna: Muistelemisen arvoista. Naisen representaatiot STT:n, Helsingin Sanomien ja Tehy-lehden nekrologeissa.

Karlsson, Nina: Miten minusta tuli valokuvaaja. Nuoren valokuvaajan ammatti-identiteetin rakentuminen.

Kettunen, Mira: Transsukupuolisuuden yhteiskunnallinen määrittelevä Helsingin Sanomien uutisissa vuosina 2008–2013.

Koivuranta, Esa: Lainaa vain. Muun median lainaaminen eli medialaina maakuntalehti Aamulehdessä vuosina 1958–2013.

Koskinen, Hilkka: Finsktalande sāmre folk. Suomi ja suomalaiset Dagens Nyheterin ja Göteborgs-

Postenin kirjoittelussa vuonna 2013.

Laaksonen, Sanne-Mari: Sukupuolittunut ikä. Yli 65-vuotiaat Turun Sanomien ja Helsingin Sanomien kirjoituksissa.

Lehto, Anna M.: Puun ja kuoren välissä – Suomen ja Ruotsin yleisradioyhtiöiden olo ja elo yleisöjen ja valtion paineessa 2010-luvun alussa.

Leinonen, Verna: ”Fakta edellä puuhun”. Tv-uutisjuttujen dramaturgian rakentuminen ja rakentaminen.

Leiviskä, Pekka: Missä heitä kuunneltaisiin? Kuinka Tampereen Torikokousliike ja Occupy Wall Street -liike pyrkivät vaikuttamaan julkisoissa.

Loikkanen, Jaakko: Hukattu mahdollisuus. Paikallisen median tehtävät, toiminta ja kehitys Kosovossa vuosina 1999–2013.

Luoma, Tuija-Leena: Nokian vesikriisi uutisissa.

Luotonen, Maija: Maahanmuuttajien toiseus suomalaisissa naistenlehdissä. Aineistolähtöinen sisällönanalyysi Annan, Eevan ja Me Naisten vuosikerroista 2012.

Manu, Susanna: Suru lehtikuvassa. Tarkastelussa Lapuan patruunatehtaan vuoden 1976 onnettomuuden hautajaisuutisointi.

Mattila, Päivi: Ehdottomasti erikoistoimittajia. Toimittajien kokemuksia ympäristöjournalismin tekemistä mahdollistavista ja rajoittavista tekijöistä.

Nuutinen, Heidi: Urheilusivujen tasa-arvon tarkastelua. Helsingin Sanomien kesäolympialaisten aikainen kuvajournalismi ja näkyvimmat tekstit urheilusivujen tasa-arvon heijastajana.

Olli, Hanna: Poliitiikan journalismi tabloidisoituu? Määrällinen ja laadullinen sisällönanalyysi ulkoministeri Ilkka Kanervan tekstiviestikohusta Helsingin Sanomissa, Turun Sanomissa ja Iltalehdessä keväällä 2008.

Ollikainen, Minna: Jatkuvaa taistelua. Syömishäiriön rakentuminen naistenlehdissä.

Palttala, Pispä: Likainen mummo ja muita kertomuksia: Itä-Euroopan romanien kehystäminen journalismissa.

Partanen, Inka: Verkkokeskustelun merkitys maakuntalehdelle ja sen yleisölle, esimerkkinä Satakunnan Kansa.

Peräsalo, Laura: Paikallislehden paimentaja? Evankelis-luterilaisen kirkon yhteisöllisyys Lapuan Sanomissa vuosina 2012–2013.

Ratilainen, Sannamari: Kuvituksista kohtaamisiin – Valokuvaajien ajatuksia ja kokemuksia ammatillisesta vuorovaikutusosaamisesta.

Rinne, Ville: Sinne ja takaisin – Tapaustutkimus kuvareportaasin tuotantoprosessista.

Rissanen, Virve: Ystävyyttä, yhteistyötä vai avunantoa? Haastattelututkimus naistenlehtien ja kosmetiikkayritysten suhteista ammattietiikan näkökulmasta.

Rossi, Emmi-Katariina: Paikallislehden tulevaisuus. Tarkastelussa Pirkanmaan paikallislehtien verkkojulkaisut.

Salomäki, Anne: Ikuisen tulevaisuuden maailma. Latinalaisen Amerikan vallanneet diskurssit Helsingin Sanomissa.

Silvander, Lauri: Soramonttuprinsessat dokumentaarisuuden hiekkateillä. Tarina dokumentaarisen genrehybridin juonirakenteesta, anatomiasta ja todellisuussuhteesta.

Sirviö, Katja: Puhuri kävi odotettua leudompana. Kokeilu lukijoiden ylläpitämästä kansalaisjournalistisesta verkkosivustosta.

Skyttä, Valtteri: Kestokriisipuuroa. Syyrian kansannousun ja sisällissodan ensimmäinen vuosi Helsingin Sanomissa.

Tammi, Tuija: Faninko varassa. Verkon vuorovaikutteisuuden hyödyntäminen urheilujournalismissa.

Tohmo, Päivi: Journalismi ja demokratia Mansetorilla ja kansalaisjournalismissa.

Törrönen, Suvi: Toimijaroolit, sukupuoli tapana ja keskiluokkaisuuden ideaali. Haastattelututkimus ammattikoulussa opiskelevien poikien mediasuhteista.

Ukkonen, Mirka: Ylistetty yhteiskunnallisuus, vieroksuttu viihteellisyys. Journalismin sisäiset hierarkiat ja naistenlehtijournalismin arvostus nuorten toimittajien silmin.

Uusivirta, Mari: Muotisanan arvoitus. Läpinäkyvyys journalismissa ja sen tutkimuksessa.
Wickström, Jarkko: Maahanmuuttajan muotokuva: etninen toiseus lehtikuvissa.
Viljakainen, Miika: Rikoksen hahmo. Kotimaan rikosuutisointi Aamulehdessä toukokuusta 2011
toukokuuhun 2012.
Vilpponen, Susanna: Pohjoisen laatutoosat ja tyhmät, saamattomat maori. Etnisen huumorin
stereotypiat saamelaisista ja maoreista komediasarjoissa Märet Säpikkäät ja bro'Town.
Vähälä, Anni: Selviytymistarinoita ja moderni pyhimyskertomus. Maskuliinisuuden representaatiot
kolmessa suomalaisessa naistenlehdessä.

Lähdeanalyysin otoksen muodostivat seuraavat pro gradu -tutkielmat.

Hirvonen, Hanna. Yleisöyden jäljillä. Tutkimus yleisönä toimimisesta teoriassa ja nuorten parissa.
Hooli, Niku: Uuden ajan satiiria. Pakinan jalanjäljillä – sisällönanalyysi suomalaisesta Twitter-
parodiasta.
Karkkola, Minna: Muistelemisen arvoista. Naisen representaatiot STT:n, Helsingin Sanomien ja
Tehy-lehden nekrologeissa.
Koivuranta, Esa: Lainaa vain. Muun median lainaaminen eli medialaina maakuntalehti
Aamulehdessä vuosina 1958–2013.
Loikkanen, Jaakko: Hukattu mahdollisuus. Paikallisen median tehtävät, toiminta ja kehitys
Kosovossa vuosina 1999–2013.
Mattila, Päivi: Ehdottomasti erikoistoimittajia. Toimittajien kokemuksia ympäristöjournalismin
tekemistä mahdollistavista ja rajoittavista tekijöistä.
Rinne, Ville: Sinne ja takaisin – Tapaustutkimus kuvareportaasin tuotantoprosessista.
Rissanen, Virve: Ystävyyttä, yhteistyötä vai avunantoa? Haastattelututkimus naistenlehtien ja
kosmetiikkayritysten suhteista ammattietiikan näkökulmasta.
Silvander, Lauri: Soramonttuprinsessat dokumentaarisuuden hiekkateillä. Tarina dokumentaarisen
genrehybridin juonirakenteesta, anatomiasta ja todellisuussuhteesta.
Tohmo, Päivi: Journalismi ja demokratia Mansetorilla ja kansalaisjournalismissa.

Liite 2: Luokitusrungot

Luokitusrunko lähdeluetteloille

- 1) Gradu, jossa lähde esiintyy
- 2) Lähteen kirjoittajan nimi
- 3) Käytetyn lähteen painovuosi
- 4) Aikaisin tunnettu painovuosi
- 5) Lähteen tyyppi monografia=1, lehtiartikkeli=2, artikkeli toimitetussa teoksessa=3, konferenssijulkaisu=4, gradu=5, muu=6
- 6) Kieli suomi=1, englanti=2, ruotsi=3, saksa=4, ranska=5, muu=6
- 7) Käännetty toisesta kielestä? Ei=1, kyllä, suomeksi=2, kyllä, englanniksi=3, kyllä, muuksi kieleksi=4
- 8) Julkaisumaa? Suomi=1, Muu=0

Luokitusrunko tiivistelmäsivuille

- 1) Gradun/tiivistelmän tunnistenumero (numeroin juoksevasti)
- 2) Vapaamuotoinen lyhyt luonnehdinta gradun aiheesta
- 3) Aiheen tarkastelutapa Herkmanin ja Vähämaan jakoon perustuen
teoreettinen=1, teoriaa ja empiriaa yhdistelevä=2, empiirinen=3
- 4) Menetelmien sanallinen kuvaus
- 5) Maantieteellinen sijoittuminen
Aihetta tarkastellaan Suomen kannalta tai esimerkkiaineisto Suomesta=1, yksittäinen ulkomaa=2, yksittäinen ulkomaa ja Suomi yhdessä=3, useat yksittäiset ulkomaat=4, kansainvälinen näkökulma=5, ei merkitystä tai ei voi tunnistaa=6
- 6) Maantieteellisen sijoittumisen sanallinen kuvaus
- 7) Tarkasteltu väline tai välineet
- 8) Tutkimuksen aiheen aikaulottuvuus
- 9) Teoreettinen tausta tai kontekstointi muuhun tutkimukseen